

Quaderns d'Història de Girona

Xavier Torres

**GIRONA AL SEGLE XVI
(1519-1599)**

Cavallers i menestrals

AJUNTAMENT DE GIRONA

DIPUTACIÓ DE GIRONA

Torres, Xavier

Girona al segle XVI (1519-1599): Cavallers i menestrals

ISBN: 978-84-15808-49-7

I. Girona. Diputació

II. Girona. Ajuntament

III. Quaderns d'Història de Girona

1. Girona - Història - 1519-1599 946.71

Gi Girona "1519/1599"

Quaderns d'Història de Girona

Edició:

Servei de Comunicació Cultural de la Diputació de Girona

Pujada de Sant Martí, 4, 17004 Girona

A/e: comunicaciocultural@ddgi.cat

Servei de Gestió Documental, Arxius i Publicacions

Placeta de l'Institut Vell, 1, 17004 Girona

A/e: serveidepublicacions@aigirona.cat

© *Del text de l'obra*: Xavier Torres

© *D'aquesta edició*: Diputació de Girona

Ajuntament de Girona

Assessorament lingüístic:

Serveis Lingüístics de la Diputació de Girona

Disseny de la col·lecció:

Enric Marquès

Maquetació:

Mostra Comunicació

Impressió:

Arts Gràfiques Cantalozella

Primera edició: maig de 2017

ISBN: 978-84-15808-49-7

Dipòsit legal: 256/2017

PORTADA:

Portal de l'Estudi General (1570)

ÍNDEX

Situació	7
Cronologia	8
Camp i ciutat	10
El rerepaís feudal	12
Una ciutat d'immigrants	14
La carcassa urbana	16
La propietat: l' <i>estima</i> de 1535	18
Un carrer de ciutadans o de cavallers?	20
Els bàndols: <i>agullanes</i> i <i>sarrieres</i>	22
Hi hagueren Germanies, a Girona?	24
Paus i treves	26
El bandolerisme	28
Crònica de successos	30
Aiguats i sequeres	32
L'abastiment urbà	34
Municipi i insaculació	36
Noblesa i municipi	38
Armes i lletres	40
El cerimonial urbà	42
La corona i la ciutat	44
La febre del drap	46
Ascens i caiguda d'una capital manufacturera	48
Una tintoreria del Mercadal	50
Xarxes mercantils	52
Un fabricant de draps	54
L'estructura gremial	56
De la Mediterrània a l'Atlàntic	58
Noblesa i comerç	60
El consum local	62
Mercaders i senyors de masos	64
Els comptes de Clara Pujades	66
La Contrareforma	68
Inquisició	70
Mestres i llibres	72
Confraria	74
Religió cívica	76
El Bisbetó i altres saraus	78
El culte de sant Narcís	80
L'Estudi General	82
Estudis i estudiants	84
El llenguatge artístic	86
La guerra del Rosselló (1596-1599)	88
Balanç: un segle d'or?	90
Vocabulari	92
Bibliografia	93
Agraïments	95



Planimetria de la ciutat de Girona segons l'estima de 1535.

SITUACIÓ

La Girona de principis del segle ^{xvi} (tal com s'ha pogut veure en el volum anterior d'aquesta col·lecció) era una ciutat en reconstrucció o tot just refeta del seguit de calamitats de la darrerria de l'època medieval, quan s'ajuntaren tota mena d'adversitats: des de les epidèmies de pesta i la subseqüent caiguda demogràfica fins a la guerra o una crisi econòmica de proporcions variables segons els casos o fins i tot els períodes, però significativa, al capdavant. La primera meitat d'aquell segle, doncs, es va caracteritzar, bàsicament, per la prolongació de l'obra repobladora, iniciada a la darrerria del segle ^{xv}, i la simultània restauració de les activitats productives, assenyaladament la draperia o manufactura tèxtil que havia caracteritzat la Girona baixmedieval. Al voltant d'aquestes i altres iniciatives essencialment restauradores, el teixit social i cultural de la ciutat es va anar transformant, insensiblement, però. D'una banda, arran del «desembarcament» urbà dels petits barons de la contrada i les indissimulades aspiracions nobiliàries de força ciutadans i mercaders enriquits. I de l'altra, per l'acció combinada —repressiva i persuasiva, alhora— de l'Església i de l'anomenada Contrareforma o Reforma catòlica, endegada pel Concili de Trento (1545-1563).

A la segona meitat del segle ^{xvi} tots aquests trets incipients s'exacerbaren o es consolidaren. Primerament, la recuperació demogràfica, ara ajudada per una immigració d'origen francès o llenguadocià. Tot seguit, l'especialització tèxtil i la transformació subseqüent de la ciutat en un gran obrador col·lectiu, ben connectat amb les rutes clàssiques del comerç mediterrani i, fins i tot, a última hora, amb alguns ports atlàntics. Paral·lelament, el biaix aristocratitzant va anar guanyant terreny, al carrer i a les institucions, començant per la mateixa corporació municipal. Pel que fa a la projecció cultural, cal fer esment, és clar, de la fundació efectiva de l'Estudi General. Cap a la darrerria del segle ^{xvi}, però, la ciutat es pot dir ja incorporada al món de la Reforma catòlica, sobretot, a través de la creació del Seminari Tridentí, l'increment de les confraries devocionals i allò que podem qualificar de creixent *conventualització* de la ciutat.

CRONOLOGIA

1519

Inundació.

1520

Carles V, rei de la monarquia hispànica, és nomenat emperador del Sacre, Romà i Germànic Imperi.

1520-1521

Revolta municipal o *agermanada*.

1521

Brot de pesta.

(1507)-1529

Guerra de bàndols entre els *agullanes* i els *sarrieres*.

1530

Pesta.

1533-1534

Inundacions.

1538

Entrada del rei emperador Carles V a Girona.

1545-1550

Nova embranzida en la construcció i la rehabilitació de cases de la ciutat.

c. 1550

Especialització i expansió de la manufactura de teixits de llana.

1552-1553

Anys d'aiguats.

1556

Inici del regnat de Felip II.

1557

Inundació.

c. 1560

Inicis de la immigració francesa o occitana.

1561

Es posa la primera pedra de l'Estudi General.

1563-1564

Anys de pesta.

1565

Signatura de la Unió i Germandat contra els bandolers.

1568

Inundació.

1568

Fundació de la Taula de Canvi.

1572

Inici de classes a l'Estudi General.

1573

Pesta.

1575

Inundació.

1576

Reforma municipal (reducció del nombre de jurats).

1577

Construcció de la casa de la Diputació o Generalitat a Girona.

1579

Inundació.

1580

Pesta.

1581

Els jesuïtes s'instal·len a Girona (col·legi de Sant Martí Sacosta). També ho fan els caputxins, a les Pedreres.

1584

Arribada dels agustins a ciutat (Pedret).

1589

Any de pesta.

1591

Arribada a ciutat de l'orde del Carme Descalç (convent de Sant Josep).

1595

Primera temptativa de la noblesa per participar en el govern municipal.

1596-1599

Guerra del Rosselló (contra francesos).

1597

Fundació de la congregació mariana o jesuítica d'adults (el 1602 es fundarà la congregació d'estudiants).

1598

Inici del regnat de Felip III.

1599

Fundació (nominal) del Seminari Tridentí. Obertura del col·legi jesuïta de Sant Martí Sacosta.

1599

Inundació.

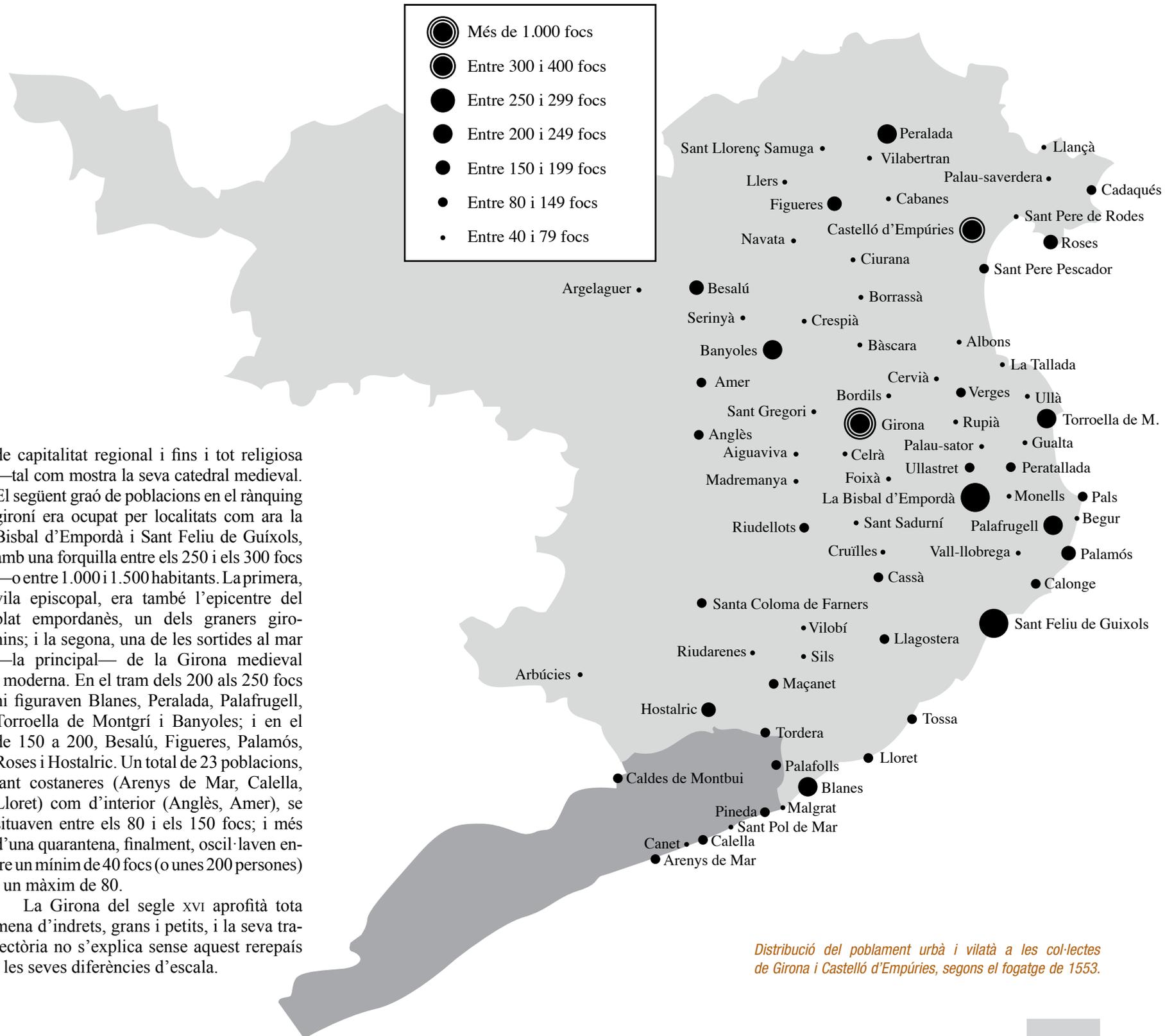
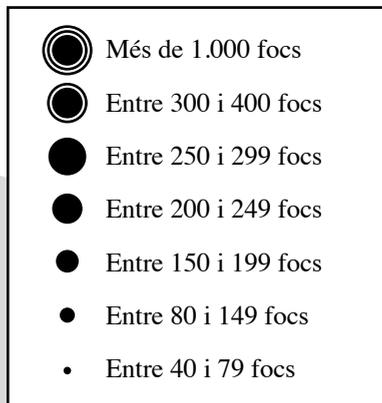
Camp i ciutat

Les ciutats mai no creixen soles, sinó que viuen, en primera instància, de l'entorn més immediat, que els proporciona, de grat o per força, avituallament, mà d'obra, rendes o mercat de manufactures. La Girona del segle XVI era l'epicentre d'una extensa regió del nord-est català, farcida de masos i viles, i que corresponia, en la nomenclatura administrativa i essencialment fiscal del període, a les anomenades *col·lectes* de la ciutat i vegueria de Girona, i la de Castelló d'Empúries. Cap a mitjan segle XVI, i segons el fogatge de 1553, això significava, aproximadament i en números rodons, unes 350 localitats diferents i més de 13.000 focs o llars subjectes a tributació; la qual cosa, i un cop aplicat el coeficient o multiplicador corresponent —entre 4 i 5 persones per foc—, representava un total de més de 60.000 habitants.

Per descomptat, l'escala o l'ordre de grandària de tots aquests nuclis de població era prou diferent. Només la ciutat de Girona, que era, recordem-ho, capital de vegueria i capital diocesana, a més de capital econòmica comarcana, superava el mil·ler de focs o el llindar dels 5.000 habitants (si una epidèmia o altra no ho impedia). A continuació, i en ordre d'importància, venia Castelló d'Empúries (350/400 focs), la capital, al seu torn, d'una extensa jurisdicció senyorial —el comtat d'Empúries— amb unes no gaire dissimulades pretensions

de capitalitat regional i fins i tot religiosa —tal com mostra la seva catedral medieval. El següent graó de poblacions en el rànquing gironí era ocupat per localitats com ara la Bisbal d'Empordà i Sant Feliu de Guíxols, amb una forquilla entre els 250 i els 300 focs —o entre 1.000 i 1.500 habitants. La primera, vila episcopal, era també l'epicentre del blat empordanès, un dels graners giromins; i la segona, una de les sortides al mar —la principal— de la Girona medieval i moderna. En el tram dels 200 als 250 focs hi figuraven Blanes, Peralada, Palafrugell, Torroella de Montgrí i Banyoles; i en el de 150 a 200, Besalú, Figueres, Palamós, Roses i Hostalric. Un total de 23 poblacions, tant costaneres (Arenys de Mar, Calella, Lloret) com d'interior (Anglès, Amer), se situaven entre els 80 i els 150 focs; i més d'una quarantena, finalment, oscil·laven entre un mínim de 40 focs (o unes 200 persones) i un màxim de 80.

La Girona del segle XVI aprofità tota mena d'indrets, grans i petits, i la seva trajectòria no s'explica sense aquest rerepaís i les seves diferències d'escala.



Distribució del poblament urbà i vilatà a les col·lectes de Girona i Castelló d'Empúries, segons el fogatge de 1553.

El rerepaís feudal

La geografia senyorial de la regió gironina era, certament, considerable, segons les dades recopilades per Lluís de Peguera cap a la darrera del segle XVI, a la seva obra *Práctica, forma y stil de celebrar corts generals en Catalunya* (publicada a principis del segle següent: Barcelona, 1632, 3a part). Però no pas aclaparadora, almenys de Girona estant. A l'anomenada vegueria estreta de Girona, els llocs de baró sumaven un total de 77 i els de jurisdicció reial, 49,

únicament, encara que en termes de població (amb la ciutat de Girona al capdavant) aquesta darrera fos majoritària. En la jurisdicció senyorial de la vegueria hi destacaven els 49 llocs (aproximadament dos de cada tres del total) del marquesat d'Aitona, que aplevava les terres de l'antic vescomtat de Cabrera, des de la Tordera fins a Arenys de Mar i tot passant per Hostalric, la capital vescomtal. Al seu torn, la sotsvegueria de Besalú, que aleshores formava part de la vegueria de Girona, i que incloïa els termes de Castelló d'Empúries i del comtat d'Empúries, presentava un panorama senyorial força més intricat, amb un total de 76 llocs (contra 60, de jurisdicció reial), que estaven en mans sobretot dels ducs de Cardona (amb 36 llocs al comtat d'Empúries) i els comtes de Peralada (amb 27 llocs). A més d'aquestes grans demarcacions feudals, també hi havia senyories mitjanes, com ara la de l'Església gironina (el bisbat, el capítol i algunes pabordies de la Seu),

Castell de Palol d'Onyar (Quart), exemple de castell reconvertit en mas.



Si els castells perden gradualment la seva funció defensiva, els masos, al seu torn, es fortifiquen: espitlleres d'arma de foc a la cara nord de la torre del mas Llorens de Salt.

amb jurisdicció (episcopal) a indrets com ara la Bisbal d'Empordà, Ullà, Rupià, Ultramort i Parlavà; i els ducs de Sessa, que eren també comtes de Palamós.

Però Girona mai no es va veure assetjada per aquelles grans jurisdiccions feudals: com més anava, més absentistes; o potser caldria dir més subinfeudades i trossejades. Per contra, el seu entorn més immediat estava format per una munió de petites senyories susceptibles de ser fàcilment atretes cap a la vida urbana i mercantil. Tal com ja va assenyalar Santiago Sobrequés en els seus estudis sobre la noblesa de la Catalunya Vella, «a cap altra regió del Principat no era tan nombrosa la petita i mitjana noblesa com a les terres del Nord-est [català]». La guerra civil catalana de mitjan segle XV, les revoltes rurals simultànies dites de *remença* i, a més llarg termini, la

despoblació rural i els masos rònecs subseqüents trastocaren força tant el volum d'ingressos com la capacitat mateixa de control social d'aquella mena de senyories, les quals, però, van acabar per trobar a ciutat la manera de rescabalar-se'n, sobretot mitjançant l'entroncament amb la riquesa urbana i comercial. A Girona, doncs, igual com en altres ciutats catalanes de principis de l'època moderna, la fusió entre el feu i el diner o el capital mercantil va ser ben aviat una realitat. En correspondència, i per la mateixa raó, els petits castells i les torres de defensa dels voltants de la ciutat van acabar convertits, també prou aviat, en masos i masoveries explotats pels seus mateixos senyors o per alguns intermediaris, com ara pagesos grassos o fins i tot mercaders. Entre ciutat i feudalisme mai no va haver-hi un veritable antagonisme.

Una ciutat d'immigrants

L'endemà de l'anomenada *guerra civil catalana* del segle XV (1462-1472), la ciutat de Girona, demogràficament parlant, i sempre segons els censos i recomptes de caràcter fiscal, es pot dir que havia tocat fons, amb una població per sota del mig miler de focs; ben lluny, doncs, dels més de 1.500 de mitjan segle XIV. En conseqüència, a principis del segle XVI, les autoritats locals s'esforçaren per atreure immigrants mitjançant un seguit de crides repobladores que posaven l'èmfasi en els avantatges fiscals d'instal·lar-se a la

ciutat: els nouvinguts pagaven la meitat d'impostos en concepte de consum de vi i de farina durant els primers quatre anys, i, a més, també podien esperar una reducció semblant en el cas de les talles ordinàries i extraordinàries del mateix període. Fos per aquesta mena d'al·licients o fos per altres raons, com ara la intensitat dels fluxos de població en un període de recomposició demogràfica general, el cas és que les arribades de forasters es van multiplicar tant a la darrera del segle XV com a les primeres dècades del segle XVI.

Així, segons Narcís Castells, que n'ha estudiat el trànsit i la recepció, entre 1473 i 1500 s'instal·laren a Girona més de mig miler de famílies (l'equivalent de més de 2.500 individus), i entre 1501 i 1513 aquest corrent migratori s'incrementà encara més amb l'arribada d'unes altres 450 famílies (uns altres dos milers de persones pel cap baix). La primera onada migratòria va tenir, sembla, un perfil molt marcat: la majoria eren artesans del ram del tèxtil i de la construcció, a més de mercaders vinculats a la draperia, i molts d'ells provenien

de ciutats com ara Perpinyà i Barcelona. La segona onada, per contra, va ser força més diversificada, tant per origen, ara més aviat comarcal (de la Selva i el Baix Empordà, a més del Gironès) com per ofici o activitat. El resultat més immediat va ser un autèntic *boom* de la construcció, amb una represa cap a mitjan segle, tal com es pot veure en la taula adjunta.

Cap a la segona meitat del segle XVI, la població gironina va continuar creixent. Aquest cop, però, l'impuls principal, a més de l'expansió —o potser n'hauríem de dir la *normalització*— de les activitats manufactureres, el va donar la immigració d'origen francès o llenguadocià; un fenomen d'abast català, i que va tenir també la seva repercussió, no sols demogràfica, a la capital gironina, on els nouvinguts incrementaren, a més, els rengles dels gremis o les confraries d'ofici. Així, cap a la darrera del segle XVI, un de cada tres membres

de la confraria dels hortolans era d'origen francès, igual, si fa no fa, que a la confraria dels abaixadors o arranadors dels draps de llana. Però a la confraria dita dels Quatre Màrtirs, que aplegava els fusters i els oficis de la construcció, com ara picapedrers i mestres de cases, la proporció de membres «estrangers de nació francesa» era de dos de cada tres.

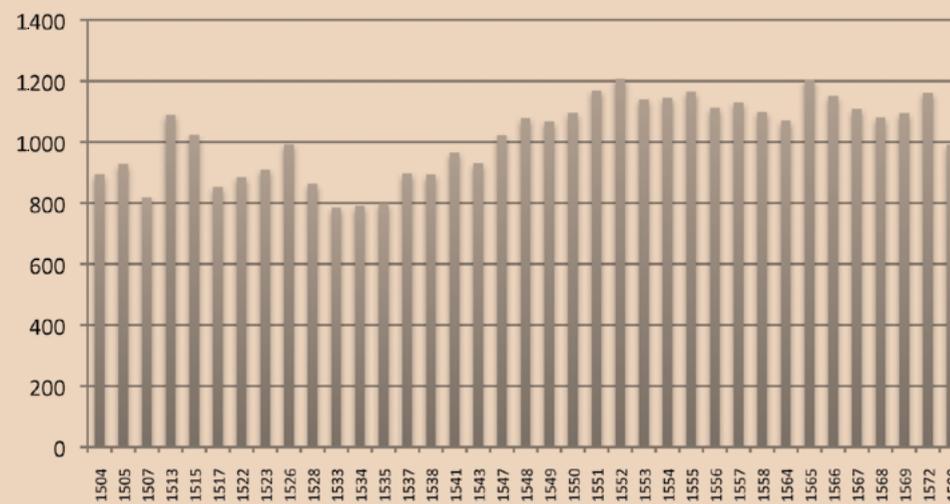
A desgrat d'aquesta onada immigratòria, la demografia gironina, trasbalsada i delmada per les calamitats de l'època medieval, va trigar a refer-se, i quan ho va fer, no va ser per gaire temps. Una dada il·lustra prou bé les dificultats de la remuntada: els prop de vuit milers d'habitants de la segona meitat del segle XIV no s'assoliran altra vegada fins a les primeres dècades del segle XVII, i encara per poc temps. Si més no, però, a la segona meitat del segle XVI la ciutat tornava a superar el llindar del miler de focs, pel cap baix.

Cases construïdes i rehabilitades a la ciutat de Girona (1491-1550)

Període	Cases noves	Rehabilitades	Total
1491-1495	6	-	6
1496-1500	9	3	12
1501-1505	30	5	35
1506-1510	41	4	45
1511-1515	47	2	49
1516-1522			
1523-1545	1	2	3
1546-1550	19	26	45
Total	153	42	195

Font: R. ALBERCH I N. CASTELLS, *La població de Girona (segles XIV-XV)*, Girona, Institut d'Estudis Gironins, 1985, p. 39 i 47

Evolució demogràfica de Girona al segle XVI.



Font: Narcís CASTELLS, "L'evolució de la població de la ciutat de Girona durant el segle XVI", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XXXIV (1994), pp. 81-112.

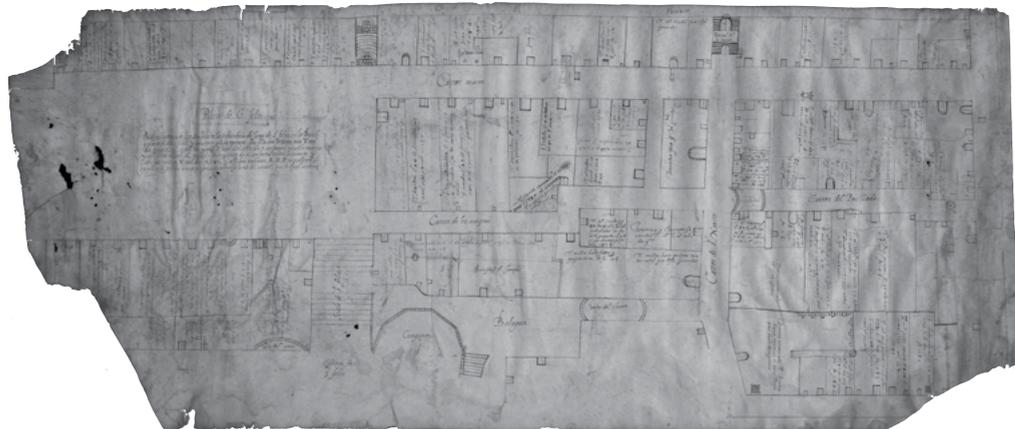
La carcassa urbana

La repoblació i —literalment— reedificació de la ciutat no en van canviar la trama urbana bàsica ni tampoc el perímetre global, que es mantingueren gairebé invariables al llarg del segle XVI i encara força temps després. Com a l'època medieval, doncs, els eixos de la ciutat foren sempre els rius: l'Onyar, que separava l'arenal del Mercadal de la vella ciutat aturonada al voltant de la catedral; el Galligants, que travessava, perpendicular, l'antic raval de Sant Pere, i el Ter, que s'ajuntava amb l'Onyar extramurs, cap a Pedret i el Pont Major. Igual com aleshores, el contrast principal continuava sent entre «la ciutat» —tal com en deien encara els cronistes

de finals del segle XVII, com el pare Roig i Jalpi—, murallada i subdividida en les parròquies de Sant Feliu i de la catedral, i «el Mercadal» o la ciutat nova, encara mig buida i plena d'hortes, a l'altra banda de l'Onyar. La distribució de la població urbana també es va mantenir secularment estable: si a mitjan segle XIV un de cada tres contribuents radicava al Mercadal, la proporció a mitjan segle XVI o fins i tot un segle després era encara la mateixa. Altrament dit, dos de cada tres gironins, els més ben establerts en tots els sentits del mot, vivien a la ciutat vella. El clos murallat incloïa aleshores no pas menys de trenta-sis torres de defensa, i tres castells, els quals guardaven les portes principals de la ciutat: Gironella, Sobreportes i Requesens.

Igual com la població, la topografia social i la geografia econòmica de la ciutat cincinentista tampoc no s'allunyaven gaire de la pauta medieval. El tràfec mercantil es concentrava a les places i als carrers de migdia, sempre a la ciutat vella, i a la vora, en definitiva, del gruix de consumidors. La toponímia no pot ser més eloqüent: la plaça de l'Oli, la del Vi, la de les Cols, a la part baixa de la Rambla; i carrers com ara el

Planimetria del burg de Sant Feliu (amb les façanes de les cases). Anònim, segle XVII.



Perspectiva del burg de Sant Pere a començaments del segle XX.

de les Ferreries o el de Mercaders, el nom dels quals ja ho diu tot. Segons el fogatge de 1558, en aquell àmbit s'hi concentraven els argenters i els adroguers, força mercaders i botiguers, i un gran nombre de sabaters. En canvi, els menestrals i els obradors s'estaven més amunt i, sobretot, cap a la perifèria: els picapedrers, a Pedret; els blanquers i els assaonadors, treballadors del cuir, a la plaça de Sant Feliu i al burg de Sant Pere. De teixidors i de paraires, n'hi havia una mica a tot arreu, però segons el fogatge de 1558 el gruix, comparativament parlant, s'estava al Mercadal. La infraestructura manufacturera continuava establerta a l'arenal del Mercadal —batans o molins drapers, i algunes tintorereries, enmig de les hortes que aprofitaven, també, l'aigua de la séquia Monar— i al raval de Pedret —més molins, fariners i drapers, a l'indret de la Manola.

Finalment, allò que podem dir-ne el nucli polític de la ciutat basculava encara

entre la catedral —la seu de la mitra i del capítol— i la plaça del Vi, amb la Casa de la Ciutat, tot passant per la Força i el carrer dels Ciutadans, on residia, de sempre, la gent més granada i ennoblida, curiosament anotada —nom, cognom i el tractament honorífic corresponent, de *missers* o de *mossèn*— en els registres de la talla. Per contra, al Mercadal, i en indrets com ara Pedret o el burg de Sant Pere, era on més abundaven els gironins sense nom —o fins i tot sense cognom. Aquell era el cas d'un tal Soler, traginer, que vivia en un carrer també sense nom (i conegut simplement com «lo carrer del molí de mossèn Margarit», al Mercadal), i el d'un tal «Ros, paraire», un seu veí. Però també hi havia, per contra, un Joan a seques, mestre de cases, que s'estava al carrer de Fontanilles, i fins i tot un innominat «lo poater», entre altres anònims ciutadans. La identitat, igual com la jerarquia estamental, també anava de més a menys, almenys als ulls de la municipalitat.

La propietat: l'estima de 1535

No hi ha ciutat sense impostos d'una o altra mena. A la Girona del segle XVI els més regulars eren impostos indirectes sobre productes alimentaris com ara el peix, la carn o el vi. Uns altres gravaven el petit tràfic de béns de consum a través dels anomenats *drets de portes*. Periòdicament, però, calia establir talles o imposicions extraordinàries, fos amb motiu del pagament dels impostos reials —com ara el coronatge— o de la Diputació catalana —fogatges— o fos per fer front a catàstrofes o despeses sobtades. Habitualment, la quantia de l'impost era proporcional al rang estamental del

contribuent. Així, els membres no exempts de l'anomenada *mà major* pagaven més que no pas els menestrals de la *mà menor*. Excepcionalment, però, la ciutat mirava de calcular la riquesa imposable mitjançant l'elaboració de les anomenades *estimes*: un veritable cadastre urbà on s'especificava el patrimoni de cada ciutadà.

En aquest escenari, és impossible no remarcar, doncs, l'anomenada *Estima de cases, terres i altres propietats de la ciutat de Girona, feta en 1535... per raó de la contribució de los gastos del riu Ter*, un document custodiat a l'Arxiu Municipal de Girona, i que resulta ser prou excepcional, no sols per la seva precocitat cronològica (encara que la iniciativa no va tenir continuïtat, malauradament) i singularitat geogràfica (no eren gaire corrents aleshores les «estimes» en altres ciutats catalanes), sinó també per la informació —o radiografia— que ens proporciona sobre la propietat, l'estratigrafia social i fins i tot les activitats urbanes de la ciutat de principis del segle XVI. El document, efectivament, consigna el nom de tots els propietaris (aloers i emfitèutics) de cases, patis, hortes



Fragment de l'estima de 1535.



Façana del Palau Episcopal, residència del bisbe de Girona i seu de la cúria eclesiàstica, que va ser reformada (de castell a palau) a la primera meitat del segle XVI.

i molins (i rodes de molí!) de la ciutat, amb la identificació, quan s'escau, dels senyors útils i directes, i el càlcul del valor patrimonial —o la capitalització— dels censos emfitèutics i les respectives senyories directes i útils. D'acord amb aquestes precisions, s'hi estableix la quantia corresponent de la talla o imposició, que segueix, doncs, un perfil patrimonial en lloc del més habitual i menys matissat criteri estamental o per *mans* (com serà el cas d'altres talles tant gironines com catalanes).

Una ullada al document posa en evidència que el primer propietari emfitèutic —senyoria directa— de la ciutat era —encara— l'Església local, i això amb força diferència. De manera que es pot dir que aquesta Girona de començaments del segle XVI era ja —prou abans de la Contra-reforma i de l'arrelament dels subsequents ordes religiosos— una ciutat marcadament levítica. No només, ben entès, per la vintena d'esglésies obertes al culte (i la quinzena de

cementiris existents intramurs), sinó, sobretot, perquè prop de les tres quartes parts del sòl urbà eren d'una o altra institució religiosa (la Seu, l'església de Sant Feliu, etc.), que en posseïen la senyoria directa. Riquesa, doncs, innegable; però també —compte— riquesa relativa, perquè, tal com passava amb les velles emfiteusis rurals, l'avantatge i el valor de la senyoria útil anava comparativament en augment. Altrament, tampoc no eren rars els casos de menestrals (assonadors, teixidors, calceters, tintorers) que tenien més d'una casa o el de mercaders que tenien la senyoria útil d'algunes vessanes de terra campa i horta. Hi havia «sabaters», a més, amos o senyors directes d'hostals, que eren, segons l'*estima*, insospitadament rics. Una anàlisi intensiva del document, actualment en curs, haurà d'aclarir-nos aquests i altres enigmes. En qualsevol cas, el pes de l'Església contrastava, si més no, amb la migradesa del patrimoni reial a la ciutat (amb un 2 % únicament de les emfiteusis urbanes).

Un carrer de ciutadans o de cavallers?

La fesomia de la ciutat i la vida ciutadana mateixa van canviar substancialment, però, arran de l'arribada dels barons dels voltants. No coneixem prou bé encara la cronologia d'aquest fenomen, però tot sembla indicar que es va accelerar d'ençà de la fi de la guerra civil catalana (1462-1472), fos pels efectes de la revolta remença, la guerra o altres causes coadjuvants. A la vigília d'aquell conflicte, si més no, la nòmina de cavallers

Pont vell de la casa Agullana de Girona, fet bastir per Joan Agullana el 1583.



empadronats a la ciutat de Girona encara no incloïa els —després— tan idiosincràtics o inevitables Agullana, Cruïlles o Biure, ni tampoc alguns altres noms de la futura noblesa siscentista local, com ara els Alemany, els Cartellà o els Olmera. Altrament, tampoc no sabem gaire bé qui eren o, millor dit, què eren aquests senyors i barons de la rodalia que acabaren una hora o altra recalant a ciutat. Una cosa sembla segura: ni tots ells ni encara la majoria, segurament, no eren pas cabalers o branques menors d'aquella alta o gran noblesa del nord-est català (com ara els vescomtes de Cabrera o els de Rocabertí).

A la Girona moderna hi va haver, certament, Margarits, una nissaga de renom, i que, a més de donar bisbes i cardenals, va detenir oficis reials o curialescos, i fins va cooperar i tot en l'empresa colombina de la *descoberta* de les Índies occidentals (un Pere Margarit va acompanyar Colom en el seu segon viatge, l'any 1493). Però també, i tant o més, Agullanes, Cartellans, Rassets, Sarrieres, Sitjars, Xammars o Cruïlles, els quals (i llevat potser dels darrers, barons



Escut dels Agullana a la reixa de la capella dels Sants Doctors de l'Església de la catedral de Girona.

de Peratallada i Llagostera, entre altres indrets) semblen ser més aviat una petita noblesa rural de ben recent promoció i que va saber explotar a fons les vicissituds de la guerra civil catalana de mitjan segle xv.

Així, el primer Agullana documentat era un donzell de Peralada, capità de fortalesa al servei del rei Enric IV de Castella (quan aquest era monarca del Principat), i que tenia ja un germà, doctor en drets, radicat a Girona. No és pas un cas excepcional. A l'origen dels Margarit, hi trobem, en realitat, un *cives Gerunde*, i un senyor de Castell d'Empordà. Altrament, d'ençà del segle xiv (almenys) alguns cabalers del patriciat urbà començaren a casar-se i a entroncar amb la petita noblesa dels voltants: són —o van ser, a la llarga— els Sarriera (senyors de Vulpellac), Sitjar (Campdorà), Xammar (Medinyà), Foixà (Albons), Biure (Sant Jordi Desvalls), la branca Rocabertí de Sant Mori o els Cruïlles, barons de Llagostera. Entre el castell i la ciutat, doncs, la distància no sembla

haver estat mai gaire considerable. Tal com concloua Santiago Sobrequés, a la Girona tardomedieval, «noblesa militar i noblesa ciutadana constituïen [...] una sola classe. I és que [...] una gran part de la primera procedia de la segona, i fins i tot, bé que pugui semblar estrany [...] una part de la segona procedia de la primera». Una circularitat semblant explica moltes coses, segurament.

Alguns dels nouvinguts van instal·lar-se a l'anomenat carrer dels Ciutadans (abans dit també dels Cavallers i fins i tot de la Draperia), el carrer més aristocràtic de la ciutat durant tota l'època moderna, i on ja feien estada alguns dels patricis locals. Tanmateix, a mitjan segle xvi, encara s'hi observa una certa promiscuïtat social, ni que sigui amb la menestralia respectable. Així, segons el fogatge de 1558, nobles com ara *don* Narcís Sampsó o *ciutadans honrats* com ara «Lo Sr. Joan Pau Perpinyà» encara conviuen —és una forma de dir— amb una colla de sastres i alguns fusters.

Els bàndols: *agullanes* i *sarrieres*

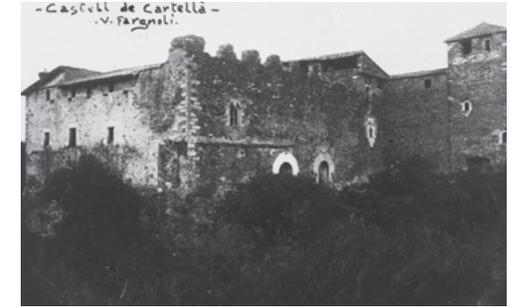
Una conseqüència immediata de la urbanització de la noblesa va ser la translació a la ciutat de les velles rivalitats i bandositats dels feus, algunes, covades o agreujades arran de la guerra civil de mitjan segle XV i els partits contraris adoptats. A la Girona de començaments del segle XVI aquestes animositats es polaritzaren —cruentament, no cal dir-ho— entre els *agullanes* i els *sarrieres*, arrossegaren seguidors de tota condició (canonges de la Seu inclosos) i provocaren, almenys segons alguns cronistes inevitablement exagerats, prop d'un miler de morts en menys de trenta

anys i en un radi geogràfic que anava des de Girona i l'Empordà fins als carrers de Barcelona, on l'any 1512 s'esdevingué el doble assassinat, perpetrat per Miquel Sarriera (aleshores batlle general de Catalunya), de Baldiri Agullana i un seu aliat, el baró de Llagostera, Francesc de Cruïlles.

Tot va començar, segons sembla, l'any 1507, arran del desafiament o la declaració formal d'hostilitats de Miquel de Cartellà, senyor de la torre del mateix nom de Maçanet de la Selva i fill d'una Sarriera, contra els seus parents (llunyans) Joan i Bernat de Camós. Entre les acusacions que s'intercanviaren d'ençà d'aleshores totes dues parts hi havia un reguitzell de cases cremades, molins espatllats i béns usurpats. Successivament, i per mor de les aliances i solidaritats familiars, els Cartellà acabaren per desafiar tota la parentela dels seus adversaris, que incloïa, pel cap baix, Ramon Xammar, senyor del castell de Medinyà; el ja esmentat baró de Llagostera, Francesc Gilabert de Cruïlles, i Baldiri Agullana. El cartell de desafiament que Miquel de Cartellà li va adreçar l'any 1509 expressa prou bé la lògica —o l'espiral— de les obligacions dels llinatges familiars en matèria de guerres

privades: «Perquè sé —deia Cartellà— que no podeu faltar a en Xammar, vostro gendre, amb qui d'aquí en avant estaré en guerra [...] me desisch de vós e de vostros fills Rafael e Joanot, e de vostros valedors. [...]».

En un cas semblant es van trobar no gaire després els Sarriera, parents, al seu torn, dels Cartellà. I si de mica en mica s'omple la pica, les violències, a més de disseminar-se per la ruralia, acabaren per arribar a la ciutat de Girona, on es van polaritzar entre els Agullana i els Sarriera. Vet aquí, doncs, uns pocs episodis gironins d'aquesta perdurable contesa. La nit del 23 d'agost de 1509 els *sarrieres*, armats amb llances i ballestes, atacaren la torre que Baldiri Agullana tenia a la vall de Sant Daniel, als afores de la ciutat. Més de deu anys després eren una seixantena d'*agullanes* els qui assaltaven la casa del jurat gironí Pere Escuder i el degollaven en una cambra del terrat, per on mirava de fugir. Era l'època que fins i tot el capítol de la catedral restava migpartit entre



Torre i castell de Cartellà, a Sant Gregori, adquirit per Baldiri Agullana l'any 1495.

agullanes i *sarrieres*, per inducció dels canonges Miquel d'Agullana i Pere de Cartellà, respectivament. Mentrestant, els jurats de la ciutat, astorats i impotents, no paraven de sol·licitar l'ajut del virrei de Catalunya, «car de contínuo i de nits —deien una i altra vegada— van hòmens armats en gran nombre per aquesta ciutat e parts foranes»; raó per la qual, afegien, ningú no estava segur, ni a casa seva ni pels carrers.

La torre Cartellà de Maçanet de la Selva, on va ser assassinat Benet de Cartellà l'any 1510.



Els bàndols dels agullanes i els sarrieres (1507-1529)

AGULLANES	Senyoria	SARRIERES	Senyoria
Camós, Joan i Bernat de		Cartellà, Miquel de	Torre Cartellà (Maçanet)
Xammar, Ramon	Castell de Medinyà	Sarriera, Miquel i Antic	Vulpellac
Cruïlles, Francesc G. de; Martí G. de	Baró de Llagostera	Sapila, Perot	
Agullana, Baldiri i Joan; Miquel	Castell de Cartellà	Foixà, Galceran de	Albons
Llor, Galceran	(resident a Girona)	Torroella, Jeroni	
Palol, Narcís de	Castell de Palol d'Onyar		
Cardona, Jaume de	Baró de Verges i St. Mori		
Rocabertí, Onofre Martí de	Vescomtat de Rocabertí		

Font: Martí de RIQUER, *Quinze generacions d'una família catalana*, Barcelona, Planeta, 1979, p. 131-146.

Hi hagueren Germanies, a Girona?

Les lluites faccionals, tan perdurables, no foren, però, el sol focus de violències; els antagonismes socials, tothora latents, també esclataven de tant en tant. Les anomenades Germanies (1519-1523) van ser, inicialment, un seguit de revoltes urbanes i menestrals que van tenir lloc, sobretot, a les ciutats de València i de Mallorca, tot i que també arribaren a

Arc rebaixat (1556) de la Casa de la Ciutat.



repercutir en algunes ciutats del Principat de Catalunya. El detonant va ser la feixuga càrrega del deute públic municipal, que requeria, bàsicament, en els estaments populars per la via de les imposicions indirectes sobre el consum. Per això, els revoltats reivindicaven no solament l'abolició dels impostos, sinó també una més gran presència i influència en els municipis locals.

A Girona, la revolta menestral dels anys 1520-1521 va tenir una virulència més gran que no pas a Barcelona i a altres localitats catalanes. Però això sembla haver estat degut sobretot al clímax de bandositats prèviament existent i a la subseqüent divisió entre les forces vives locals. De fet, la revolta menestral mateixa va ser inicialment atiada per un jurat en cap, Rafael Querol, i un advocat municipal, Melcior Llobregat, els quals arengaren els membres de les confraries d'ofici de la ciutat tot dient-los que «los ciutadans els arrencaven la carn dels ossos» mitjan-

çant les múltiples imposicions sobre els consums (de carn, vins, farines, etc.) i el manteniment d'uns censals o emprèstits públics que, arribats a aquell punt, haurien de ser ja cancel·lats. Les confraries d'ofici no trigaren a mobilitzar-se, i la nit del 21 de novembre de 1520 desfilaren per la ciutat, amb armes, torxes i tabals, al crit de «Visca el rei, fora imposicions i muira el mal consell i visca mossèn Querol!». L'endemà, més de dos-cents menestrals congregats a la plaça del Vi amenaçaren de calar foc a la Casa de la Ciutat i de matar tots els jurats (menys mossèn Querol) si no els lliuraven allà mateix les claus dels arxius i els llibres del Consell Municipal per procedir a fer allò que ara en diríem una auditoria de comptes.

Els revoltats, significativament, comptaven amb el suport —també armat— de Jaume de Cardona, el senyor de Sant Mori, i un declarat enemic dels *sarrieres*. Així, doncs, quan els jurats gironins claudicaren i oferiren la possibilitat de crear una comissió mixta per estudiar els comptes municipals, Jaume de Cardona figurà al costat de la representació menestral, i Antic Sarriera, al seu torn, entre els portaveus del Consell Municipal. A principis de desembre, els menestrals convocaren les poblacions de la vegueria per tractar de la lluita dels censals municipals, i la revolta s'estengué Girona enllà. A l'inici del gener de l'any següent, els menestrals continuaven fent assemblees multitudinàries al monestir de Sant Francesc del Mercadal i manifestacions pels carrers de la ciutat tot demanant l'abolició dels impostos. N'eren els principals capdavanters un blanquer, Jaume Roure; un sabater, Guerau Figuera, i Joan Gombert, un ballester.

A desgrat d'una empenta semblant, la revolta popular va acabar com el rosari de l'aurora. El canvi de jurat en cap, l'any



Comptes del clavari municipal de l'any 1522.

1522, amb Joan Sampsó en el lloc de Rafael Querol, i la intervenció i la repressió graduada del lloctinent general de Catalunya, que va fer empresonar alguns dels cabdills menestrals, van decantar i fins i tot fer esllanguir-se el conflicte. No pas sense algunes violències d'última hora, més aviat faccionals abans que no pas ben bé *agermanades*, com ara l'assassinat —ja esmentat anteriorment— del notari i jurat de la ciutat Pere Escuder (que era també procurador general d'Antic Sarriera) perpetrat per un escamot d'*agullanes*. Tal com conclou E. Duran, «Girona fou un cas exemplar on les bandositats ja existents fomentaren la revolta popular per a llurs interessos personals i on es fa gairebé impossible de destriar en els fets la part que corresponia a les reivindicacions socials i la que corresponia a simples bandositats».

Paus i treves

La pacificació d'una ciutat tan convulsa no era una empresa fàcil. El sometent veïnal, que aplegava i regimentava una part de la població local, no sempre donava l'abast. L'any 1523 el formaven, sobre el paper, prop de sis-cents caps de casa, sobre un total estimat d'uns 900. Dit d'una altra manera: dos de cada tres gironins (i exceptuats, doncs, tant els ciutadans més o menys ennoblits i l'estament eclesiàstic com la població marginal) restaven obligats a prendre les armes contra qualsevol mena de pertorbadors de l'ordre públic de la ciutat. Els membres del sometent estaven repartits en desenes, cadascuna de les

Voltes d'en Rosés, a la vora de la cúria del veguer de Girona.



quals estava encapçalada, al seu torn, pel seu *desener* respectiu; i totes plegades figuraven sota el comandament formal del veguer reial i el jurat en cap de la ciutat. La fórmula, però, mai no va ser prou eficient; si més no, per aturar una guerra privada de grans proporcions i amb múltiples ramificacions entre algunes de les principals famílies de la ciutat. Altrament, les colles de lacais i seguidors armats que aixecaven els senyors o ciutadans guerrejants, com ara els *agullanes* i els seus contraris, els *sarrieres*, podien sumar prou fàcilment el mig centenar o més d'efectius, i es podien refugiar, arribat el cas, en una o altra de les jurisdiccions feudals limítrofes, a recer de la justícia reial.

Per això mateix, l'expedient més habitual a l'hora de pacificar la ciutat i, sobretot, els bàndols urbans —Girona no era precisament un cas únic a la Catalunya de principis del segle XVI— va ser sempre la negociació i l'establiment de paus i treves, tan duradores com fos possible, entre les parts contendents, juntament, de vega-



Ballesta de caça (segle XVI).

des, amb algunes mesures de força, com ara el bandeig o l'exili forçat dels capitosts de bàndol, no sempre gaire efectives. En el cas dels *agullanes* i *sarrieres*, una rivalitat sagnant que va acompanyar la vida gironina durant més de 25 anys pel cap baix, les primeres temptatives de pacificació mai no van acabar de quallar. L'any 1522, el governador general de Catalunya, Pere de Cardona, va fer acte de presència a la ciutat per negociar l'expulsió de la ciutat dels principals implicats en la guerra de bàndols, és a dir, i d'una banda, Rafael Agullana i el seu germà, Miquel, canonge de la Seu gironina, i de l'altra, Antic Sarriera, el vescomte de Rocabertí, Jaume de Cardona (que també s'havia apuntat tardanament a la contesa), i el també canonge gironí Pere de Cartellà. Però aquest darrer va ser el primer a no observar la pena de bandeig, i les hostilitats es reprengueren ben aviat. L'any 1527, encara, els respectius seguidors armats dels canonges Agullana i Cartellà se seguïen fent la guerra (duien ballestes, sobretot) pels carrers de Girona.

Així, doncs, va caldre esperar ni més ni menys que les corts de l'any 1529, celebrades a Barcelona, perquè totes dues parts, sota l'arbitratge coactiu del rei emperador Carles V, s'avinguessin a signar una treva general de deu anys de durada. Dit d'una altra manera, les bandositats gironines havien esdevingut una qüestió d'estat, gairebé. La pacificació definitiva, però, encara va trigar uns quants anys i no va arribar a ser una realitat fins al 1575, quan totes dues famílies entroncaren per via matrimonial (una solució que els jurats de Girona ja havien suggerit l'any 1512). Fins i tot aleshores, però, la memòria bandolera de la ciutat era encara prou viva. Així, quan un Agullana, Jaume, fou nomenat canceller de la Reial Audiència de Catalunya, l'any 1598, tot un duc de Cardona, que tenia alguns plets judicials pendents de sentència, va voler qüestionar la imparcialitat del nou canceller, «por haber los predecesores del dicho Duque —al-legava— en tiempos pasados favorecido a los Sarrieras». Se li va contestar, però, que «este bando ya está fenecido, y los linajes, confederados con casamientos hechos entre ellos».

El bandolerisme

El sometent gironí va haver de treballar de valent al llarg del segle XVI. No solament per sufocar les trifulgues internes de les bandositats, sinó també pel bandolerisme circumdant. En el primer cas, les autoritats locals miraven de prevenir els enfrontaments mitjançant la promulgació periòdica de bans i ordinations de «pau i quietud», tal com en deien, i que prohibien, sobretot, la circulació per la ciutat de qualsevol mena d'hommes armats, llevat, és clar, dels cavallers, que podien dur espasa dins la beina. En conseqüència, s'extremava la vigilància dels portals urbans (que es tancaven de nit), i es comminava els membres del sometent a restar tothora a punt i a donar l'alarma davant de qualsevol incident al crit de «Viafos sometent!». A continuació, els homes del sometent havien de perseguir els malfactors fins a posar-los en mans dels oficials reials de la ciutat.

El sometent gironí, però, també va ser requerit diverses vegades per cooperar en la cerca i captura d'alguns bandolers de renom de la contrada o que s'havien refugiat en algun indret de la (dilatada) vegueria de Girona. Aquest va ser el cas, l'any 1544, de la persecució d'Antoni Roca, un dels caps de quadrilla més buscats aleshores, i que va ser assetjat a Caldes de Montbui pels sometents de Barcelona, Girona i Lleida, oportunament mobilitzats pel governador general de Catalunya a instància del virrei del Principat. Les terres del vescomtat de Cabrera i Bas, en el camí reial entre Barcelona i Girona, semblen haver estat tothora un veritable reducte de bandolers i salteja-

dors de camins. Però passava una cosa semblant en altres latituds de la vegueria ampla de Girona, com ara a la vila d'Anglès, on s'amagava, l'any 1563, un altre capitost de remarcable trajectòria, Bartomeu Camps, àlies l'Empordanès. El virrei del Principat estava molt satisfet de l'actuació i la predisposició dels sometents de la sotsvegueria de Besalú, que «sempre s'han distingit —deia— pel seu amor al rei», però, en canvi, la gent de la vegueria forana de Girona —sempre segons l'esmentat virrei— «dona ajuda als bandolers». L'any 1565 el virrei feia signar a les poblacions de la vegueria gironina l'anomenada Unió i Germanat contra bandolers, una mena de sometent confederat, més ben articulad, i que havia d'incloure, idealment, les jurisdiccions feudals de la vegueria, on tantes vegades trobaven aixopluc les quadrilles.

De totes maneres, i comparativament parlant, el rerepaís gironí, un cop apaivagades les bandositats urbanes de les primeres dècades del segle XVI, no va ser pas dels llocs més castigats pel bandolerisme. L'únic capitost de renom que sembla haver donat la regió és l'esmentat Bartomeu Camps, que suposem nat en algun lloc de l'Empordà, pel seu àlies. Altrament, un cop d'ull a la procedència geogràfica de prop de mig miler de bandolers de tot Catalunya sentenciats per la Reial Audiència de Catalunya entre finals del segle XVI i principis del següent (1576-1630) mostra una presència més aviat escassa de bandolers oriünds de les contrades gironines més immediates. Finalment, pel que fa al saltejament de camins, les quadrilles ambulants semblen haver preferit tothora aquell tram que passava pel vescomtat de Cabrera, de la Tordera fins a Sant Celoni, a tocar del Vallès i a la vora de Barcelona, i on, camí de Llinars, hi havia el bosc anomenat de Trentapasses: una autèntica ratera on «cada pas era més perillós que l'altre», segons els viatgers.

Cobles fetes so

bre la justícia y cruel mort de Antoni Roca:
escandalitzador de tota Cathalunya: y de
Sebastia L'orts son companyo.



BEcont vos desta jornada
adelats pus a vos toca
veent ques ya acabada
la vida d'Antoni Roca.

¶Lo capta hauen perdut
de vostra capitania
lo qual teniu conegut
per la sua villania
ya veeu la fi que ha feta
ya veeu ha que es vengut
vna mort letal defecta
tot lo mon nes somogut.

¶ Sa mare vo he sabut
que va anar a la prelo
perque no fos deslebut
li dix: ¶ Sa mare so
precb te molt vuller mirar
per la anima mesquina
treballa per la salvar
pus que deu te encamina.

¶ Que altre no si pot fer
quell teu cors ha de pagar
donchs pensa en deu veritader
quell sols te pot perdonar

XLIX

Portada de les Cobles fetes per la justícia y cruel mort d'Antoni Roca, Barcelona. 1546.

Crònica de successos

La violència a ciutat tenia encara altres facetes, ni que fos esporàdicament. Les memòries d'un ciutadà gironí benestant, com ara Jeroni Saconomina (1557-1606), i que corresponen, aproximadament, al darrer quart del segle XVI, es poden llegir, efectivament, com una veritable crònica de successos coetània. La sèrie comença l'any 1587 amb un jove de 23 anys, fill d'un pagès de Salt, un tal Mut, que, en un moment donat, va matar el seu pare a cops de destrat. Capturat, processat i sentenciat, va ser tot seguit, i segons els usos judicials i exemplaritzants del moment, «rosegat» (o tenallat al pit), «eixorellat» (li tallaren les orelles), degollat (en lloc de penjat, com era habitual) i esquarterat (o desmembrat). «Nostre Senyor li hagi perdonat —es compadeix Saconomina— aquest tan grave pecat i tots los altres».

A continuació, una de tantes bregues de cavallers urbans, o, per ser més exactes, una de tantes batusses entre fadrinalla cavalleresca. Però aquesta vegada, l'any 1592, la cosa va acabar malament, perquè Leandro Sampsó, l'hereu de la casa Sampsó, va morir d'un tret de pedrenyal a l'edat de vint-i-sis anys. En foren inculpats Marc Antoni Cartellà (sempre els mateixos noms), que era un noi que en tenia disset, d'anys, i Perot Rajadell, «tots de Girona i cavallers». Sembla que eren tots plegats d'una mateixa colla (jugaven junts de pe-

tits), però una baralla puntual entre el finat i Alexandre Cartellà, el germà gran de Marc Antoni, hauria induït el germà petit a prendre revenja. El comentari de Saconomina no pot ser més significatiu: «Nostre Senyor vulgui que no se sàpiga mai qui ho ha fet, no fos cas que se'n seguissin inquietuds i qüestions entre aquests cavallers». Saconomina, òbviament, abominava del temps de les bandositats, i en temia la seva descontrolada i imprevisible represa.

L'any següent, un nou cas commocionava la societat gironina. Una tal Gèlia, la muller del teixidor de llana homònim (Geli), i que feia més de vuit mesos que es donava per desapareguda, va ser trobada, sana i estàlvia, tancada en una «istància molt xica» de la casa de l'argenter Jeroni Jofre, que era el seu amant notori. Justament per defugir les penes per viure («amansebad») amb ella, l'argenter hauria ideat, d'acord amb la mateixa Gèlia, aquesta dràstica solució. La dona dormia a terra, sense sortir mai del clot, i l'argenter li passava el menjar per un forat. I quan la'n feren sortir, «tenia una cara molt espantada i deforme [...] tant s'era feta lletja». El pitjor de tot, però, i segons Saconomina, era que feia més de vuit mesos que la Gèlia no anava a missa. El culpable se'n va sortir amb una mòdica multa de vint lliures «per ser estat» —ens aclareix Saconomina— el sogre de l'aleshores sotsbatlle de Girona.

L'any 1595, per contra, va ser particularment cruent o desgraciat (segons com es miri). A més de l'assassinat d'un hostaler a trets de pedrenyal, setze persones, entre homes, dones i minyons, van morir asfixiades arran del tradicional repartiment de pa que la confraria de fusters i mestres de cases feia cada 8 de desembre, «dia de la Concepció», entre els pobres de la ciutat i a tall de caritat. Aquest cop, però, el tumult va ser tan gran que va acabar tràgicament.

Un any després, era un nebot que matava a trets de pedrenyal un seu oncle, al carrer de la Ferreria Vella, a les deu de la nit. «Es diu —afegeix Saconomina— que

li va disparar Jeroni Malars, perquè mort aquell, venen a ell los béns, encara que no ho crec, ni s'ha de creure que un nebot usàs amb el seu oncle una tan gran crueltat».



Pistola amb pany de pedra foguera (finals del segle XVI) i pedrenyal llarg (primera meitat del segle XVII).

La sardana de la discòrdia

Jeroni Saconomina, tal com explica ell mateix, va ser batlle de Girona durant el trienni 1593-1596. Va tenir força feina, tal com hem vist. Però una de les coses que l'enorgullia més del seu mandat era la prohibició de les sardanes: «vaig manar a tots els jutglars [o músics] que no sonasen sardanes en tot lo meu trienni». I això ho va fer, diu, per la novetat que representaven les sardanes (la gent gran deien que mai no s'havia ballat res de semblant), però, sobretot, «per lo gran ballar deshonest que fèia lo populatxo per les places ballant sardanes», i d'acord amb el parer dels predicadors locals, que no paraven de denunciar «lo mal fet que estava ballar sardanes».

Aiguats i sequeres

La vida dels gironins del segle ^{xvi} també coneixia una altra mena de trasbalsos recurrents: aiguats i caresties. La periodicitat de les inundacions (tal com es pot veure a la cronologia inicial d'aquest llibre) fluctuava entre èpoques (deu o vint anys seguits) de calma relativa i unes altres, per contra, de calamitats gairebé consecutives (tal com va passar a principis de la dècada del 1530 o a la del 1550). Quan no era el Ter era l'Onyar. I viceversa, és clar. Les (ja esmentades) memòries de Jeroni Saconomina, un ciutadà de renom radicat al Mercadal, primer al carrer de Figuerola, i després a la plaça d'en Vila, donen una idea de les angoixes i dels danys.

El 25 de setembre de 1579, escriu Saconomina, «vingué una aiguada [tan gran] que tothom deia [que] era pujada sis pams més alt que la de Sant Lluç [...] fa vint i tants anys [...] És pujada aquí, a casa del [meu] senyor pare, cinc escalons de l'escala, i per lo carrer de Figarolas anava un riu que ell sol era per espantar [...] [i] es va emportar moltes hortes i feu grans danys». L'any següent, el dia de Tots Sants, el Ter «vingué [altra vegada] molt gros i es va emportar [també] moltes hortes. Nostre Senyor ens vulgui guardar de dit riu i de tot mal».

L'any 1599 marca una altra desgraciada efemèride. Ara era l'Onyar. El 25 d'octubre, consigna Saconomina, el riu «vingué tan gros que es va emportar sis ca-



Reliquiari dels Sants Màrtirs (segle ^{xv}) del Tresor de la Catedral de Girona.

ses en lo Mercadal». Va ser «grandíssima aigua, tanta que ha fet grandíssims danys en moltes parts, i tots los carrers de dita ciutat parexien rius, tanta [era] l'aigua i tanta la fúria [que] portava, i en moltes cases [l'aigua] arribava fins als primers sostres; i si [el] Ter fos vingut tan gros com altres voltes [...] la ciutat [hauria patit] en grandíssima manera». Al monestir del Carme, l'aigua «arrencà tot lo cor baix i el portà [fins] a la porta». No gaire després, el 15 de novembre, va ser el «diluvi», en paraules de Saconomina: «L'Onyar entrà per tota la ciutat i pujà quatre escalons de l'escala de [...] la nostra casa gran, i entrava per las finestras dels estudis de las casas de la plaça de les Cols». La culpa, però, era del Ter, «que vingué tan gros que feia enbotir dit Onyar».

Per excés o per defecte, l'aigua era sempre un problema. La sequera no suscitava pas menys inquietud. I per tal de conjurar-la, es portaven les relíquies de sant Feliu i altres patrons locals (com ara els anomenats *sants quatre màrtirs*) fins a Sant Feliu de Guíxols, en processó, amb els canonges de la Seu i els jurats de la ciutat al capdavant, i amb les confraries i una multitud de gironins devots (fins a un miler de persones, entre homes i dones, segons Abrich) al darrere. Un cop arribats allà, les relíquies es deixaven reposar a l'església

de Sant Feliu fins l'endemà al matí, quan eren honorades amb un ofici solemne. En acabat, però, les relíquies es traslladaven a una barca, amb l'acompanyament de tres frares franciscans i els canonges i els jurats gironins, i un cop a mar, eren submergides (o «banyades») tres vegades cadascuna, començant pel cap de sant Feliu, i sempre al crit de «Senyor, ver Déu, misericòrdia!». De tornada a Girona, una gernació silenciosa esperava la comitiva processional a la plaça del Vi i al carrer de les Ballesteries, camí de l'església de Sant Feliu.

Església gòtica de Sant Feliu de Guíxols, on «reposaven» les relíquies gironines abans de la seva immersió marítima.



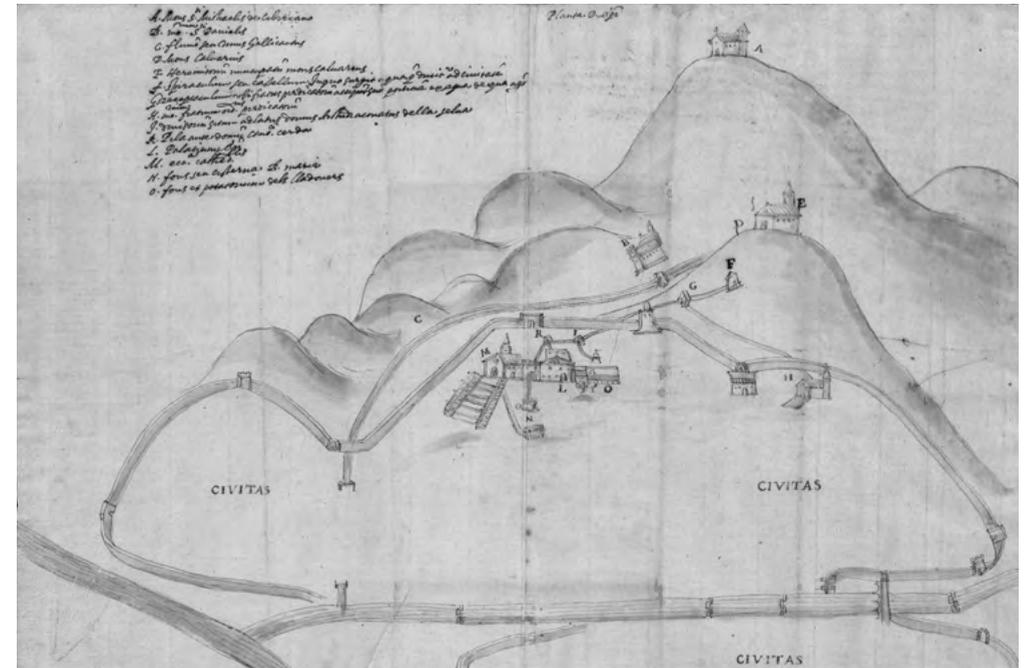
L'abastiment urbà

Garantir el proveïment de pa i d'aigua de boca era una de les obsessions de les autoritats municipals gironines. Tal com escriu Manel Serra, a Girona, «la presència de quatre rius crea una imatge distorsionada de la disponibilitat d'aigua». Sobretot, si es té en compte que l'Onyar, el riu principal de la ciutat, era aleshores un veritable abocador o dipòsit d'aigües brutes, i que arrossegaven tota mena de deixalles, les industrials (els residus del treball de la pell) i les altres (del mercat de bestiar o de l'escorxadors), a més de fer funcions de clavegueram a l'aire lliure. D'altra banda, el Ter, fora muralles, era un riu d'usos essencialment agrícoles (rec) o industrials (a través de la séquia Monar). Finalment, amb el Galligants o amb el Güell no s'hi podia comptar, atès el seu poc cabal. Així, doncs, l'aigua de boca provenia, bàsicament, de les cisternes de recollida d'aigua pluvial i d'algunes fonts naturals de la vall de Sant Daniel. A ciutat, una de les fonts públiques més antigues era la de la plaça dels Lledoners, que datava de mitjan segle xv i que era de propietat episcopal. Ara, a principis del segle xvi, s'hi va afegir la font de la Mare de Déu de la Pera, inaugurada l'any 1525, i que pertanyia al capítol catedralici.

Per pal·liar la carestia, i oracions o processons a banda, el municipi gironí havia creat l'any 1500 un pòsit o botiga del blat per emmagatzemar, primer, les reserves de gra, i per fer-ne distribució, després, i a un preu aco-

tat, entre els flequers i —eventualment— els habitants de la ciutat. No debades, tal com reflexionava un dels administradors de la botiga del blat cap a la darrerria del segle xvi, «la major part del bon govern consisteix en la provisió dels forments», perquè era, afegia, la necessitat més peremptòria de totes, no fos cas que els pobres i els habitants de la ciutat fossin «oprimitos ni vinguen a patir per la falta de dits forments». La solució, com sempre, era comprar, tot just acabada l'època de la collita (juliol i agost), i fos l'any bo o dolent, tant de blat «estranger» com fos possible, és a dir, d'origen empordanès, sobretot, i no pas del sol terme de la ciutat de Girona. Perquè aquestes «importacions» de blat —continuava aquest informe de l'any 1580— tenien la virtut de fomentar una baixa o moderació tendencial en el preu de les subsistències tant locals com forasteres. No tothom hi estava d'acord, és clar, i per començar, els pagesos del terme gironí, que se'n queixaren més d'una vegada, d'aquesta política municipal.

Volta de cisterna del convent de caputxins.



Plànol de Joan Cisterna (segle xvi o xvii), que detalla el subministrament d'aigua des de la mina del Calvari fins a les fonts de la plaça dels Lledoners i de la Mare de Déu de la Pera.

Així, doncs, el municipi gironí, a més d'arreglar blat dels «contorns» de la ciutat, és a dir, del pla de Girona, Sant Gregori, Campdorà, Cartellà o Fornells, també comprava simultàniament i regularment en moltes «parts» de l'Empordà, com ara a Belcaire, Albons, Mollet, Verges, Colomers, Vilabertran i Peralada. Es tractava, sens dubte, d'una de les grans despeses o inversions municipals; si més no, en temps de carestia. Així, l'1 de novembre de l'any 1579 la ciutat havia acumulat un total de 2.830 mitgeres de forment («mesura de Girona») que havien costat prop de 6.000 lliures (molts diners). A principis de l'any següent, però, el Consell Municipal acordava una nova adquisició massiva de blat (2.000 mitgeres més, com a mínim) perquè les reserves estaven a punt d'acabar-se. Aquesta vegada —igual com altres cops— calgué arribar fins a terres de

l'Urgell (hi va anar un «llibreter» gironí) i de l'Aragó (a vegades en competència amb emissaris i compradors barcelonins), la qual cosa encaria força tota l'operació, atès que el blat, en aquest cas, havia de viatjar fins a Barcelona i un cop allà embarcar fins a Sant Feliu de Guíxols.

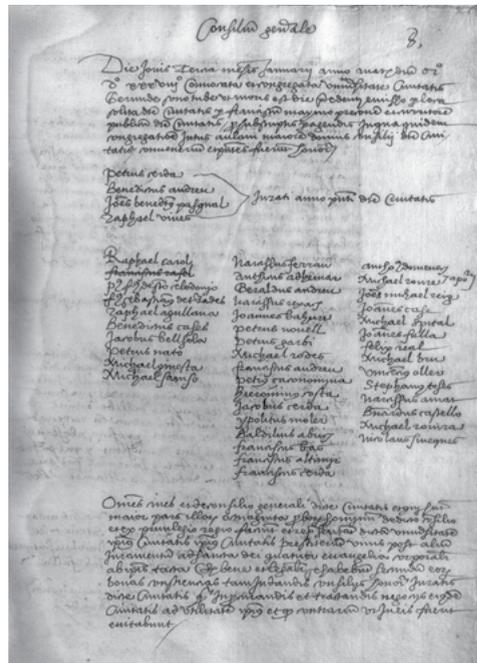
Escut municipal dels molins de la Manola a Pedret.



Municipi i insaculació

La societat estamental cultivava la difèrència a consciència. I no amagava pas —tot al contrari— les desigualtats de rang i la discriminació social subseqüent. A ciutat això volia dir que els seus habitants es classificaven —i s'escindien— en tres mans o categories d'individus, a saber: la mà dita *major*, i feta, inicialment, de ciutadans rendistes; la mà *mitjana*, que incloïa des de doctors en dret o medicina fins a mercaders i notaris, i finalment, la mà *menor*, una qualificació igualment prou ex-

Escut de Girona amb lleons rampants a la sala de plens de l'actual Ajuntament.



Acta de reunió del Consell Municipal del segle XVI.

pressiva i que arreplegava essencialment els mestres d'alguns oficis (no pas tots), encara que, a la pràctica, pogués enquadrar també alguns notaris o mercaders de poca volada (*desclassats* de la mà mitjana, en definitiva). A la Girona del segle XVI, igual si fa no fa que arreu, aquest peculiar sistema d'organització i legitimació de la desigualtat social, heretat de l'època medieval, no solament no es va estovar amb el pas del temps, sinó que fins i tot es va reforçar o actualitzar arran del doble procés de la urbanització de la noblesa i de l'ennobliment paral·lel de les grans fortunes urbanes. Tot plegat va acabar per repercutir inevitablement en la configuració mateixa de la institució municipal.

El municipi gironí, igual com la resta de ciutats catalanes, es regulava de feia temps (privilegi municipal del 1457) pel sistema de l'anomenada *insaculació* o *matrícula de ciutadans de les tres «mans»* —major, mitja-

El govern municipal de Girona abans i després de la reforma de 1576: juraderia

	Abans 1576			Després 1576		
	Major	Mitjana	Menor	Major	Mitjana	Menor
Any I	2	2	2	2	1	1
Any II	2	2	2	1	2	1
Any III	2	2	2	1	1	2

na i menor— i la subseqüent extracció anual (a Girona, el dia de Cap d'Any) d'un cert nombre de jurats o regidors municipals: sis, de bon començament, i quatre únicament d'ençà de la reforma municipal del 1576, que es va justificar per raons d'operativitat, i segons un sistema de rotació estamental que s'exemplifica a la taula adjunta. Per descomptat, no tots quatre jurats tenien el mateix rang, i, de fet, el lloc de jurat en cap, l'encarnació màxima del govern municipal, era una exclusiva dels candidats o matriculats de la mà major. Aquesta juraderia de quatre membres convocava el Consell General, format per una setantena d'individus de les tres mans, cadascuna amb un nombre de representants força semblant (25 llocs per

a les mans major i mitjana, i 24 per a la menor), i que es renovaven també anualment però per meitats. Una comissió específica —la d'insaculacions— s'encarregava de suplir periòdicament les vacants per absència o defunció dels matriculats, segons un procediment que propiciava inevitablement els tripijocs d'influències entre els de dins i els de fora de la institució. Altres càrrecs municipals, de durada variable (triennal, tot sovint), com ara el notari del Consell, el clavari o tresorer, i altres (el mostassaf o inspector dels mercats, el batlle i el sotsbatlle de la ciutat, els dos botiguers del blat), també s'escollien pel sistema de la insaculació, és a dir, per sorteig d'un nombre força restringit de candidats prèviament admesos.

Jurament dels jurats de Girona

Los Magnífics jurats convenen y prometen en bona fe, firma y vàlida estipulació, y juren a nostre senyor Déu, y als seus sants quatre Evangelis de llurs mans dretes corporalment tocats, que ells, y quiscú d'ells, bé còmodament, lealment y faelment, se hauran en lo dit ofici de juradesch tot odi, rancor, bona y mala voluntat de qualsevol post posats y remoguts, y que los privilegis de la present ciutat, consuetuds, drets y jurisdiccions del senyor Rey mantendran, servaran, defensaran, entendran y estaran a la defensa de la present ciutat y dels habitants de aquella, y que de les coses fetes y administrades [...] bo, sencer i leal, i just y final compte donaran [...].

Fragment inicial, segons el *Cerimonial dels jurats* (1596)

Noblesa i municipi

Tot i que el sistema de la insaculació o extracció per sorteig dels càrrecs municipals volia ser un pal·liatiu, si no una solució definitiva, a la interminable brega de faccions urbanes i oligàrquiques, a la pràctica, i inicialment, aquesta nova modalitat electoral va aguditzar les disputes entre els prohoms locals i els seus valedors respectius. Aquestes dissensions, atacades per les seqüeles de la guerra civil de mitjan segle XV, cuejaven encara a principis del segle següent, enmig de les bandositats entre *agullanes* i *sarrieres*, i fins i tot barrejades, de vegades, amb genuïnes revoltes populars, com ara la dels *agermanats* dels anys 1520-1521, tal com ja hem vist. Després de tantes sotragades, però, i un cop apaivagades les bandositats locals arran de les paus de la darrerria de la dècada del 1520, tot sembla indicar que el sistema es va sedimentar i pacificar gradualment.

No era pas poca cosa. Perquè la insaculació, certament, deixava uns quants flancs oberts. D'una banda, per la marginació —creixent en lloc de decreixent— d'una majoria de la població. A banda de la visible descompensació representativa (la mà menor, que era la més nombrosa en termes demogràfics, era la que tenia una representació política menor, i viceversa), ningú que no fos pel cap baix mestre d'ofici o botiguer podia esperar mai de figurar en un o



Libre de matrícula dels ciutadans insaculats (segles XVI-XVIII).

altre dels llibres insaculatoris municipals. D'altra banda, però, la insaculació tampoc no garantia l'equilibri entre les forces vives locals, sobretot quan la (diguem-ne) base electoral era forçosament reduïda, com era el cas. Per posar un sol exemple, a Girona, l'any 1586, hi havia fins a tres Saconomina —tres cosins germans, exactament— que exercien càrrecs a la ciutat: Miquel Saconomina, que era jurat; Llätzer Saconomina, que era jutge municipal, i Joan Bas, nomenat batlle de la ciutat. Cosa que el seu parent, el memorialista Jeroni Saconomina (a qui ja coneixem), trobava d'allò més natural, si no com un favor de la Providència mateixa envers el llinatge. Però eren coincidències relatives d'aquesta mena allò que neguitejava les grans famílies de la ciutat i les abocava, arribat el cas, a la guerra de bàndols.

No va ser el cas, aquest cop. Però cap a la darrerria del segle XVI la qüestió municipal va tornar al primer pla, suscitada, altra vegada, no pas pels de sota, com en els temps de les Germanies, sinó, un cop més, pels de dalt, i, concretament, per la noblesa urbana, que demanava de tenir veu i vot en els afers municipals. La primera sol·licitud formal de l'entrada de la noblesa local al municipi, l'any 1595, va rebre una rotunda negativa, tot i tenir l'aval del veguer gironí, Guerau de Marimon, i fins i tot del virrei de Catalunya, el duc de Maqueda. Segons un dels testimonis dels fets, i part implicada en el procés, el ciutadà Jeroni Saconomina, la majoria de consellers no es refiaven gaire dels sol·licitants, perquè «com [que] los cavallers eren més poderosos y més orgullosos, dubtaven que convingués llur entrada, i també per moltes altres raons» (no especificades).

Uns anys després, però, les negociacions acabaren per fructificar, i tot i haver-hi un nucli d'opositors irreductible, la majoria del Consell General de la ciutat aprovà, a la primavera de l'any 1601 (sessió del 4 d'abril), l'admissió dels cavallers o «militars», com també en deien, dins la mà major de la ciutat, però en una bossa escrupolosament separada, i amb la condició o garantia que cada any hi hauria necessàriament un cavaller en una de

les dues primeres places de la juraderia; la qual cosa, dit sigui de passada, trastocava definitivament els equilibris estamentals establerts el 1576, perquè d'ara en endavant la mà major passava a retenir any rere any dos dels quatre llocs de jurats.



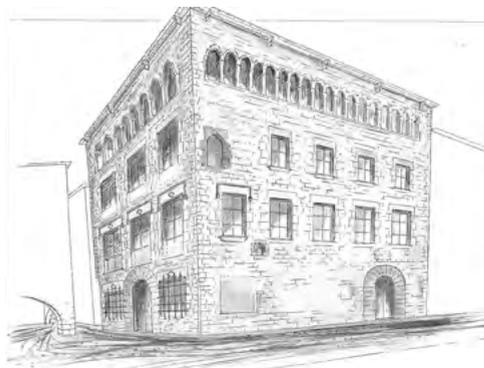
Còpia de la sentència de la Reial Audiència de Catalunya que obliga els nobles o «militars» radicats a la ciutat de Girona a pagar impostos (1581).

Signatura del síndic de Girona Andreu Vilaplana (1585).

Armes i lletres

Fem-ho avinent, però. La noblesa gironina de la darrera del segle XVI no era ja aquella noblesa guerrejant de principis de segle. Amb el pas del temps, i d'acord amb una evolució sociològica i cultural ben característica de les ciutats catalanes —i fins i tot europees— de l'època moderna, la bel·licosa feudalitat dels inicis del segle XVI, que va emplenar de bàndols i lluites de faccions tota mena de ciutats, es va anar emmotllant a una existència més tranquil·la i probablement força més productiva. Perquè aquesta sembla haver estat la clau a tot arreu. En un moment que el guerrer feudal ja no podia justificar la seva supremacia en termes militars —ara que la irrupció de les armes de foc i el paper de la infanteria l'havien descavalcat— i que la servitud pagesa anava de baixa, els senyors de vassalls hagueren de cercar noves formes de guany i d'influència social i política. Dues semblen haver-ne estat les vies principals. D'una banda, la pràctica dels negocis o del gran comerç (tal com veurem en un altre capítol). I, de l'altra, l'estudi i l'exercici de les professions liberals, aleshores en ascens a tot arreu.

A Girona, l'evolució de la família Agullana, sense anar més lluny, resulta prou paradigmàtica. Del seu turbulent passat de bandolerisme, ja n'hem parlat a bastament. I del seu perfil negociant, ens n'ocuparem més endavant. D'ençà de la segona meitat del segle XVI, però, els Agullana van començar a invertir en l'estudi i, d'una manera més general, en totes aque-



Recreació de l'edifici de la seu gironina de la Diputació o Generalitat de Catalunya, que es va començar a construir l'any 1577, i on també es va instal·lar, el 1589, la confraria nobiliària de Sant Jordi.

lles oportunitats que oferia l'economia i la sociabilitat urbana. Van ser ells els qui van apadrinar la instal·lació a Girona, i a tocar de casa seva, dels jesuïtes, un dels ordes religiosos emblemàtics de la Contrareforma o Reforma catòlica. Van ser ells també els qui es van interessar ben aviat per l'obtenció d'una familiatura del Sant Ofici i els avantatges connexos (exempcions fiscals, fur particular) a aquesta condició inquisitorial. Però allà on va destacar decididament la nissaga va ser en l'estudi de les lleis (ells, els antics bandolers!). Així, tres fills del bel·licós Rafael Agullana van ser doctors en dret civil i canònic (a més de comissaris de la Inquisició): Pau, Miquel (ardiaca d'Empordà i president de la Generalitat el trienni 1593-1596) i Jaume (ardiaca de la seu de Girona i canceller de Catalunya entre 1605 i 1617). Ramificats per Barcelona, un Joan Agullana (l'hereu de Rafael, el bandoler) i un Enric Agullana ingressaven a la confraria nobiliària i barcelonina de Sant Jordi l'any 1565.

La vida refinada de Joan Agullana a la seva casa del carrer dels Ciutadans de Girona anuncia allò que podem dir-ne la *noblesa espectacle*, que vol enlluernar



Porta i finestra cincentistes a l'interior d'una casa del carrer de la Força, en una foto de l'any 1919.

abans que no pas bandolejar; tot i que els Agullana —fem-ho avinent també— mai no van deixar de participar a les guerres *respectables* de la monarquia, fos a la frontera francesa, tot defensant Perpinyà, o fos fins i tot als Països Baixos, com a soldats del duc d'Alba i dels exèrcits de Felip II. Un memorial de l'any 1579 presenta Joan Agullana com un «cavaller ric [...] amb molts cavalls, criats, majordom i altres persones de son servei [...] i un coch o dona de servey per a aparellar-li el menjar». Deu anys més tard assolí el privilegi de noblesa, signat per Felip II. A principis del segle XVII, la col·lecció de pintu-

res dels Agullana resumia força bé el nou tarannà familiar, amb quadres i retrats de sant Francesc Xavier, la Mare de Déu de Montserrat, el patriarca de València Joan de Ribera, i de Felip IV (un «retrato de medio cuerpo» comprat el 1626), a més d'una sèrie de deu pintures de «païses» o paisatges.

Mentrestant, els mercaders i ciutadans gironins, com ara els Saconomina mateix, també s'abocaven a la vida cavalleresca, tot participant en els torneigs que la confraria gironina de Sant Jordi organitzava anualment a la plaça del Vi, al davant de la Casa de la Ciutat.

El cerimonial urbà

La societat estamental de l'època moderna no solament cultivava la jerarquia a consciència, sinó que, a més, buscava la manera que fos sempre prou ostensible i inequívoca, tant des del punt de vista individual (només cal pensar en les reiterades ordinations sobre la indumentària dels diferents grups socials) com institucional. Per això mateix, i en aquest darrer cas, la fixació d'un cerimonial, amb la pertinent seqüència d'obligacions, desplaçaments i precedències era una necessitat de tota mena de corporacions (des de les confraries d'ofici fins als municipis i els capítols eclesiàstics), que es confrontaven inevitablement les unes amb les altres, i que procuraven *marcar territori* (com es diu ara) o, si més no, no perdre terreny en la interminable brega de rangs i honors que caracteritzava aquella societat.

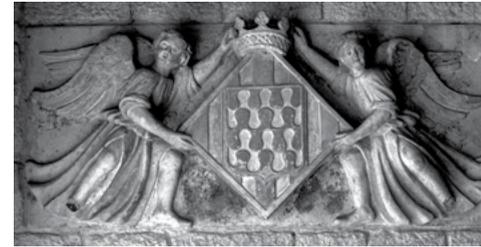
Hi havia, a més, una dimensió pràctica no gens negligible en tot això. L'any 1538, quan es va rumorejar que el rei emperador Carles V s'aturaria a Girona, camí de Perpinyà, els jurats gironins van convocar immediatament un consell general per saber, i decidir, quin era el protocol habitual en aquests casos —tan excepcionals, altrament—, és a dir, de quina manera se l'havia de rebre, a quin indret, i fins i tot —una qüestió no pas menor— com es pagaria tota la festa. Cap a la darrerria del segle XVI, amb l'elaboració d'un manual sobre la matèria, l'anomenat *Cerimonial dels jurats* o *Llibre del nou redrès* (1596), tots aquests dubtes estaven resolts per endavant.

El manual, però, també s'ocupava, i a vegades amb més de detall i tot, del protocol de portes endins, potser perquè era més conflictiu. A escala local, la gran confrontació cerimonial va ser sempre entre el municipi i l'Església, és a dir, la Seu —el bisbe— i, sobretot, el capítol de canonges, amb el qual hi hagué sempre força litigis per qüestió de rendes, imposicions i jurisdicció. No és estrany, doncs, que l'ordre i la disposició d'uns i altres a les grans celebracions o solemnitats fos escrupolosament consignat al cerimonial (vegeu la taula adjunta).

Tot i així, la relació entre la institució municipal, la Seu, i els diferents ordes religiosos de la ciutat va ser sempre força fluida,

Funerals reials: disposició de les primeres quatre files de la comitiva fúnebre (segons el Cerimonial dels jurats, 1596)

Filera I	Jurat en cap	Canonge	Ciudadà	Veguer
Filera II	Batlle	Canonge	Ciudadà	Jurat 2n
Filera III	Canonge	Canonge	Ciudadà	Jurat 3r
Filera IV	Canonge	Sotsbatlle	Ciudadà	Jurat 4t



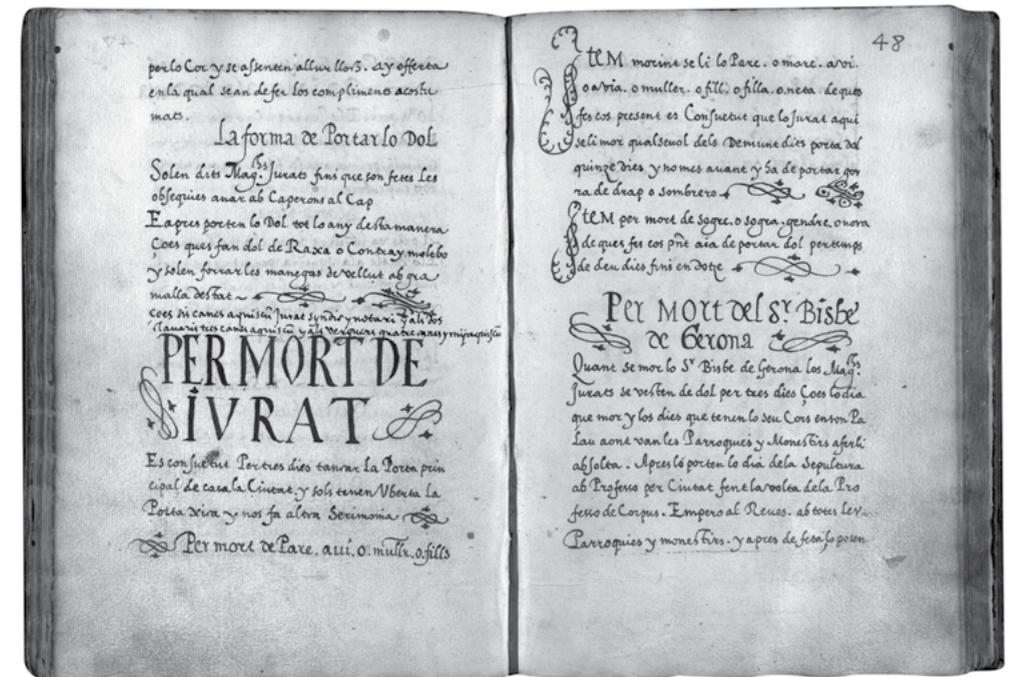
Escut de Girona amb àngels a la Fontana d'Or: una plasmació de la religió cívica local.

i fins i tot establerta d'ofici, és a dir, inscrita en el cerimonial mateix del municipi. Així, els jurats de Girona, tot just nomenats, feien un autèntic pelegrinatge pels diferents establiments eclesiàstics de la ciutat, tot començant, és clar, pel palau episcopal, on s'entrevistaven formalment amb el bisbe, i continuant pels diferents monestirs de la ciutat, assenyalamment, i en primer lloc, pel monestir de predicadors, on els jurats oïen missa solemne

i sol·licitaven inspiració divina per «ben gir» i governar al «sant servei» de Déu i en «profit i utilitat del poble». En dies successius visitaven els monestirs de Sant Francesc, de la Mercè i del Carme. Aquesta mena de visites protocol·làries tenien continuïtat en altres períodes de l'any i del calendari litúrgic (sobretot per Corpus), i eren la catedral, el monestir de Sant Francesc i la col·legiata de Sant Feliu les seues més freqüentades.

Heus ací, doncs, allò que podem dir-ne la religió cívica, és a dir, un conjunt articulat de rituals religiosos reblats, si no auspicats i tot a vegades, per les autoritats municipals. Entre institucions eclesiàstiques i seculares podia haver-hi, certament, força disputes d'indole material o protocol·lària, però unes i altres restaven convençudes que la religió —per dir-ho a la manera d'alguns tractadistes del període— era el veritable *ciment* de la societat (estamental, és clar).

Pàgina del llibre Cerimonial dels jurats (1596), sobre el dol per mort d'un jurat de la ciutat.



La corona i la ciutat

Les monarquies de principis de l'època moderna eren *compostes* (com en diu ara la historiografia) en el sentit que els sobirans, al si dels seus dominis, estaven obligats a tractar per separat amb un gran nombre d'entitats polítiques distintes i de ben diversa factura o dimensió, com ara jurisdiccions feudals, l'Església, corporacions o representacions territorials (les corts o assemblees estamentals) i fins i tot simples comunitats urbanes. En aquest context, les visites o entrades reials a les ciutats lliures del Sacre Imperi Romanogermànic sempre es van interpretar —sobretot per part de les elits urbanes— com un autèntic pacte polític mitjançant el qual la ciutat en qüestió renovava la seva fidelitat al governant sempre que aquest volgués assumir el compromís de respectar les exempcions i els privilegis acumulats per la ciutat fins aleshores.

Exvot en forma de penjoll que, segons la tradició oral, l'emperador Carles V va ofrenar a la Mare de Déu de Castelló d'Empúries l'any 1533.



Escut imperial de Carles V (1540) al palau episcopal de Girona.

Salvades totes les distàncies, una cosa semblant va succeir a la ciutat —no pas lliure, almenys en l'accepció centreeuropea del mot, però també amb les seves llibertats particulars— de Girona, l'any 1538, tot aprofitant l'escala del rei emperador Carles V a la ciutat, que feia camí cap a Perpinyà per comprovar l'estat de les fortificacions frontereres. Aquesta (inesperada) visita reial va tenir, certament, una laboriosa vessant protocol·lària, que en va fixar la pauta per a més endavant. Però també una vessant política, no pas menys significativa.

El *Cerimonial dels jurats* de 1596 descrivia totes les passes a seguir en cas de visita reial. Primer de tot, enviar ambaixadors de la ciutat al monarca un parell de dies abans de la visita, per mostrar la gran satisfacció dels gironins i per ajustar els detalls



Llibre Vermell de la ciutat de Girona, on es compilaven els privilegis de la ciutat.

(el «dia i la hora») de l'esdeveniment. I tot seguit, fer fer a correuita tota la faramalla, a saber: «un tàlem de brocat ras, amb tovallons de tafetà carmesí» o un altre de millor qualitat encara, si es podia, amb les armes tant del rei com de la ciutat; sis bordons daurats per portar el tàlem; dos cordons de seda groga i vermella per tirar (simbòlicament) del cavall de sa majestat, i una seixantena d'atxes o torxes cerimonials, que portarien els membres de les confraries d'ofici. Si el rei venia de Barcelona —com era el més natural— se l'anava a rebre al Mercadal o areny de l'Onyar, i allà s'hi aixecaven un cadafal, «en lo costat de fora» del portal de l'Àngel, i un pont de bigues sobre el riu i a la vora del portal de Cugussacs, per poder arribar a la Casa de la Ciutat. També es feien «moltes lanternes i cresols de terra» per a la il·luminació nocturna. I s'aparellaven músics o «jutglars» per amenitzar la festa. No debades, els jurats decretaven un mínim de tres dies consecutius de festa a partir de l'arribada del monarca perquè tothom es pogués afegir a les celebracions.

Arribat el dia, els jurats sortien a buscar el rei en comitiva solemne, «a cavall,

i [tan] ben acompanyats com podran», és a dir, amb un mínim d'una seixantena de persones d'alt estament. Tots plegats havien de descavalcar a la vista del rei, i el jurat en cap, avançar-se i besar-li la mà, a tall de benvinguda. Tot seguit la comitiva entrava a la ciutat pel portal de Cugussac. Una mica més enllà, al portal dit d'en Vila, els esperaven les confraries amb les banderes. I en arribar al portal de l'Àngel, el guardià del monestir de Sant Francesc, acompanyat de molts frares d'aquest mateix monestir, posava les mans del rei sobre la creu i missal que duia, i era aleshores quan el monarca feia el solemne jurament de les llibertats gironines (un notari n'aixecava acta). A continuació, se li donaven les claus de la ciutat, en senyal de lleialtat, i la comitiva enfilava el camí de la Seu tot cantant el *Te Deum laudamus*. Així va passar l'any 1538, quan es va demanar a Carles V si no li faria res, atès que era «rei novell» —o que no havia jurat anteriorment les llibertats gironines— de jurar «els privilegis, les llibertats i els usos i bons costums de dita ciutat». També va jurar, de passada, les llibertats eclesiàstiques corresponents davant del bisbe i del clero de la catedral.

La febre del drap

La manufactura tèxtil, juntament amb el treball de la pell i dels metalls, constituïen les activitats característiques de les ciutats catalanes a les acaballes de l'època medieval. La capital gironina no n'era pas una excepció. A la vigília de la guerra civil catalana (1462) aquests tres sectors ocupaven la meitat ben bé o fins i tot una mica més de la (diguem-ne) població activa censada. La Girona d'aleshores, però, era, per damunt de tot, una capital drapera, és a dir, especialitzada en la manufactura de teixits de llana o «draps»: la tercera del país, exactament, després de Barcelona i Perpinyà. En conseqüència, els menestrals del sector tèxtil eren majoria (entre una quarta part de la població activa censada o prop de la tercera part, segons els casos o les èpoques); en particular, els paraires (n'hi havia prop d'un centenar el 1462) i, en general, els oficis de caire més industrial o manufacturer (teixidors, calceters, tintorers), que representaven, plegats, prop de les dues terceres parts de la força de treball del sector.

Tot i que aquesta activitat tèxtil era, doncs, prou notòria a la Girona medieval, tot sembla indicar que augmentà sensiblement en el decurs del segle XVI i un cop superades les seqüeles tant de la crisi econòmica del segle XIV com de la guerra civil catalana del segle següent (1462-1472). Hi va ajudar una nodrida immigració d'origen francès, feta de paraires, teixidors, calceters i tintorers, però també, i en una altra escala, l'arribada d'alguns



Sastre, segons una rajola d'oficis del segle XIX.

mercaders barcelonins i perpinyanesos, com ara els Saconomina o els Cerdà, respectivament, els cabals dels quals contribuïren igualment al *redreçament* tant mercantil com manufacturer de la ciutat. Els Saconomina, en particular, van tenir un marcat protagonisme en la resurrecció de la draperia de qualitat, sobretot arran de la instal·lació i explotació d'una tintoreria en unes cases del Mercadal.

El resultat d'aquestes i d'altres iniciatives particulars, oportunament reforçades per les ordinacions municipals i gremials pertinents (entre 1476 i 1515 se'n promulgaren no pas menys de disset), va ser l'expansió accelerada de la draperia. Segons sembla, cap al primer terç del segle XVII ja no se'n donava l'abast: la manufactura de draps es trobava aleshores en plena ebullició, i els paraires s'exclamaven de la manca de teixidors. No gaire després, cap a mitjan segle, els jurats de la ciutat certificaven que la draperia tornava a ser «lo principal negoci que s fa en la ciutat». I els viatgers estrangers, al seu torn, en donaven fe. Un canonge portuguès, Gaspar Barreiros, de pas per la ciutat l'any 1542, trobava Girona

una ciutat «honrada aunque pequeña», i la seva catedral, «pequeña y de pobre arquitectura», però, en canvi, restava admirat de la seva activitat, fins al punt —escrivia— que «no creo haber en España lugar de su calidad, que tantos oficiales mecánicos y de toda suerte tenga, porque son muchos, y [hay también] muchos mercaderes».

Vint-i-cinc anys després, el secretari de l'ambaixador venecià Segismondo Cavalli, Lunardo Othobon, a més d'elogiar la catedral («grande e bella»), no dubtà d'equiparar Girona amb Perpinyà, tant pel nombre d'habitants com, sobretot, per la fabricació de draps, que «són expeditos —afegia— a diversos països, i es venen molt bé».

Distribució urbana dels oficis drapers (paraires i teixidors de llana) segons el fogatge de 1558. El tissatge i la manufactura tèxtil en general es concentraven sobretot al Mercadal.



Ascens i caiguda d'una capital manufacturera

No eren simples impressions de passavolants. L'estructura urbana d'ocupacions i la seva evolució secular confirma aquests i altres testimonis semblants. Així, entre 1462 i 1558 el pes del sector tèxtil dins el conjunt havia passat de representar del 30 % al 40 % (i entre 1388 i 1558 la diferència era encara més espectacular: del 26 % al 40 %, aproximadament). Una anàlisi més detallada de la composició interna del sector mostra, a més, que els guanys principals corresponien als oficis tèxtils de caire més manufacturer (paraires, cardadors, teixidors), que arribaren a superar plegats les dues terceres parts (fins a un 70 %) del total de menestrals del ram.

Les xifres i l'evolució de la bolla gironina (un impost català que gravava tant la producció com la circulació de draps) en són una altra corroboració. La recaptació de la col·lecta gironina (la ciutat i la seva vegueria, aproximadament, amb poblacions com ara Figueres, Banyoles i Torroella de Montgrí) no parà d'augmentar en el decurs del segle XVI i, especialment, durant la segona meitat de la centúria, sempre força per sobre de la mitjana «catalana» (és a dir, exclosa la macrocol·lecta barcelonina). Una lleugera caiguda

de recaptació dels anys noranta va ser ràpidament superada en el traspàs de segle, quan es tornaren a assolir els valors seculars màxims (més de 50.000 lliures triennals). Així, la participació gironina en el conjunt de la bolla catalana no sols es mantingué (al voltant d'un 16 %), sinó que fins i tot s'incrementà als inicis del segle XVII (quan passà a representar el 20 % del total).

Les dades del comerç a llarga distància són una altra prova de la vitalitat econòmica de la Girona del cinc-cents. Les mercaderies (si no els draps exactament o únicament) de la ciutat s'expediren regularment cap a la Mediterrània central (a Sicília i Sardenya, sobretot) durant tot el segle XVI, tal com testimonien les nombroses assegurances mercantils enregistrades pels notaris gironins o ganxons. Cap a finals de la centúria, a més, diverses partides de «robes i mercaderies» dels (ja coneguts) Saconomina atenyien el mític port d'Alexandria, a la Mediterrània oriental, de la platja de Sant Feliu de Guíxols estant, i talment com a l'època medieval. És veritat que «robes» no volia dir necessàriament 'teixits', sinó 'repertori o varietat de coses i productes'. Però si els Agullana, una família de la noblesa gironina, podien enviar (l'any 1566, almenys, en plena eufòria drapera) un centenar de drapades a Palerm, què no podien fer uns Saconomina, amos i explotadors d'unes quantes tintorerias gironines?

L'alarma va saltar cap a la darrer part de segle, però. Els teixidors de draps feia temps que s'exclamaven dels paraires, els quals els pagaven cada vegada menys, i els teixidors, al seu torn, no podien pagar els seus «fadrins» o aprendents, que se n'anaven a llocs com ara Olot i Besalú, on els donaven més soldada. L'any 1587 s'acusava els paraires de donar feina fora ciutat. I deu anys

després, era la ciutat que es queixava dels fraus que es feien en la fabricació de drapades locals, la qual cosa, deien, amenaçava amb «la total ruïna de dits draps, i per consegüent desta república». Certament, entre mitjan segle XVI (1558) i finals del segle XVI (1594) sembla que hi va haver un retrocés: els efectius del sector tèxtil podien haver davallat d'un 40 % del total a un 30 %. Tot i així, la Girona de finals del segle XVI era encara una capital drapera, tant o més, si més no, que cent o dos-cents anys abans. I res no feia presagiar, per tant, el daltabaix i la ràpida declinació, en les primeres dècades del segle XVII, de la producció local de draps.



Tisores de paraire.

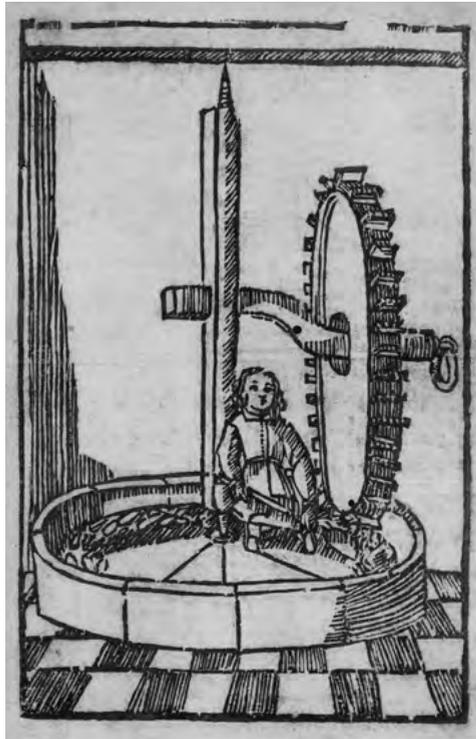
Estructura d'ocupacions (en %) de la ciutat de Girona (segles XVI-XVII)

SECTOR	1534	1558	1594	1651	1695
Agricultura	1.8	3	1.4	2.6	3.3
Alimentació	8.6	4.6	7.8	10.3	9.4
Comerç	10	8.5	9.6	10.3	6.9
Tèxtil	37.5	40.6	30.8	21.8	17
Metalls	7.4	4.7	9.8	10.8	11.8
Cuir	11	13	12.8	13.5	15.5
Construcció	10.8	14.3	16	20	24.2
Professions	9.1	8	7.7	7.3	9.5
Administració	2.7	2.6	2	2	1.8
Diversos	0.1	0.1	0.8	1.1	0
No identificat	0.9	0.3	1	0.2	0.6

Font: Xavier TORRES, «De senyors del drap a senyors de la terra: draperia i masoveria en la regió de Girona als segles XVI i XVII», a: R. Congost i Ll. To (ed.), *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-est (segles XI-XIX)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 229-268.

Una tintoreria del Mercadal

L'art del tenyit de teixits era sens dubte un dels més difícils. I, a més, dels més cars. La proesa tècnica era aconseguir de fixar el color. Que no es destenyessin, vaja. I per a això, a més de capacitat i habilitat, calia alguna mena de mordent i matèries colorants. Ni una cosa ni l'altra, però, no es trobaven amb facilitat ni eren *inputs* barats, precisament. L'alum, el mordent, provenia de l'Àsia Menor (Focea), i arribava a la Mediterrània occidental a través d'una complexa xarxa mercantil que tenia el seu epicentre a Venècia. També se'n trobava, però, més a la vora: a Civitavecchia (Laci), prop de Roma. I un cop desembarcat es podia barrejar amb pols de tàrtar local. Pel que fa als colorants, la roja, per fer els escarlates i els vermells, es podia substituir, arribat el cas, per altres productes més accessibles com ara l'orxella i la grana. Però per fer els blaus i els negres (colors típics dels draps catalans) calia recórrer un cop més als circuits mercantils internacionals i, assenyaladament, al pastell de la Llombardia o del Lauraguès, prop de Tolosa de Llenguadoc. Així, doncs, l'adquisició d'una cosa i altra demanava capital. I per aquesta raó es creaven cada dos per tres companyies mercantils amb el sol objecte d'aconseguir aquestes preuades matèries primeres. A Girona, l'any 1588, el mercader i propietari tintorer («senyor d'un



Molí o trull per moldre pastell (segons la portada de Phesio Mayo, Ramallet de Tintures, 1691).

tint») Rafael Merola feia societat amb el donzell gironí Miquel de Sitjar per —entre altres coses— comerciar amb «pastell de València» (però que, en realitat, era pastell llenguadocià embarcat a Narbona i exportat a València per mar).

Obtinguda la matèria primera, la instal·lació d'una tintoreria suposava una altra elevada inversió: edificis o obradors, perols i calderes per preparar el mordent, tines per tenyir, taules i cavallets per a l'assecament dels teixits, aigua i combustible. En resum, una tintoreria no era pas a l'abast d'un mestre artesà qualsevol, sinó que demanava també el concurs de capitals mitjançant la societat mercantil corresponent. A Girona, l'any 1584, uns Saconomina, Jaume i Pere, pare i fill,

i el «ciudadà» de Girona Miquel Vedruna segellaven un tracte d'aquesta mena. El capital compromès era de 3.000 lliures (a raó de 1.000 *per capita*), i la durada de la societat, de 5 anys. Els Saconomina arrendaven el seu tint a Vedruna, a raó de 100 lliures anuals, i Pere Saconomina portava la comptabilitat del negoci a canvi d'un salari (un percentatge de la facturació). El mestre tintorer, que no és esmentat en la transacció, cobrava, al seu torn, un salari de Vedruna. Cinc anys després, la llista de deutors envers la tintoreria Vedruna era d'una seixantena d'individus, de dins i de fora de Girona, i el total dels deutes vorejava les 5.000 lliures. El pagament al comptat era tota una raresa.

A la Girona de mitjan segle XVI, és a dir, a la Girona del *boom* del drap, hi havia uns set o vuit mestres tintorers, que regentaven, previsiblement, altres tants establiments de tenyit de draps, tots al Mercadal.

Un d'aquells, Pere Serra, radicat al carrer de Fontanilles, ens ha deixat un seu llibre de comptes, corresponent als anys 1550-1574, i per això podem saber que s'havia especialitzat en el tenyit de draps vint-i-dosens negres i blaus, a raó de nou lliures la peça, i que entre els seus clients hi havia un gran nombre de sastres i paraires (juntament amb alguns cardadors, vinaters i saboners). El volum de negoci era d'una cinquantena a una setantena de draps anuals. També sabem que el pastell, consumit en grans quantitats, provenia de França: vint bales de pastell tolosà costaven cent vuitanta lliures com a mínim. Els proveïdors eren mercaders especialitzats com el gironí Miquel Raset, que s'estava al Lauraguès, o el barceloní Francesc Boter. La roja, per contra, era de l'Empordà o «de la terra». El balanç acumulat en els primers set anys (1550-1557) del negoci, i després d'uns començaments difícils, era de 195 lliures.

Color i indumentària

Segons el *Ramallet de tintures*, publicat a Barcelona el 1691, la gamma de colors bàsics comprenia els «granes», «escarlates» (que incloïen el color de pansa), «encarnats», «morats», «gros» (a vegades, «lleonats»), «verds», «blaus» («turquesat» i altres), «naranjats» (que comprenien el color de «ginjol», el de les «camuses» i els anomenats «bronsejat» i «ensofrat»), «burells» (o gris fosc), «blancs», «grisos blanquinosos» (com el gris perla) i «negres» (entre els quals n'hi havia un, el «color de rei», que es feia amb pastell). Però també hi havia robes i colors «de mesclas», com ara el «préssec» o el «vaca vella» (barreja de blau cel, vermell i «camusat»), el «gespeat», el «color de sal i vinagre», i el de «príncep», que era una combinació de «tenat» (una classe de burell), verd i vermell.

Xarxes mercantils

L'especialització drapera va ser el resultat de la conjunció entre capital i treball. Però l'èxit manufacturer també va tenir força a veure amb l'agilització dels mitjans de pagament i l'establiment de xarxes comercials de gran abast. La fundació, l'any 1568, de l'anomenada Taula de Canvi o banc públic de la ciutat revela tant una faceta com l'altra. No resulta gaire còmode (fins i tot en el sentit estrictament físic de l'expressió) analitzar i buidar sistemàticament els voluminosos i atapeïts llibres i manuals de la Taula gironina. Però algú hauria de gosar fer-ho; si més no, per dissipar la idea heretada segons la qual aquesta Taula hauria estat simplement una mena de caixa forta dels gironins enriquits que hi anaven a guardar les joies de la família. Per contra, el buidat d'un manual qualsevol (1569, 1587) ofereix una imatge prou diferent, a saber: la d'una activa banca de negocis que facilitava el comerç gironí a llarga distància. Malauradament, no sempre es consigna l'objecte de les transaccions, però quan es fa, la cartografia mercantil resultant és significativa: força relació amb l'entorn més o menys immediat i poblacions com ara Belcaire, Crespia, Sant Mateu de Montnegre, Palamós i Besalú; però també amb la ciutat de Barcelona i els seus botiguers de comanda, sigui per la compra de mercaderies o sigui per la venda de teixits gironins a través d'un o altre intermediari barceloní. Altrament, Narbona hi compareix més d'una vegada, segurament en relació amb les compres de pastell. La llana de qualitat, per contra, provenia de

l'Aragó. I els moltons, de vegades, del Conflent (els tractes no especificats amb mercaders de Perpinyà també són freqüents). Finalment, crida l'atenció, però, una partida de 300 cuiros «barbarescos» importats de Tunísia; tot un indicatiu —i no és l'únic— del radi del comerç exterior de la ciutat.

Una de les claus de l'èxit draper de la Girona del cinc-cents va ser sens dubte aquesta connexió barcelonina tot just insinuada als manuals de la Taula de Canvi. Els inventaris *post mortem* dels paraires i mercaders gironins en són, si calia, la corroboració. Així, el mercader gironí Antic Barril (traspasat pels volts de 1555) tenia a la botiga de mossèn Sabater, un botiguer de comandes de la ciutat de Barcelona, tot aquest gènere: vuit draps vint-i-dosens *contrais* negres, dues teles de *contraï* vint-i-dosè, dos *contrais* vint-i-dosens negres, dues saques de llana tenyida i seixanta lliures de llana filada. Martí Amigó, un paraire de Girona especialitzat, segons el seu inventari realitzat el 1588, en la compra de llanes aragoneses, també tenia drapades a Barcelona: un total de catorze draps vint-i-dosens *contrais* negres que s'havien enviat a un tal mossèn Caraps de Barcelona. Jaume Serra, al seu torn, tenia relació amb diversos botiguers barcelonins. A casa de mossèn Miquel Àngel Salavert hi tenia, l'any 1585, tres vint-i-dosens negres «per a vendre». I en poder de mossèn Gabriel Ferrer, Joana Bosch i Joan Pau Rifós, «companys botiguers de comanda de Barcelona» hi restaven encara quatre vint-i-dosens negres «de Girona» de divuit rams. Una altra peça, però, un *contraï* vint-i-dosè, també de Girona, «se és tornat de Barselona per no poder-se vendre, per ser brut». L'afebliment d'aquesta connexió, en un moment que Barcelona cercava draps i mà d'obra en l'àmbit d'una «corona territorial», com n'ha dit A. Garcia Espuche, que no incloïa Girona pot explicar potser l'aturada manufacturera del segle XVII.



Libre de la fàbrica de moneda (1599). L'any 1599 els jurats de Girona van rebre autorització reial per encunyar moneda i satisfer les necessitats d'efectiu.

2066.1.4
2189.19.6
128.17.10
2066.1.4
277.2.10
247.10.
1139.15.
112.6.6
24.4.
14.—
45.—
7.4.
9.—
200.
113.19.6
2190.1.10
887.18.1
1332.3.9
1139.15.
192.8.9

Comptes d'un particular.

Libres majors de la Taula de Canvi de Girona.



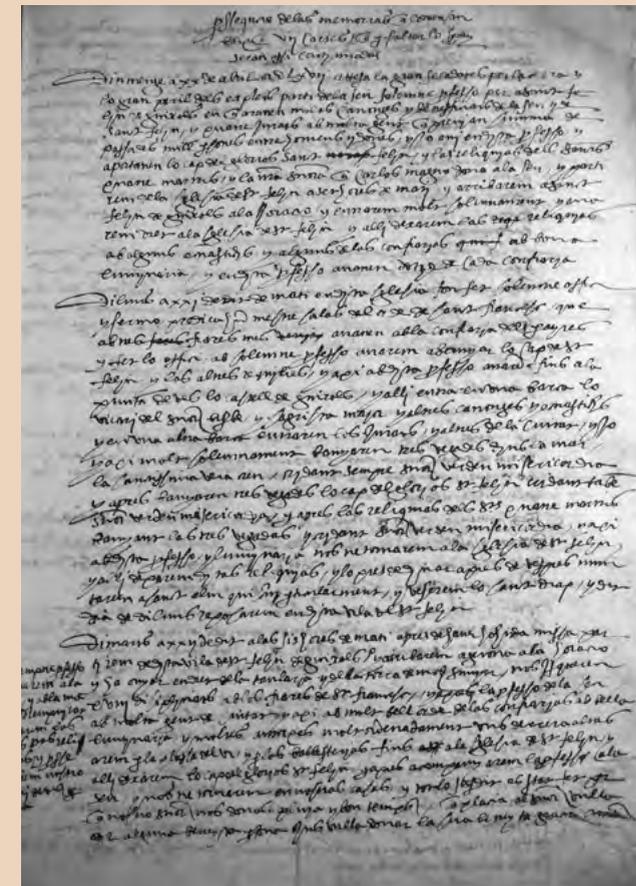
Un fabricant de draps

En temps de la «febre del drap» no eren només paraires i mercaders els que s'abocaven a la fabricació de teixits. El cas de Miquel Martí Abrich (1519-1581), habilitat o «examinat» de notari l'any 1545, i notari gironí en actiu els anys 1565-1568, com a mínim, és prou significatiu. Coneixem la seva activitat drapera gràcies a un seu llibre de comptes i memòries, continuat ulteriorment pel seu fill Miquel, doctor en drets. Així, entre 1548 i 1551, aproximadament, s'hauria guanyat la vida com a botiguer de teles, especialitzat en la importació de mercaderies estrangeres, assenyaladament «robes de Lió» (a través d'Aigües Mortes): plats d'estany, plomes d'escriure, agulles, miralls, (l'inevitable) pastell llenguadocià i potser també teixits (unes bales de «rohans», que són probablement draps o teles de Rouen). Tot sembla indicar, a més, que Miquel Martí s'havia associat amb els mercaders Francesc Borró, de Girona; Joan Ferran, de Barcelona; Joan Brunet, una mena de factor radicat a Lió, i amb el seu cunyat Rafael Ferrer.

D'ençà de l'any 1552, però, l'activitat d'Abrich es va decantar cap a la compra-venda de draps, induït potser pel seu soci o col·lega Francesc Borró, «fabricant» de draps, a més de mercader. Es tracta, sobretot, de «pardillos» (dotzens o catorzens) i de *contrais* o vint-i-dosens negres de Girona, els quals ven directament (a un tal Joan Forsor, de Bellcaire; a Miquel Pla, paraire de Girona; a Joan Ribera [...]) o a través de Francesc Sabater, mercader de Barcelona. Les vendes d'un sol any —1553— sumen un total de 19 draps o *contrais* i més de 800 lliures. D'on els treia, però, tants de draps, el notari Abrich? Alguns eren comprats, i fins importats i tot («un drap dit francès»). D'altres, però, eren de «fabricació pròpia», segons un procediment ben característic. Any rere any Abrich lliurava a Miquel Renart, un paraire de Girona, una quantitat de diners (al voltant d'unes 200 lliures) per anar a l'Aragó a comprar llana. Aquesta llana aragonesa, un cop arribada, era distribuïda o avançada per Abrich entre alguns menestrals de la ciutat de Girona —el calceter Joan Renart, el paraire Pere Saura i el seu cunyat, el cardador Joan Vidal, el sastre Joan Taverner— els quals, al seu torn, la hi havien de lliurar o retornar en forma de draps acabats, i en el termini i en les condicions estipulats.

Els assentaments del llibre de comptes es fan ressò d'aquesta (ben habitual) modalitat de fabricació de draps. Així, consta que el 12 d'octubre de 1552 el calceter de Girona Joan Renart devia a Abrich 69 lliures en concepte de tres saques de llana mitjana

d'Aragó, «que a l'encontra me ha de donar III draps contrays XXIIè. negres, bollats de así de Gerona, bons e rebedors a ma coneguda per tot lo present mes, a raó de 39 sous per cana, y lo que sumerà més de dites 69 lliures dits draps contrays li he adonar de comptans [...]». El 29 d'octubre de l'any següent Abrich «venia» a Pere Saura, paraire de Girona, i a Joan Vidal, cardador gironí i cunyat de l'anterior, quatre saques de llana aragonesa, dues de llana mitjana, i altres dues de llana fina, per un valor total de 98 lliures, les quals, es diu, hauran de pagar o retornar «de assí al Nadal proper, amb 4 contrays XXIIè. negres, bollats, a raó de 40 sous per cana [...]».



Pàgina d'un llibre de comptes i memòries del notari Miquel Martí Abrich i el seu fill Miquel.

L'estructura gremial



Llinda d'una casa del carrer de Pedret, amb els estris de l'ofici de picapedrer (1561).

La producció manufacturera especialitzada es trobava reglamentada per un seguit d'ordinacions que emanaven de l'autoritat municipal. Aquestes ordinacions regulaven, certament, aspectes clau —socials i tècnics— del procés de producció, com ara, i en el cas de la draperia, el nombre i les dimensions o l'amplada dels telers que podia tenir cada obrador, el nombre de fils de la trama i l'ordit del teixit o les qualitats de la llana i les matèries primeres de les distintes tipologies tèxtils. A la Girona de mitjan segle XVI la normativa contra els draps «dolents», i que es feien amb «llanes prohibides», incloïa mesures com ara que cap paraire fes servir «llanes de rebrols pelades», sota pena de 10 lliures, i que ningú no gosés «escaldar llana de cap classe» sense la llicència expressa del sobreposat del gremi. Les ordinacions, en fi, també regulaven qui podia exercir o no l'art manufacturera corresponent.

Tanmateix, paraires i mercaders, els amos de la llana i dels draps, sempre procuraren tant de defugir les regulacions gremials com d'abaratir el cost del treball menestral. Així, la pugna entre paraires i teixidors, sempre al voltant de la retribució d'aquests darrers, va ser una constant al llarg del segle XVI. L'any 1573 els sobreposats dels teixidors s'adreçaven als jurats de la ciutat, tot aduint que «de gran temps ençà» tots els membres de l'ofici «han vis-

cut pobrament, i majorment ara [...] tant per ésser les vitualles i los queviures molt cars [...] i els lloguers de les cases ésser pujats lo doble», però també —o sobretot— perquè «els paraires han abaixat lo preu de teixir los draps». Per aquesta raó, els teixidors, al seu torn, no podien «donar tanta soldada als fadrins obrers de dit ofici». En conseqüència, demanaven un augment de les tarifes o del salari mínim pel tissatge de cada drap. Els paraires, al seu torn, també es van adreçar als jurats per mirar d'evitar-ho. El resultat, prop de vint-i-cinc anys després, era que la confraria de teixidors de llana continuava —deien els seus sobreposats— «pobrejant».

Però les queixes o els enfrontaments també eren intestins. Els gremis —inclòs el dels teixidors de llana— tampoc no eren una bassa d'oli. A cada gremi o confraria d'ofici hi havia confreres rics i confreres pobres. I, de vegades, aquest contrast prenia un caient generacional: entre confreres joves i confreres *sèniors*. Així, l'any 1558 la confraria de blanquers i assaonadors va aprovar una ordinació segons la qual cap «mestre jove macip ni aprenent ni fills ni mossos de aquells [...] gosi [...] assaonar ni fer assaonar per si ni per altre persona [...] cuiram que sigui de blanquer de dins

o fora de Girona». Deu anys després, els assaonadors «pobres» i que «no tenen cabal per poder comprar cuiram» —raó per la qual no els quedava cap altre remei que treballar el cuir d'altri— en demanaven, i n'obtenien, la revocació. No gaire després, però, era el gremi d'abaixadors (que també es queixava dels paraires) aquell que s'adreçava als jurats gironins per de-

nunciar que «alguns de dits abaixadors, més poderosos de béns y amics, agabellen i apleguen tota la feina», raó per la qual la majoria d'ells també pobretejaven. I l'any 1591 els jurats de Girona van reformar els estatuts de la confraria de teixidors per evitar que els sobreposats fossin sempre els tres o quatre de sempre («en manera que tot ve en pocas mans»).

Efectius gremials a la Girona de finals del segle XVI, segons els manuals d'acords municipals

Oficis	1592	1593	1594	1595	1596
Elois (ferro)	35	28	37	47	38
Fusta i construcció	31	29	28	33	32
Sabaters	31	24	29	30	27
Hostalers i taverners	28	20	22	30	28
Pastissers i flequers	22	17	17	16	-
Blanquers	20	20	18	17	15
Assaonadors	-	11	11	17	10
Albadiners	8	16	19	16	20
Ollers i rajolers	12	-	11	10	14
Hortolans	17	16	16	14	18
Paraires	14	14	16	18	18
Teixidors	9	15	11	-	12
Sastres	28	26	28	22	23
Calceters	13	-	12	13	11
Sombrerers	11	10	7	9	7
Botiguers de teles	12	15	10	12	11

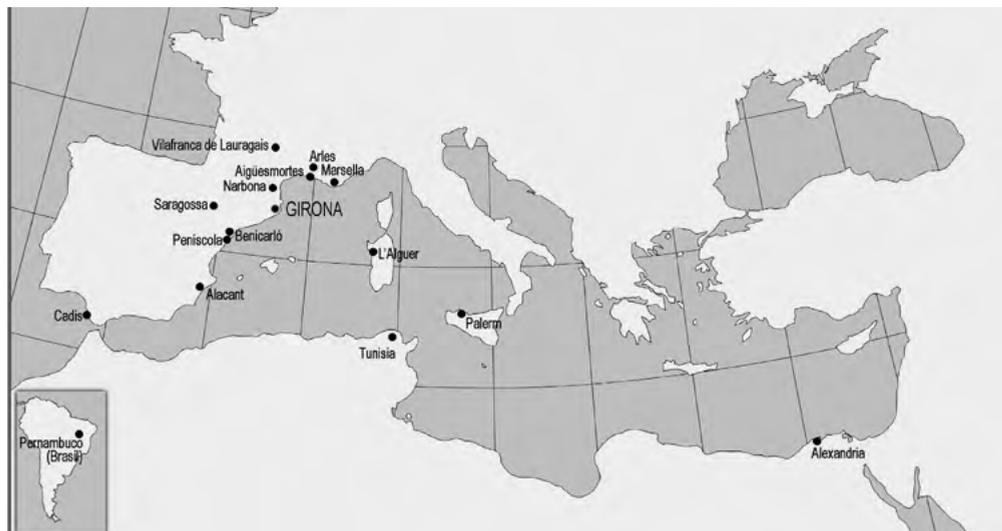
A la Girona del segle XVI les ordinacions gremials regulaven tota mena d'activitats. No solament les de caràcter manufacturer, com ara la draperia o el treball de la pell, sinó també la dels hostalers i taverners, força nombrosos (tal com es pot veure al quadre adjunt) o la dels pastissers i flequers. L'elecció anual de prohoms i sobreposats gremials es feia constar a les actes municipals, que recollien també el nombre de mestres d'ofici assistents.

De la Mediterrània a l'Atlàntic

Drapades i altres mercaderies de manufactura gironina s'exportaven sobretot a la Mediterrània; en la línia, doncs, del comerç exterior català tradicional o medieval. La documentació notarial de caràcter mercantil, i assenyaladament les assegurances i els contractes marítims, que tenien com a epicentre Sant Feliu de Guíxols (abans que no pas Palamós, una altra de les sortides al mar de la ciutat de Girona), en són una corroboració. El tràfec més intens passava per la

Mediterrània central, i sobretot per les illes de Sicília (Palerm) i de Sardènia (l'Alguer). Els teixits gironins es col·locaven sobretot al mercat sicilià, al costat de «ferros» i altres mercaderies no especificades, mentre que de l'illa de Sardènia arribaven càrregues de blat en temps de carestia. Alguns mercaders gironins, com ara els Hospital (Miquel i Bernat), Pere Renard, i Pere Ponç Sobirà, tenien autèntica debilitat pel mercat sard, i entre 1556 i 1566, van formalitzar diverses companyies mercantils amb aquesta finalitat: comprar draps i altres coses a Girona i a fora de Girona per dur a Sardènia. Pere Ponç Sobirà, però, tampoc no descuidava els tractes simultanis amb Palerm, en aquest cas amb un soci barceloní, un tal Francesc Guiomar. Cap a finals de segle, si no abans i tot, el comerç gironí tornava a atènyer la Mediterrània oriental, com en els bons temps de l'època medieval. Així, l'expedició amb destinació a Alexandria que va sortir l'any 1596 de la platja de Sant Feliu de Guíxols era, segons sembla, de capital exclusivament gironí: d'un Saconomina (Miquel), per variar.

Cartografia del comerç a llarga distància de la Girona del segle *xvi*, segons una mostra de protocols notarials.



Tampoc no era gens negligible la relació mercantil de Girona amb algunes localitats de la França meridional i costanera: des de Narbona fins a Marsella, tot passant per Aigüesmortes i Arles. Cap a Llevant, Alacant i València (els ports de Peníscola i Benicarló) eren llocs també prou freqüentats. Una anàlisi sistemàtica i de llarga durada d'aquests protocols notarials gironins (i dels de Sant Feliu de Guíxols) hauria de donar-nos indicacions prou sòlides sobre l'evolució del comerç marítim de la ciutat: ritmes, intensitats i orientacions.

D'ençà de la segona meitat del segle *xvi*, però, els mercaders gironins exploraven també vies alternatives, i assenyaladament, les aleshores ja no tan noves rutes atlàntiques, en direcció —des de Sevilla— cap a les Índies occidentals. Ni que fos, un cop més, en combinació amb algunes expedicions barcelonines; una forma indirecta

d'inserir-se en aquella «corona territorial» (A. Garcia Espuche) de la capital catalana, econòmicament tan activa aleshores. Aquest va ser el cas d'una expedició de l'any 1566 cap a «Calis» (Cadis) o —com diu l'acta notarial corresponent— «qualsevol altre lloc de la costa de Castella», a la recerca de tonyines (les almadraves gaditanes) i altres «robes», patrocinada per Rafael Nadal, mercader gironí, i Perot Ferran, mercader de Barcelona. Amb el pas del temps, però, el radi mercantil s'eixamplà significativament, amb destinacions «exòtiques», com ara una expedició (1603) a Pernambuco, al nord-est del Brasil (i tot aprofitant que el Brasil portuguès formava part aleshores de la monarquia hispànica), i ara a la recerca de «sucres»: un projecte barceloní que comptava amb la participació dels mercaders gironins Benet Anglasell, Joan Matxi, Pere Ortí, Joan Clapers i el «ciutadà honorat de Girona» Rafael Vivet.

El port de Barcelona a la segona meitat del segle *xvi*.



Noblesa i comerç

Inicialment, la teoria —l'imaginari feudal de la societat dels tres ordes: *oratores*, *bellatores*, *laboratoris*— era taxativa: feu i mercaderia o noblesa i comerç eren antitètics per definició. Després, a la pràctica, una oposició tan rigorosa es va anar estovant. Sobretot en aquells llocs, com ara la ciutat de Girona i el seu rerepaís feudal, on la noblesa mateixa tenia tot sovint uns orígens essencialment mercantils. Entre feu i mercaderia, igual com entre castell i ciutat, mai no hi va haver, doncs, una veritable incompatibilitat. La manufactura i el comerç gironins, força *senyorialitzats*, tal com veurem tot seguit, en són una prova. A la Girona del segle XVI la senyoria o pro-

Una galera, vaixell bèl·lic.



pietat útil dels molins drapers era en mans de la petita noblesa local (els Margarit, Sitjar, Cruïlles, Xammar), que en treia profit (de l'ordre de les 70 o 80 lliures anuals per molí, cap a la segona meitat del cinc-cents) mitjançant successius arrendaments a curt termini. Passava el mateix, però, amb els altres molins urbans: els tres de retòrcer llana i seda, i alguns dels molins fariners, si no tots (almenys, fins a la seva municipalització a principis del segle XVII).

Els senyors i els drets senyorials (com ara el d'enfortir draps o el de prendre l'aigua del rec Monar) eren, doncs, una peça clau de la infraestructura industrial del període. Ara bé, la intervenció de la noblesa en l'empresa manufacturera i mercantil local no s'aturava en aquest estadi. Per contra, a la Girona de la primera meitat del cinc-cents, la noblesa urbana esmerçava els seus cabals —i, per tant, les seves rendes d'origen rural i feudal— en companyies mercantils de caràcter «mixt» (amb mercaders i altres socis de la ciutat). Sobretot en les de més embalum o capital. Així, un Sarriera (Joan, cavaller) era ja el soci principal (amb un capital de 10.000 lliures) d'una societat constituïda l'any 1494 i que comptava, entre els fundadors, amb els



Una coca, l'embarcació mercantil per excel·lència.

donzells Miquel de Sitjar, Bernat Guillem de Vilanova, Miquel de Sant Martí, i els cavallers Bernat Turell i Galceran Ferrer. A mitjan segle XVI un altre Sarriera (també Joan de nom, i cavaller domiciliat indistintament a Girona i a Barcelona) apareix, almenys un cop, com a proveïdor de llana castellana, talment com els donzells Miquel Sitjar (o de Sitjar) i Francesc Xammar (o Xetmar), aquest darrer especialitzat en el proveïment de llana valenciana.

Els Agullana mereixen un comentari particular, ni que sigui per la seva perseverança en els afers drapers i mercantils. En Baldiri, cavaller, renovava l'any 1501 una societat amb Joan Esteve, mercader de Girona i cunyat seu, i amb Joan Berenguer d'Aguilar, un ciutadà de Barcelona, la finalitat de la qual era l'exportació de draps cap a Sicília i les terres de «Ponent». Cap a mitjan segle XVI

el *cives* Francesc Agullana actuava com a proveïdor de llana valenciana. A la mateixa època, a més, Francesc i Rafael Agullana signaven una comanda amb Francesc Rafael Bas, mercader de Girona, i amb Antic Albareda, un parell també gironí, per tal d'exportar a Sicília 20 bales de forment i 200 draps de llana (tots «contrays negres de Girona»). Fem-ho notar: la meitat del forment i dels draps eren dels Agullana. No gaire després, el mateix (o potser un altre) Francesc Agullana (sobrecollidor de les bales de la col·lecta de Girona) esmerçava 600 lliures en una botiga de tall de draps a Banyoles, per temps de tres anys i en associació amb Agustí Ararols, un parell local que n'hi posava 300, de lliures, i que havia de córrer amb tots els riscos (mentre que en els guanys anaven meitat per meitat). No tot eren bàndols, doncs.

El consum local

Del que fa al comerç català i al consum local de la Girona del segle XVI tampoc no disposem de cap monografia o estudi sistemàtic. Un cop d'ull a alguns manuals de la Taula de Canvi, i una mostra dels protocols notariais de les botigues i companyies mercantils del període, poden oferir-nos-en, però, uns primers indicis. Malauradament, la sèrie municipal de drets de portes, una font idònia per estudiar tant el petit comerç ambulat com el consum de la gent corrent, no s'ha conservat per a aquest període.

A mitjan segle XVI, petits mercaders, com ara Antic Barril, tenien la seva modesta clientela (un tragner de peix, el criat d'un canonge, un forner, un «joher» o masover) escampada en llocs com ara Sant Gregori, Cervià, Riudellots, Roses o Anglès. Els seus clients li devien petites sumes (d'una lliura o menys fins a un màxim de quatre) per no sabem ben bé què, encara que a la botiga del mercader només hi trobem roba de diversa qualitat i procedència, a saber: algunes peces de vellut i molts «escapols de contray» o setzens, alguns dels quals eren fets de palmella d'Olot, i uns altres de burell de Bagà; els uns eren de color blau o morat, i uns altres, verds o «encarnats». Podem suposar, doncs, que Barril es dedicava sobretot a vestir una clientela de la ruralia. Per descomptat, altres mercaders gironins mantenien un flux d'intercanvis força més diversificat amb algunes localitats properes prou més importants, com ara



Antic casal de la plaça de l'Oli, amb portal dovellat.

Banyoles, Figueres, la Bisbal o Hostalric. I també, i en un radi més ampli, amb viles com ara Perpinyà (territori català fins al 1659); Olot i Besalú, a la Garrotxa, i fins i tot Mataró, des d'on arribava, tot sigui dit, un «vi claret» que tenia, sembla, molta acceptació entre els gironins. Barcelona, tal com ja hem vist, era el destí de molts draps gironins.

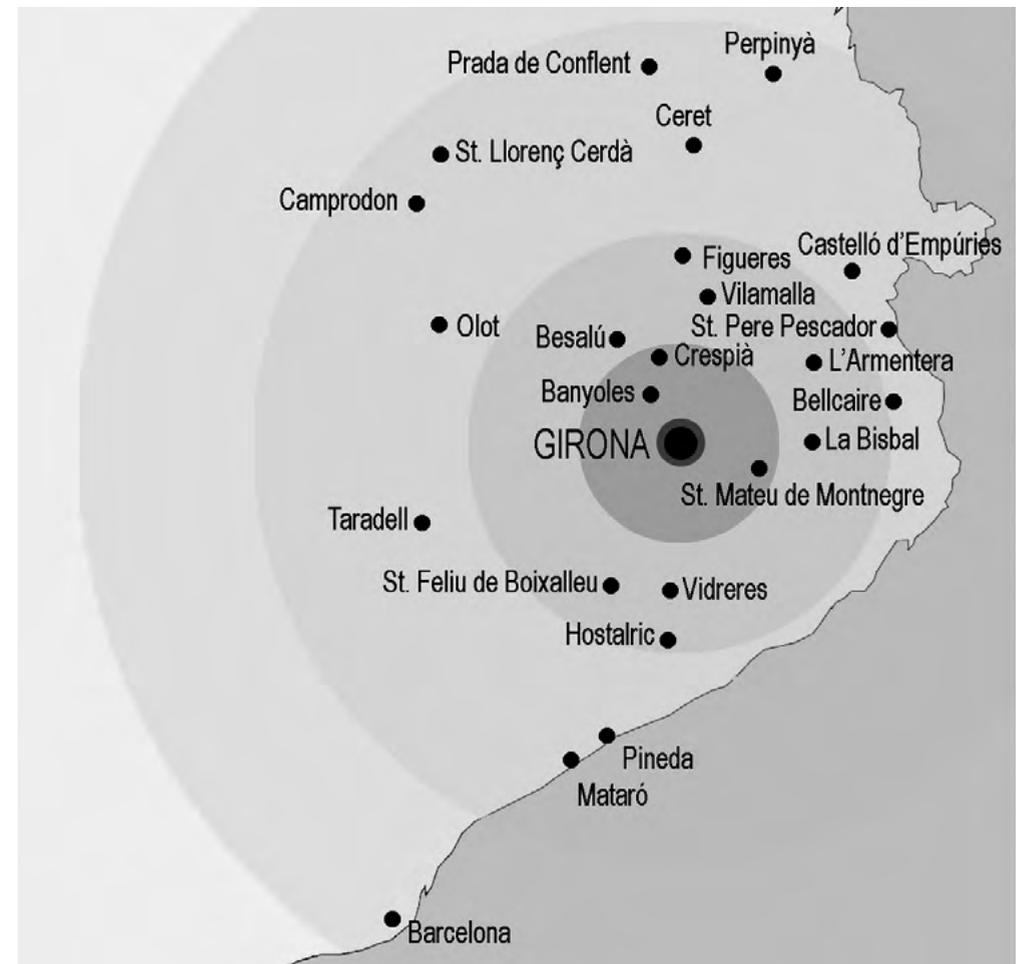
A les botigues de Girona el consumidor podia arribar a trobar-hi un extens catàleg de productes de la més diversa —i europea— procedència. El mercer Raimon de Scorbia (un cognom de grafia dubtosa però que suggereix un origen francès o estranger) venia teles «de montanya» i «d'Alemanya», cordoneres de Tolosa, miralls, faixes, paper, còpies de cotó, «tisorettes de França», «tatxas de sabater d'Alemanya» i ulleres i mitges de París i de Rouen, respectivament, entre altres coses.

Podem fer-nos una idea més acabada dels intercanvis quotidians (i fins i tot de la venda ambulat) mitjançant un cop d'ull a uns pocs plec sobrevivents del dret de portes de la segona meitat del segle XVII (encara que això sigui incórrer en un anacronisme en aquest volum), si més no, per adonar-nos de la tipologia, la intensitat i, de vegades, la modèstia dels tràfics locals. Així, al quadern corresponent al portal de la Verge Maria del mes de novembre

de 1651 (en plena guerra dels Segadors, doncs) el total recaptat en concepte de dret de portes puja a més de 700 lliures. Per descomptat, allò que més entra a la ciutat són queviures: cereals, peix fresc i salat, una mica de sal i oli, i vi, molt de vi (un producte, altrament, força gravat, i que representa les tres quartes parts del total recaptat). Però també arriben, i pel que fa a les manufactures, alguns articles de pell, i sobretot, una gran varietat de productes

tèxtils: una dotzena i mitja de mitges petites, catorze parells de mitges d'estam, una flassada, «un poc de llana», merceria no identificada, «un poc de cotó», quatre «barretines» i, de tant en tant, draps teinyits, «vetes de filadís» (que eren un altre luxe) i saques de llana de qualitat. Els venedors provenen de llocs propers com ara Banyoles o Bordils, Serinyà o Figueres, però també —i força— de la Garrotxa (Olot) i la Cerdanya (Puigcerdà).

Cartografia dels intercanvis catalans a la Girona del segle XVI, segons una mostra de protocols notariais gironins.



Mercaders i senyors de masos

Si els senyors es donaven al comerç sense cap mena d'escrúpols, els mercaders, al seu torn, provaven de fugir-ne així que podien. Dit d'una manera menys paradoxal, l'empresa mercantil tenia els seus riscos, sobretot quan es tractava del comerç a llarga distància; i la riquesa líquida acumulada en els casos més afortunats era massa volàtil o subjecta a depreciació. L'alternativa, aleshores, era la compra de terres (o fins i tot de vassalls, si parlem d'una baronia); «solidificar» el patrimoni, en suma. Una cosa que no els calia a molts dels senyors mercaders que ja tenien de bon començament un coixí d'aquesta mena en forma de terres i vassalls. Vet aquí, doncs, el cercle viciós —o és virtuós?— del capital mercantil en l'època del feudalisme tardà: sortit de la renda de la terra (aquells cabalers que anaven a provar fortuna a ciutat), acabava tard o d'hora per «tornar a la terra», a la recerca de seguretat, i fins i tot, en alguns casos, d'alguna cosa més, com ara un títol nobiliari. Potser després i tot d'una etapa «dual» i en què es combinaven prudentment les inversions d'indole mercantil i les de la renda de la terra.

Sigui com sigui, el cas és que a la Girona del segle XVI no hi havia mercader —o fins i tot notari i jurista— de renom que no tingués el seu mas i els seus masovers a la rodalia. Alguns, de fet, en tenien més

d'un, com ara els Ferran, que explotaven en règim de masoveria al terç els masos Capell i Campllonguell de Campllong; els Fexeres (o Texeres), que eren senyors útils dels masos Bertran (a Vilablareix) i Bassas (a Vilobí); els Bahurt, que tenien un cortal a Castelló d'Empúries i dues «heretats» més, l'una a Vilobí i l'altra a Sarrià; els Sobirà, que en sumaven tres, de masos (el Ferrer i el Balla, a Riudellots, i el Camps, a Vilablareix), o els Vedruna, els quals, a la darrerria del segle XVI, n'havien acumulat quatre, de masos: dos a Sant Andreu Esterri (mas Arge-lagar, mas Serra), un a Riudellots (mas Fuster) i un altre a Navata (mas Poula).

Igual si fa no fa que Rafael Nadal, un altre mercader, també amb quatre masos (Nonet o Nouet, Lo Hostal Nou, Prohensal i Nadal Olim Rovira), tots quatre a Riudellots (una localitat colonitzada pel capital mercantil gironí), i amb l'afegit d'una vinya a Vilartagues.

La palma, però, se l'emportaven, sens dubte, els Cerdà, aquesta família d'origen perpinyanès instal·lada a la ciutat de Girona l'endemà de l'acabament de la guerra civil catalana, el 1473, i que n'arribà a arreplegar no pas menys de vuit, de masos, la majoria a Llambilles, però uns altres a Taialà i a Rupià. A més a més, els Cerdà també tenien un escampall de camps, feixes i boscos, entre les 3 i les 80 vessanes d'extensió, segons els casos, a Llambilles mateix. En una peça boscosa hi havien plantat avellaners. I a Montagut, hi tenien 10 vessanes de vinya. Finalment, els Cerdà també percebien delmes, censos i tasques de Sant Joan les Fonts.

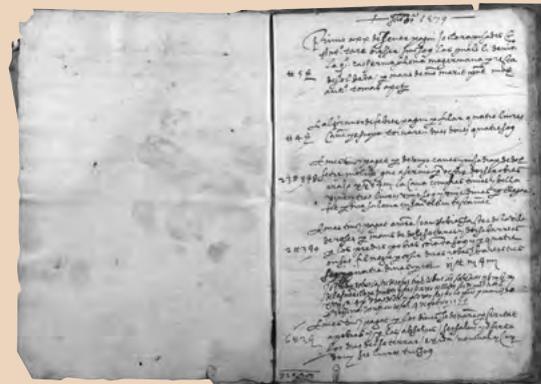
En resum: a la Girona de finals del segle XVI foren molts, doncs, els «senyors del drap» (com en deien aleshores) que es convertiren en una mena o altra de senyors de la terra. O dit d'una altra manera, que bes-canviaren els guanys —i els riscos— mercantils per la sempre sòlida renda de la terra.



El mas Sitjar de Salt.

Els comptes de Clara Pujades

Mercaders propietaris de masos, nobles que feien fortuna amb el gran comerç [...] Per descomptat, no tots els gironins de l'època eren senyorassos com ara els Agullana o els Saconimna, que surten cada dos per tres a la documentació (i, per això mateix, en aquest llibre) per les raons més diverses. Les talles locals periòdiques fan esment també de tota una població urbana gairebé «invisible», sobretot de menestrals i petits botiguers, que



Primera pàgina del llibre d'albarans de Clara Pujades.

no sembla que puguin fer-se un lloc durador a la ciutat. Així, si el nom d'alguns mercaders, com ara els Cerdà i els menys coneguts Alba, Bas, Costa i Ferran o Molera, apareix cens rere cens (1534, 1558, 1594 i més enllà), a vegades amb un canvi o ascens de categoria estamental (de mercader a ciutadà, com ara els Bas), tot un senyal de la seva prosperitat, els teixidors de llana, per contra, rarament aguanten més de dues generacions a ciutat, potser per un canvi generacional d'ofici, però també, i la majoria de les vegades probablement, per un forçat canvi d'aires, sobretot quan la draperia gironina va començar a anar a menys.

Aquesta invisibilitat, no cal dir-ho, és força més evident (valgui la paradoxa) en el cas de les dones en general i de les dones treballadores en particular. Mentre que algunes dames de la noblesa han deixat la seva petja documental en la comitència artística del període, com ara Anna de Sarriera de Pons, que l'any 1593 apadrinava la nova campana de Sant Feliu, les vicissituds de la majoria de la població femenina de la Girona del segle XVI no solament són mal conegudes, sinó que, a més, no són gens fàcils de conèixer. Per això són tan importants —o significatius— documents com ara els comptes que portava Clara Pujades, no sabem si radicada a Girona o a la Bisbal, d'on era filla, els anys 1579-1581, «per [raó de] la heretat de Cateri-

na Saloma y Molera, de la vila de Roses, germana mia, la qual passà desta vida dilluns a XVIII de jener de 1579», i que mostra, si més no, l'autonomia d'algunes dones en matèria tant econòmica com de gestió (com en diríem ara) del patrimoni familiar. El document comença amb anotacions com ara la següent:

Primo a XX de Jener paguí jo Clara Pujades a Antoni Tarré, brasser, sinc sous, los quals li devia la quondam Catherina Saloma, ma germana, per resta de soldada, per mans de mon marit [essent] present mossèn Antoni Tomàs, apotecari.



Joan de Borgonya, Retaule de sant Feliu (1519-1521), fragment.

A més de saldar els deutes de la seva germana, tot sembla indicar que Clara Pujades també es va ocupar de les despeses del dol, que no eren pas poques,

probablement perquè es tractava d'una família comparativament benestant: al «novenal» o funeral corresponent hi van assistir vuit frares del monestir de Santa Magdalena de Castelló d'Empúries i set monjos del de Santa Maria de Roses (que van costar, en total, 3 lliures i 6 sous). Així, a principis de febrer pagava més de vint-i-tres lliures (una xifra significativa) per divuit canes i mitja de «drap de dol setzè molt bo», que va fer servir, diu, per vestir dotze pobres, tal com figurava a les darreres voluntats de la seva germana. La indumentària dels pobres es completava amb una dotzena de sotanes i barrets que van costar més de dues lliures. Clara també va fer pintar —quatre lliures— la imatge de la Mare de Déu «en lo altar del Roser de l'església de Roses», tal com volia la difunta. I a més d'un donatiu de roba a l'hospital de pobres de la vila de Roses, també va lliurar 10 lliures a «na Marquesa de la montanya de Sant Baldiri», criada de la seva germana. Finalment, Clara Pujades també consignava el pagament (prop de 10 lliures) de les (infructuoses) visites del metge, un tal Jerónimo de Casanate.

Una autonomia econòmica i jurídica semblant es donava també, de vegades, a algunes vídues de menestrals, prèvia aprovació de la pertinent confraria d'ofici.

La Contrareforma

La religió era omnipresent a la Girona del segle XVI. Igual, si fa no fa, com els religiosos, el nombre i la composició interna dels quals no són sempre de bon resseguir, sobretot perquè les talles urbanes no els acostumaven a incloure entre els contribuents, però que, en segons quines èpoques, i en conjunt, podien representar entre el 5 % i el 10 % o més de la població local del moment. Certament, la ciutat —cal recordar— era capital diocesana, i això s'havia de notar per força. Però la influència —múltiple— de l'Església gironina damunt la ciutat i els seus habitants és va accentuar arran de l'anomenada Contrareforma (o Reforma catòlica, tal com també és coneguda), endegada cap a la segona meitat del segle XVI.

Com és sabut, les tesis de Luter contra les indulgències (1517) i la difusió europea subseqüent de les esglésies protestants va suscitar una forta reacció de l'Església catòlica, encapçalada pel papat i per l'ales-

Façana del convent de Sant Josep.



Publicació dels decrets tridentins.

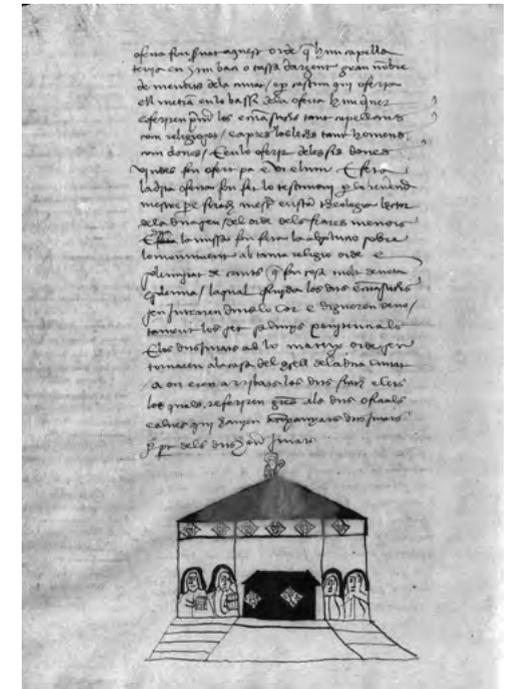
hores emperador Carles V, que va culminar —confrontacions armades a banda— en el Concili de Trento (1545-1563). Les directrius tridentines s'ocupaven de refermar qüestions dogmàtiques i litúrgiques (com ara el ritus de la missa, la veneració de sants i relíquies, l'existència del purgatori, etc.), però també de disciplinar l'estament i els establiments eclesiàstics. Així, les parròquies i el clero secular van ser sotmesos al control episcopal mitjançant les periòdiques «visites» i amonestacions del bisbe, es va decretar l'establiment de seminaris per a una millor formació del clero i es van voler reformar els diferents ordes religiosos (origen de la divisió entre conventuals i observants o reformats, que preconitzaven un retorn a l'austeritat i la regla primitiva). En aquest mateix àmbit, la clausura dels monestirs femenins va ser un



Cementiri dessecador del convent de caputxins.

dels cavalls de batalla arreu. A la Girona del segle XVI això va afectar, en particular, el monestir extramurs de les clarisses, tal com ha estudiat A. Gironella. El zel a l'hora de tapiar finestres i parladors va arribar a tal extrem que els jurats de la ciutat van provar d'intercedir per les monges enclaustrades (una trentena llarga, i moltes d'elles filles de famílies locals selectes) tot adduint raons de salubritat: «essent la casa com és tant malsana», no hi havia, deien, «necessitat de maiors estretures».

A Girona, igual que arreu, el desplegament de la Contrareforma va significar, tard o d'hora, la implantació a la ciutat dels nous ordes religiosos d'empelt tridentí, començant, és clar, pels jesuïtes (1581), que arribaren a Girona de la mà dels Agullana i, més exactament encara, per intercessió dels canonges i ardiaques de la Seu gironina Miquel i Jaume d'Agullana, els quals, l'any 1591, fundaven a Sant Martí Sacosta el col·legi de la Companyia de Jesús, un cop aconseguida la dissolució de l'antic monestir de canonges regulars de Sant Agustí. I continuant amb els (força més populars) caputxins, que s'establiren inicialment (també el 1581) a les Pedreres, al convent dit de les Ermites; els agus-



Dibuix d'unes monges (finals del segle XV).

tins (1584), que s'instal·laren, els primers anys, a Pedret, a l'església del Pilar, i els josepets o carmelites descalços (1591), que s'estigueren de bon començament al convent de Sant Josep, erigit a l'anomenada aleshores plaça del Drap, i que seguien la reforma auspiciada per Teresa d'Àvila, molt del gust de Felip II. A tall de colofó, l'any 1598 el bisbe Francisco Arévalo de Suazo fundava el seminari gironí mitjançant la fusió de dos col·legis preexistents, el d'en Querol, ubicat a Sobreportes, i el d'en Beuda, que era al costat de l'hospital de Santa Caterina.

El resultat d'aquest veritable desembarcament eclesiàstic va ser un canvi substancial de la trama i la fesomia urbanes, que restaren visiblement i perdurablement marcades o fins i tot modificades per la proliferació secularment ininterrompuda de convents i nous establiments eclesiàstics.

Inquisició

La Inquisició va ser sempre un puntal de la Contrareforma. O fins i tot de la versió més amable i de caient religions i aculturador que es presenta com a Reforma catòlica: la sola existència d'aquell tribunal eclesiàstic era suficient per influir en les conductes i les creences individuals. Ara bé, la seva activitat, especialment pel que fa a l'erradicació i la repressió de l'anomenada *heretgia*, va ser, a la Girona del segle XVI, igual com a la Catalunya del mateix període, força contrastada: molt notòria, per no dir frenètica i tot, a principis de segle, i amb els jueus o conversos encara com a objectiu principal, va anar perdent empenta a la segona meitat de la centúria, tot i la proximitat amb la França calvinista i les perdurables guerres de religió franceses. Però aquesta va ser la tònica del tribunal barceloní del Sant Ofici (que incloïa la ciutat i vegueria de Girona dins la seva jurisdicció).

Així, després dels actes de fe de la darrerria del segle XV (1491, 1495) i dels primers anys del segle XVI (1504, 1505), quan van ser condemnats (ni que fos en effigie, la majoria) una vuitantena de gironins o habitants de la ciutat, el zel inquisitorial sembla remetre. I quan arribà l'hora de perseguir el protestantisme o «luteranisme», cap a la segona meitat del segle XVI, la víctima número u va ser més aviat l'immigrant francès. Un ban inquisitorial de l'any 1572 alertava els gironins que es tenia «avis que de França [...] han despatxats seixanta o vuitanta ministres



Escut de pedra de la seu gironina de la Inquisició (1798).

del diable per a que se repartesquen per Espanya, amb hàbits desfraçats, per a sembrar aquella secta»; raó per la qual cominava tothom a vigilar i, arribat el cas, denunciar els nouvinguts («quina gent són i quin tracte ténen, i quines paraules parlen, i si alguna cosa sospitosa entendran») sota pena d'excomunicació major i una multa de cent ducats d'or. No hi ha rastre, però, de gaires «luterans», autèntics o presumptes, a la Girona d'aleshores i els seus voltants. Els annals del tribunal barceloní només ens informen de la captura, pels volts de 1570, d'un sastre d'origen francès i radicat, sembla, a Banyoles.

Simultàniament, però, alguns ciutadans gironins no dubtaven a fer-se comissaris o «familiars» del Sant Ofici, potser no tant pel temor davant l'heretgia, sinó més aviat pels avantatges (exempcions fiscals, anar armat, fur judicial particular) que reportava una condició com aquesta. Passava també en altres indrets: una «familiatura» del Sant Ofici incrementava tant el prestigi familiar assolit per altres vies com les oportunitats de bons contactes i, en definitiva,



Dibuix idealitzat de la ciutat de Jerusalem en un llibre de comptes de l'apotecari Pere Canals (potser un convers), 1554-1558.

la influència local. No és pas casual que els Agullana no deixessin passar tampoc l'avinentesa: els canonges Jaume i Miquel d'Agullana, els introductors dels jesuïtes a Girona, van ser també comissaris del Sant Ofici. Però no foren pas els únics. Altres canonges de la Seu també s'avingueren a cooperar amb els inquisidors. És el cas, a la darrerria del segle XVI, de Montserrat Guilló (1594-1596) i de Jaume Pla (1597-1599). O fins i tot d'algun rector de la rodalia, com ara Esteve Puig, rector de Cors, l'any 1582. Però no tots eren eclesiàstics. Cap a

mitjan segle XVI molts d'ells eren taverners de la ciutat (quin lloc millor que l'ambient forçosament distès d'una taverna per sotjar l'heretgia?).

L'any 1600, un total de 99 poblacions gironines tenien —com a mínim— el seu familiar de la Inquisició. A Besalú n'hi havia un parell; a Camprodon, eren tres; a Sant Feliu de Guíxols i a Torroella de Montgrí, pujaven fins a quatre, respectivament; i a Castelló d'Empúries i a la Bisbal d'Empordà, cinc, també a cada lloc. La ciutat de Girona, aleshores, en tenia no pas menys de nou.

Mestres i llibres

Si ens refiem de les sentències i condemnes efectives (a vegades, localment esporàdiques), pot semblar que el control inquisitorial fos, si més no a estones, prou lax o ineficient. I si parlem dels familiars del Sant Ofici i la seva activitat delatora, la impressió pot arribar a ser prou concordant: a la Girona del segle XVI alguns d'ells s'estimen més de denunciar al Sant Ofici els lladres que els han robat, de nit, uns quants porcs del corral abans que no pas cap temible heretge. I no és rar el cas del familiar que denuncia un altre familiar per una o altra raó sempre ben prosaica. Tanmateix, ni una cosa ni altra no ens hauria de despistar. Inquisidors i familiars estaven a l'aguait, sobretot, pel que feia al tràfec d'idees en qualsevol format: via llibres o a través de l'ensenyament.

L'any 1572 els inquisidors amenaçaven amb la pena espiritual d'excomunicació major i la material o pecuniària de dos-cents ducats d'or a tots aquells, fossin de l'estament que fossin, que tinguessin a casa seva un llibre com ara els *Trionfi* de Petrarca en una edició castellana impresa a Valladolid l'any 1541, perquè en aquell llibre hi havia, deien, «alguns errors i heretgies» manifestos. Els camins del Senyor són insondables, com és sabut, i les tesis luteranes en circulació, i especialment la pessimista opinió de Luter sobre l'espècie humana, pecadora per definició, feien de Petrarca i el seu poemari, ves per on, i tal com fa observar Eduard Sierra, una mena d'al·legoria —o antecedent— protestant.



Coberta d'un manual notarial de la Inquisició (1585-1588).

Sigui com sigui, l'obligació dels eventuais lletraferits que es trobessin en aquell cas era la de lliurar l'exemplar en el termini màxim de sis dies al comissari o familiar inquisitorial més pròxim.

No pas menys estrictes es mostraven els inquisidors sobre els immigrants francesos que volguessin guanyar-se la vida com a mestres. Aquell mateix any —1572— el canonge i comissari Miquel Agullana feia publicar un altre ban segons el qual qualsevol «mestre d'escoles de nació francesa o altra nació estrangera», habitant a la ciutat de Girona o a la seva vegueria, havia de comparèixer abans de sis dies davant seu, a Girona, i «per coses concernents al libero exercici de dit Sant Ofici». Una altra crida d'un tenor semblant era encara més taxativa i prohibia a qualsevol persona «sospitosa de sentir mal de nostra santa fe Catòlica», sobretot «de nació francesa», que d'aleshores endavant «no gosin [...]

tenir escoles públiques ni secretes, ni puguin amostrar de llegir ni escriure, ni de gramàtica ni altra manera de facultat o ciència ni art liberal», sota pena d'excomunicació major i cinc-cents ducats d'or, i «ultra altres penes i censures a àrbitre de ses senyories [els senyors inquisidors]». Al mateix ban, i per si de cas, es comminava igualment a tots els municipis i senyors dels voltants, i a tota mena de persones, eclesiàstiques i seculares, a no tenir cap mestre francès a casa seva o en tot l'àmbit municipal o baronal, sota les mateixes penes. El ban acabava amb un explícit advertiment final: «Per so, quart-si qui guardar-si ha, que amor ni gràcia no se.n haurà».

Finestral de la Casa de l'Ardiaca (segles XVI-XVII) amb l'escut de Miquel Agullana, ardiaca de la Seu entre 1572 i 1617, i comissari del Sant Ofici.



Confraria

Inicialment, les confraries devocionals foren una iniciativa de persones laiques, interessades a fomentar la pràctica de la religió i de la caritat, tot i que ben aviat els bisbes de les diòcesis corresponents van mirar de posar sota tutela de l'Església aquesta mena de congregacions més o menys espontànies. Arran de la Contrareforma, el nombre de confraries devocionals va anar en augment, igual com el control eclesiàstic corresponent. A diferència de les confraries d'ofici, que també tenien el seu sant patró, les seves activitats (para)religioses, i fins i tot una vessant d'assistència mútua, els membres de les confraries devocionals no aplegaven únicament la gent d'uns oficis corporatius més o menys afins, sinó que es reclutaven entre tota mena d'estaments: des de cavallers i mercaders fins a menestrals i pobres de solemnitat, a més, és clar, d'un bon nombre d'eclesiàstics, seculars i regulars, que no hi podien faltar de cap de les maneres.

No és un detall menor: la confraria devocional era una de les poques institucions teòricament o socialment transversal en aquella primmirada i sempre discriminatòria societat estamental de l'època, on es feia tot el possible per mantenir les distàncies i les diferències, no solament en el pla econòmic, sinó també en el jurídic. Per descomptat, les confraries devocionals es basaven també en el principi de la desigualtat jurídica i material entre els seus membres: la caritat i l'assistència, que era una de les raons de ser d'aquelles congre-

gacions, només tenia sentit, efectivament, entre individus de rang i de condició material ben diferent. I d'acord amb aquesta mateixa idea, els prohoms de la confraria s'escollien sistemàticament entre les persones eclesiàstiques i d'alt estament.

Tot i així, algunes confraries tenien un perfil més popular que no pas unes altres (la qual cosa significa que la transversalitat era prou relativa a la pràctica). A Girona, a la del Remei, l'any 1595, s'hi ajuntaven dos teixidors de lli, dos sastres, dos cinters, dos ollers, un davantaler i un serraller; un picapedrer, un taverner, un traginer i un teixidor de llana; un fuster, un sabater, un blanquer i un hostaler, i, finalment, un polvorer, un pelleter, un *sombreter*, i un ataconador. A la de la Puríssima Sang, cap a la mateixa època, hi figuraven un flassader, un *olitore*, dos *aurifex*, un revenedor, un fuster, un oracioner i un causídic, a més d'un botiguer de teles, un paraire, un sabater i un manyà. És a dir, un seguit d'oficis prou corrents en tots dos casos, i sense cap rastre, aparentment, de ciutadania benestant, que potser es reservava per a les congregacions de més anomenada, com ara la dels Dolors o la del Roser, en mans de servites i de predicadors o dominics, respectivament. La primera tenia un paper força destacat en les processons de Setmana Santa, i la segona era sens dubte la més popular o multitudinària, tant a la ciutat de Girona com a la diòcesi de Girona.

A més del Corpus i de la Passió, les confraries devocionals, juntament amb els nous ordes religiosos arribats a ciutat, van esdevenir el canal de difusió de noves pràctiques i rituals contrareformistes, com ara les anomenades Quaranta Hores (vetlla i adoració per torns escrupolosament assignats per les autoritats municipals i al llarg de tres dies seguits del Santíssim Sagrament), una devoció introduïda pels jesuïtes, i el Via Crucis a Montcalvari, una processó auspiciada pels caputxins.



Talla policromada d'una Verge del Roser. Anònim. Finals del segle xv.



Escut de la confraria de la Puríssima Sang, fundada el 1568, a l'exterior de l'església del Carme (s. xvi).



Relleu dels Sants Quatre Màrtirs, la confraria dels fusters, picapedrers i mestres de cases, a la plaça del Vi.

Religió cívica

La Girona del segle XVI era una ciutat de sermons i processons a totes hores, o amb una excusa o altra. N'hi havia, d'una cosa i de l'altra, per Setmana Santa, és clar: el Dijous Sant i el dia de Pasqua de Resurrecció. El Divendres Sant es feia el Via Crucis, i el Diumenge de Rams començaven les Quaranta Hores, que incloïen prèdiques consecutives fins al Dimarts Sant. La festa de Corpus, per descomptat, era una altra de les efemèrides assenyalades a tot el món catòlic. Però també hi havia sermons i processons quan no plovia durant dies i dies (tal com ja hem vist), quan s'inaugurava un nou convent, o quan es canonitzava un o altre personatge, eclesiàstic o no, i fos o no natural de la ciutat.

Ara bé, no era solament l'Església la sola institució que pugnava —ben comprensiblement— perquè la religió s'emparés de l'espai públic. El municipi gironí, al seu torn —i menys comprensiblement, inicialment— també hi contribuïa activament mitjançant una festa cívica que, tot i el seu caràcter d'efemèride urbana, era per damunt de tot una manifestació religiosa. I fins i tot les confraries o alguns dels principals gremis de la ciutat no s'estaven —ben al contrari— de sumar-se a aquesta mena d'esdeveniments. Així, quan el papa va canonitzar l'any 1594 sant Jacint de Cracòvia, un monjo i missioner dominic del segle XIII que hauria evangelitzat —diu la llegenda— els països escandinaus, Rússia, i fins i tot



Portada de Pedro de Ribadeneira, *Flos Sanctorum* o libro de las vidas de los santos, Madrid, 1608.

Grècia, els dominics gironins volgueren celebrar-ho tal com era preceptiu. Això volia dir —segons el testimoni de Jeroni Saconomina, que no hi va faltar pas— un ofici solemne dominical al monestir de predicadors de la ciutat (amb sermó a càrrec del prior), amb tota l'església guarnida de «moltíssims adornaments de seda y altres». I també, la nit anterior, quan es cantaren vespres «amb molta música», molta lluminària tant a dins com a fora de l'edifici, a les hortes i a la muralla dels voltants, on els jurats de la ciutat hi havien col·locat un seguit de gresols que reservaven habitualment per a les visites reials. Aquella nit també es tiraren molts petards i coets. L'endemà, el diumenge a la tarda, i després d'unes noves vespres, es va fer processó per tota la ciutat, encapçalada

per una imatge del sant que desfilava sota un tàlem que portaven el jurat en cap de la ciutat (un Saconomina, Llätzer) i el veguer. Darrere seu hi anaven les confraries urbanes, les devocionals i les altres, sempre amb torxes i lluminàries. La festa acabà amb un «molt bon àpat» per a tothom, que van costejar, igual com tota la resta, les mullers del noble Miquel de Cruilles i del ciutadà Rafael de Sanmartí, totes dues molt devotes del sant homenatjat. També van fer imprimir fulls volanders per escampar tant a l'església com per places i carrers de la ciutat, amb poemets i eslògans edificants —en un castellà fonèticament catalanitzat—, i que vinculaven el sant amb la maternitat o fertilitat, com ara

el següent: «las mujeres que a vos ruegan luego las alcansáis la patisión que les da fruto de bendición (sic) de que.l sia siempre alabado, Jasinto bienaventurado».

La implicació del municipi en el santoral i el ritual catòlics no era, però, episòdica. Per fomentar la devoció a l'Àngel Custodi el municipi promulgava cada any un ban públic que instava els veïns a guarnir les façanes o finestres de les cases amb domassos i altres ornaments, i a participar de l'efemèride. Igual, doncs, com molts tractadistes polítics del període i de l'anomenada *raó d'estat*, els jurats gironins restaven fermament convençuts que la inversió en allò sagrat era la millor garantia de cohesió social.

Xilografia de l'arcàngel sant Miquel, un altre àngel protector.



Joan de Borgonya, Retaule de Sant Feliu, «Predicació de sant Feliu a les dones» (1519-1521).



El Bisbetó i altres saraus

Les reformes religioses de l'Europa del segle XVI —la protestant, i també la catòlica— han estat interpretades tot sovint com si haguessin estat en realitat una sola empresa de repressió de la cultura popular. La malfiança, si no animadversió i tot, envers el món de creences i rituals de la gent corrent, va ser, efectivament, un denominador comú dels reformadors de tots dos bàndols. Fins a quin punt van aconseguir o no modificar aquella cultura popular preexistent, això és encara matèria de discussió. Però, pel que fa a la festa urbana,

una cosa sembla segura, almenys. A ciutat, qualsevol mena de celebració va ser sempre força reglamentada i, sobretot, jerarquitzada. Abans i després de les reformes religioses.

A la Girona del segle XVI, i al marge de les celebracions d'indole genuïnament litúrgica o religiosa, hi proliferaven festes com ara les de moros i cristians; o més exactament, les batalles escenificades entre otomans i cristians. Aquesta era una exclusiva —sembla— d'alguns dels gremis més potents de la ciutat, com ara el dels mercaders i botiguers, i el dels argenters. Jeroni Saconomina, un cop més, ens en dona el millor testimoni. L'any 1579, l'endemà de Sant Jaume, es va aixecar, diu, un gran «castell» entre el portal de la plaça de les Cols i les Carnisseries, que figurava que era una fortalesa «turca». De soldà o «gran turc» oficiava el mercader Guerau Verdera, que anava vestit tot de domàs verd. I el «gran baixà» era interpretat per un tal Teixidor, la indumentària del qual era de «setí lleonat». De la banda dels cristians, els assaltants, hi havia el mercader Pere Ferran, tot de blanc i amb una «calça» de «talilla de plata»; l'argenter Jofre, que feia d'alferes i portava calces de vellut negre, i el mercader Solís, el «sargento» de tota la tropa. Els soldats cristians eren uns tres-cents (sic), «la major part d'ells vestits de seda» (i entre ells hi figuraven el nostre cronista i alguns dels seus parents). A la plaça de les Cols hi havia fins i tot algunes peces d'artilleria. I com a mestres de cerimònies actuaven uns tals Sunyer i Puig, dos exsoldats de veritat, i que, per això mateix, «com a homes pràctics que eren», van saber menar el festiu assalt ulterior sense que hi haguessin, almenys aquest cop, desgràcies personals.



Carassa o cap de turc de l'orgue de la catedral de Girona.



Representació moderna del Bisbetó a Montserrat.

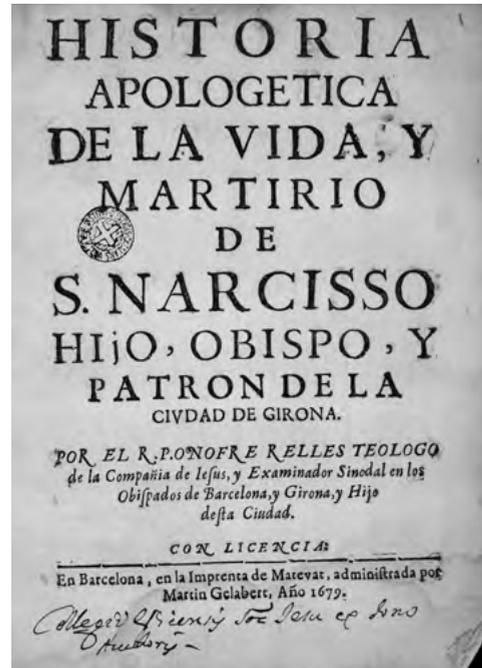
En una altra ocasió Saconomina mateix va actuar com a «capità» fictici d'una no pas menys irreal soldadesca urbana. Eren prop d'un centenar i mig d'efectius. Tots els soldats anaven —ens diu el cronista— «molt ben vestits», i havien esmerçat «molts centenars de ducats» en la indumentària escaient. Ja es veu, doncs, que aquesta tampoc no era una festa precisament popular: els menestrals s'ho miraven i prou. Però sembla que els agradà força, la desfilada, almenys segons el nostre cronista participant.

Per contra, a la Girona de la Contrareforma, la festa del Bisbetó, una no gaire reverent celebració d'origen medieval i caràcter essencialment estudiantil, va ser ben aviat objecte de severes restriccions: un espectacle paròdic de carrer, com era inicialment, amb una processó entre la Seu i Sant Feliu inclosa, va acabar convertit, en el millor dels casos, en una representació recòndita i privada de caràcter quasi infantil. Es feia cada 6 de desembre, diada de Sant Nicolau de Bari, patró dels estudiants, i consistia en la investidura episcopal d'un escolà qualsevol, el qual, atiat pels seus companys, arribava a simular fins i tot l'administració dels sants sacraments. El capítol de la Seu es va negar ben aviat (1541) a contribuir a la celebració, a més de demanar la supressió de l'esmentada processó intereclesial i altres «excessos».

El culte de Sant Narcís

El Concili de Trento, en oposició a la doctrina protestant de la santedat, va refermar a última hora (1563) el culte dels sants i el seu paper intercessor davant la Providència. I el resultat, no gaire després, va ser que cadascuna de les ciutats de l'Europa catòlica va entrar en competència per mirar de superar totes les altres en matèria de relíquies conservades i de sants barons nadius —o si més no, oportunament i esforçadament naturalitzats— i susceptibles de canonització i devoció. A la Barcelona de la darrerria del segle XVI el bisbe Dimas Loris encoratjava les recerques arqueologicosagrades d'aquesta mena i posava les bases d'un renovat i més ben nodrit santoral barceloní, mentre que el jesuïta Pere Gil, la seva mà dreta, treballava paral·lelament en la confecció d'un ambiciós santoral català.

A Girona, mentrestant, les coses no anaven pas de manera gaire diferent. Va ser aleshores, si més no, quan va començar la campanya per promocionar la figura de sant Narcís i estendre'n el culte; fins llavors, tot s'ha de dir, força eclipsat per la devoció a sant Feliu. De sant Narcís, a la segona meitat del segle XVI, es deia que era nat a Girona (sobretot arran del testimoni tardà d'un breviar de la ciutat alemanya d'Augsburg, que també el venerava), i que, després d'uns anys d'evangelització per terres germàniques, havia tornat, en qualitat de bisbe,



Portada d'Onofre Relles, *Historia apologética de la vida y martirio de S. Narciso, hijo, obispo y patrón de la ciudad de Girona, Barcelona, 1679.*

a la seva ciutat natal, on havia trobat la mort, martiritzat juntament amb el seu fidel diaca Fèlix, en una data indeterminada del segle IV. De sant Narcís també es coneixia, és clar, aquell cèlebre miracle de l'any 1285, quan un eixam de mosques va sortir del sepulcre del sant, enterrat a l'església de Sant Feliu, i va fer fugir en desbandada un gran nombre de soldats francesos, que aleshores assetjaven la ciutat i que havien gosat profanar, a més, la tomba del sant; tot plegat, en el context de la croada francopapal contra la Catalunya de Pere el Gran.

A la segona meitat del segle XVI, però, les invocacions gironines a sant Narcís es començaren a multiplicar. Els jurats de la ciutat, l'any 1589, feien vot solemne de dedicar-li una processó anual —cada 29 d'octubre— si els deslliurava

del perill de la pesta. Per la seva banda, el bisbe Jaume de Caçador n'encomana-va, l'any 1593, una hagiografia en llatí (però que mai no va veure la llum, segons sembla). I el noble Francesc de Cartellà i Malla, a principis del segle XVII, dedicava prop de quaranta anys a investigar sobre «las cosas de san Narciso» i, en particular, sobre el miracle de les mosques; almenys, segons el testimoni del biògraf ulterior del sant, el jesuïta Onofre Relles, el qual, l'any 1679, publicava, a la impremta Matevat de Barcelona, una acabada i aviat canònica *Historia apologética de la vida y martirio de S. Narciso, hijo, obispo y patrón de la ciudad de Girona.*

Però sense anar-nos-en tan lluny, l'atribució de miracles *post mortem* a sant Narcís era a l'ordre del dia a la Girona de la darrerria del segle XVI. Jeroni Saconomina, per exemple, anota a les seves memòries que si aquell llamp que l'any 1581 va «ferir» l'agulla del campanar de Sant Feliu i va fer caure tantes pedres de la volta de l'església no va causar cap desgràcia personal això va ser per la intercessió de «lo beneït sant Narcís», el qual van trobar (sic), no se sap si dret o ajagut, però «amb los braços estesos» o en creu. «Es té per cert —concloïa Saconomina, en la millor moral tridentina— que dit sant [...] suplicà a Nostre Senyor que dita església no prengués mal».

Retaula de Sant Narcís del Tresor de la Catedral de Girona (segle XVII), promogut pel canonge Narcís de Font. Al basament hi ha un escut policromat de la família Font.



L'Estudi General

El privilegi gironí de l'Estudi General data de l'any 1446, però la primera pedra de l'edifici no es va posar fins l'any 1561, i les primeres classes no van començar —sembla— fins al 1572. Tantes dilacions es poden considerar un compendi de les dificultats acumulades per la ciutat entre mitjan segle xv i mitjan segle xvi. Ara, però, anava de debò. El primer edifici va ser un establiment que es va aixecar a la pujada dels Alemanys, damunt uns solars que el municipi va comprar a dos canonges de la catedral, però uns anys després la ciutat mateixa ampliava l'espai universitari mitjançant un seguit d'adquisicions de terrenys a la plaça de Sant Domènec, al costat del monestir homònim de predicadors.

La contractació del professorat va topar amb algunes dificultats. Inicialment, les autoritats gironines pensaven encarregar l'organització docent del nou centre —professors, plans d'estudis, estatuts— a una personalitat acadèmica de prestigi i —idealment— vinculada a la ciutat. Per aquesta raó, l'estiu de l'any 1569 els jurats de Girona s'adreçaren a Antic Roca per demanar-li si volia «venir a residir en esta ciutat per encaminar lo Estudi que de nou edificam», o si més no, si podia recomanar-los «algun mestre tal que pugués donar principi al dit Estudi». La tria d'Antic Roca no era pas casual. D'origen gironí, Roca era aleshores tota una autoritat en els cercles universitaris i humanistes de Barcelona. Graduat en arts (1555) i en medicina (c. 1568), deixeble de Francesc Calça (1521-1603), un professor de filosofia de l'Estudi barceloní, i del lul·lista Lluís-Joan Vileta (?-1583), Roca era catedràtic d'arts a Barcelona d'ençà de l'any 1559. Editor d'Ausiàs March (1560) i d'Antonio Nebrija (1560), Roca va ser autor també d'un tractat d'aritmètica i mercaderia (1564), i va excel·lir sobretot en la

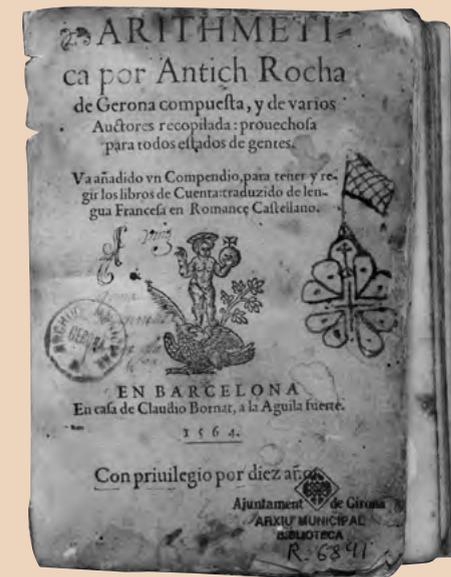


Façana principal de l'Estudi General (1570), obra del mestre de cases Joan Petit.

confecció de manuals i comentaris aristotèlics (això, a la dècada de 1570). La seva vinculació amb la ciutat comtal no féu sinó augmentar en anys successius: després d'assolir el grau de *cives* —l'equivalent d'una petita noblesa urbana— va arribar a ser jurat del Consell de Cent (1580).

Roca, doncs, va declinar l'ofertament. El primer canceller de l'Estudi General gironí va ser Bernat Cerdà (1572-1578), no sabem si per recomanació d'aquell. La figura del canceller era el vèrtex de l'organigrama de l'Estudi. El càrrec era de designació municipal, tenia una durada (inicial) de dos anys i havia de recaure en un canonge o una dignitat de la Seu. Per sota del canceller hi havia un rector, igualment eclesiàstic o membre de la Seu, nomenat també cada dos anys pels jurats de la ciutat, i que supervisava l'activitat tant dels professors com dels estudiants. L'equip de govern de l'Estudi es completava amb un vicerector —un cop més eclesiàstic—, un secretari o administrador i un bidell, un càrrec vitalici, nomenat pels jurats, i que, a més de tocar la campaneta per anunciar l'inici de les classes, vetllava per l'ordre a les aules. En algun moment sembla haver-hi hagut també un clavari o responsable de les finances de la institució. Els primers professors foren també nomenats pels jurats de la ciutat, tot i que a partir de l'any 1579 s'instaurà el sistema d'oposicions públiques.

Portada del llibre d'Antic Roca, Arithmetica, Barcelona, 1564.



Estudis i estudiants

La cronologia no és casual, segurament. La fundació efectiva i llargament anhelada de l'Estudi General casa en el temps amb els inicis de la «febre del drap» i la subseqüent remuntada econòmica general de la ciutat. Tanmateix, la draperia i els seus guanys no ho són pas tot. Perquè l'impuls definitiu arrenca també de la Contrareforma i el combat teològic subseqüent. No debades, a la làpida que es va posar l'any 1570 (encara que amb data de 1561) a la façana del nou edifici de l'Estudi General, entre els escuts de la Casa d'Àustria i de la ciutat de Girona (aquest darrer flanquejat per l'habitual parella d'àngels guardians), s'hi pot llegir —avui encara, i en llatí— una dedicatòria d'aquest tenor: «Com sia que l'habitant de l'Avern hagi semblat

Escut i inscripció de l'Estudi General.



en alguns països els seus falsos dogmes, els gironins han fundat unes santes escoles tan grans com han pogut edificar». No era una invocació conjuntural, sinó un senyal d'identitat secular. Així, al preàmbul de les ordinations de l'any 1685 —les més completes que tenim— les funcions de l'Estudi General es resumien en dues. D'una banda, la formació de futurs magistrats o servidors de la cosa pública, atès que, es deia, «lo més principal fonament sobre que descansa lo pes de un govern [...] sien les lletres». De l'altra, però, la «producció de subjectes» que sabessin defensar «la cathòlica y verdadera christiana fe [...] contra los vaivéns del món».

Efectivament, l'Estudi General va començar amb dues càtedres: una de gramàtica i una altra de teologia. Més endavant s'hi afegiren les de filosofia, dret i medicina. Les classes es feien entre les 7 i les 11 hores, al matí, i de 14 a 17 hores, a les tardes. La gamma de lectures no tenia gran cosa d'original: a les classes de gramàtica, Ciceró i Nebrija; Virgili, i el *De Officiis* de Ciceró, quan es volia tractar d'història o de «reduir»

els estudiants «a la vida civil i política»; la *Summa* de sant Tomàs d'Aquino i la Bíblia a les classes de teologia, i una o altra obra d'Aristòtil a les de filosofia. Els diumenges i festius, els estudiants havien de llegir un llibre sobre les resolucions del Concili de Trento.

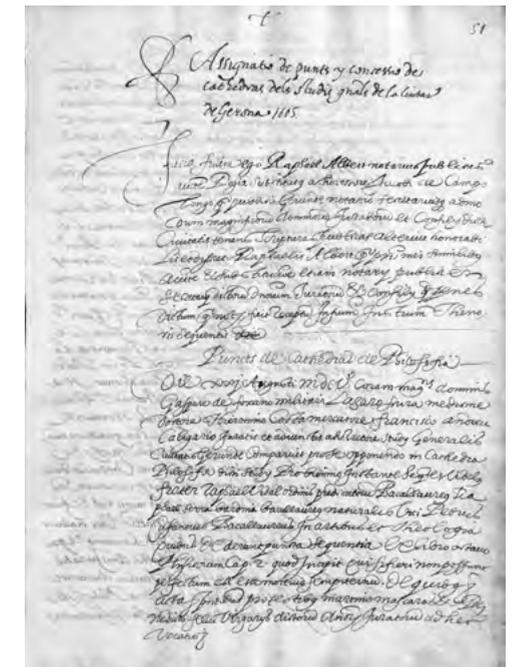
No hi ha universitat sense estudiants. Però, ara com ara, sabem ben poca cosa sobre el nombre, la procedència, i el perfil sociològic dels estudiants gironins del període. A començaments del segle XVII sembla que n'arribaven regularment de Perpinyà. Però les xifres d'estudiants són encara una incògnita. A la segona meitat del segle XVII —potser l'edat d'or de la corporació?— podien haver estat uns 400 en total. I això, en una ciutat que

aleshores no arribava als 900 focs o els 4.500 habitants: una proporció —si les dades són correctes— significativa, certament. La qual cosa pot explicar, a més, la freqüència de les queixes dels veïns davant l'excessiva xerinola dels estudiants. També ha deixat una certa petja documental la rivalitat entre els estudiants de l'Estudi General i els del veí col·legi jesuïta de Sant Martí Sacosta, les classes del qual començaren l'any 1599, i que sovint acabava amb veritables batalles campals. A les seves aules, els jesuïtes ensenyaven gramàtica, retòrica, filosofia i teologia, a més de dedicar força temps també «a mantenir l'enemistat», intel·lectual, teològica i corporativa, «amb els dominics», tal com fa notar A. Gironella.

Portada del primer volum del diccionari d'Antonii Nebrissensis, *Lexicon seu dictionarium aelii [...] ipsius auctoris opera primum concinnatum [...]*, Barcelona, 1584.



Acta de provisió de càtedres de l'Estudi General (1605).



El llenguatge artístic

La renovació arquitectònica de la ciutat, l'eclesiàstica i sobretot religiosa, va començar al segle XVII, amb la façana fluvial de Sant Feliu (1601) i la de la catedral (1606) com a nous emblemes urbanístics. Anteriorment, cal destacar, però, la laboriosa construcció

—o l'acabament, en realitat— del singular i «exòtic» (com recalca J. Clara) campanar de Sant Feliu, la base del qual datava de la segona meitat del segle XIV, però que no va ser completat o coronat, en un estil gòtic tardà de filiació francesa o septentrional, fins cap a l'últim quart del segle XVI, després de prop de

quaranta anys d'obres (entre 1540 i 1580, aproximadament), i abans que un llamp no en malmetés, a principis de l'any 1581, la punxa central. Extramurs, cal anotar també l'edificació de l'església de la Pietat (1572-1589), al Pont Major, un senyal de la vitalitat d'aquell raval urbà.

Tanmateix, l'esdeveniment artístic més important a la Girona del segle XVI va ser el canvi gradual d'estil o de llenguatge,

a saber: del gòtic tardà i d'inspiració més o menys flamenca al Renaixement italià o italianitzant, conegut i estudiat gràcies a la difusió i recepció d'estampes o gravats. Veritablement, aquesta transició no va ser ni immediata ni sempre prou fidedigna: tal com fan notar J. Bosch i J. Garriga, els artistes, locals o forasters, en manllevaven més aviat —o eclècticament— alguns elements, únicament, i sempre en consonància amb les expectatives del seu públic i amb els encàrrecs dels seus comitents. Però la retaulística del període, ja sigui a la col·legiata de Sant Feliu (el retaule major, una obra de transició dels anys 1519-1520) o a la catedral (Retaule de santa Helena, dels anys 1519-1521, una obra d'Antoni Norri, «pictorem Gerunde» d'origen francès, i de Pere

Fernández, originari de Múrcia) revela l'abast i fins i tot la precocitat relativa del canvi. La retaulística va ser, per descomptat, un dels principals gèneres pictòrics, per no dir un dels més populars. El Concili de Trento i la seva doctrina del culte als sants i a les mares de Déu van propiciar un autèntic boom del retaule. En feien fer o en demanaven bisbes i canonges, rectors

i beneficiats, però també obrieres parroquials i tota mena de confraries, devocionals i d'ofici. A dalt de tot del rànquing del santoral, entre 1500 i 1600, i a la diòcesi gironina, hi havia, sobretot a la primera meitat del segle XVI, sant Sebastià, un dels patrons contra la pesta; i tot seguit, cap a la segona meitat de segle, la Mare de Déu del Roser, un reflex de la proliferació de confraries sota aquesta advocació. Tot seguit, sant Roc, un altre

advocat contra la pesta, i els sants metges Cosme i Damià, sant Jacint i santa Magdalena.

Entre les nissagues de pintors locals o gironins cal destacar, per descomptat, els Mates: Pere (c. 1490/1495-1558), Nicolau (traspassat el 1570) i Joan (mort l'any 1585). El primer, originari probablement de Sant Feliu de Guíxols, figurava l'any 1512 com a pintor radicat a Girona. Tot sembla indicar que aleshores treballava a l'obra de Pere de Fontaines, un pintor oriünd de Flandes i arribat també a Girona. Cap a la dècada del 1530 Pere Mates instal·lava casa i taller a la placeta de Sant Feliu, al capdamunt del carrer de les Ballesteries. D'ençà d'aleshores va desplegar una intensa activitat com a proveïdor de pintures i retaules per tota la diòcesi gironina. El seu net, Joan, es va fer càrrec, cap a la dècada de 1570, dels treballs inacabats del seu pare, Nicolau, abans d'estendre la seva activitat fins a Barcelona.



Pere Mates, *La Pietat* (1520).



Antoni Norri i Pedro Fernández, *Retaule de santa Helena* (1519-1521).

Campanar de Sant Feliu.



Església de la Pietat del Pont Major (1572-1589).



La guerra del Rosselló (1596-1599)

En el decurs del segle XVI, l'estat de guerra —formalment declarada o no— entre les corones de França i d'Espanya —o entre els Valois i els Borbons, d'una banda, i els Àustries hispànics, de l'altra— va ser gairebé endèmic. L'any 1519 Carles I d'Espanya i Francesc I de França es disputaven el ceptre imperial, és a dir, la titularitat del Sacre Imperi Romanogermànic. Tot seguit, els anys 1521-1526 començava la primera de les quatre

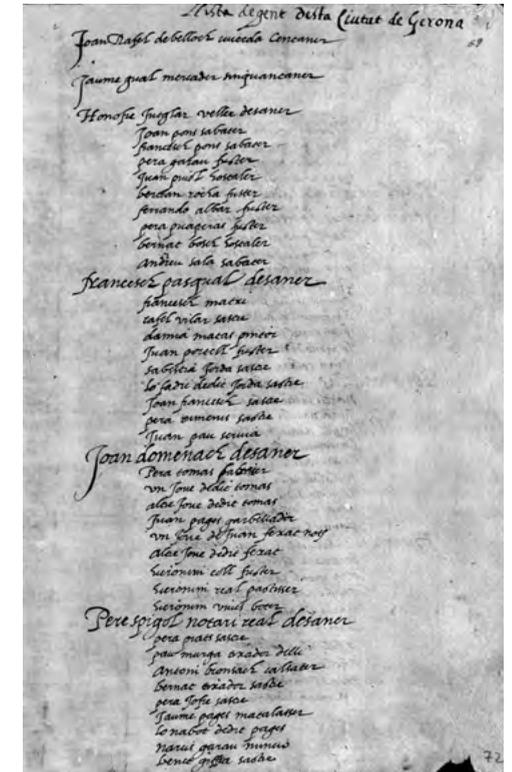
o cinc guerres periòdiques de Carles amb França, ara per disputes sobre els regnes de Navarra i de Nàpols.

Certament, la majoria de les vegades, aquesta interminable confrontació bèl·lica tenia lloc en indrets i escenaris prou llunyans, almenys de Girona o fins i tot de la frontera ultrapirenaica estant. Però que la guerra formal o convencional tingués com a escenari principal els regnes d'Itàlia, Flandes o algun principat germànic, això no vol dir que la guerra de ràtzies i escaramusses no fos prou habitual al llarg de la frontera catalanofrancesa. Podia ser un exèrcit regular o podien ser un gran nombre de partides armades (una mena de bandolerisme massiu), però el resultat era sempre el mateix: abans que cap conquesta territorial, es devastaven les collites de l'enemic i se'n robava el bestiar sempre que es podia. També es podien cremar masos i petites esglésies dels voltants.

En conseqüència, les poblacions frontereres dels comtats del Rosselló i la Cerdanya en van patir tot sovint les conseqüències, fos per les ràtzies del francès o fos per les reiterades mobilitzacions dels sometents

veïnals, que havien de frenar-les. Girona, igual com altres localitats del rerepaís fronterer, també es va trobar tot sovint sota l'amenaça francesa i el seu radi d'acció, raó per la qual la seva població també va ser mobilitzada prou regularment. Tanmateix, fem-ho avinent, no pas com a la segona meitat del segle XVII, quan la ciutat, arran de l'apropament de la frontera francesa, després de la signatura de la Pau dels Pirineus (1659), es va veure col·locada en primera línia de foc, i, subseqüentment, convertida en plaça d'armes (perquè la pugna entre Àustries i Borbons continuava viva). Fins aleshores, per contra, qui parava el primer cop era Perpinyà.

La guerra del Rosselló (1596-1599), en temps de Felip II, va ser una de tantes trifulgues frontereres. Va ser iniciada per la irrupció de les tropes corses d'Alfonso d'Ornano (o Alfonso Corso, a les fonts), «luterans» (segons les fonts del costat català) al servei d'Enric IV de França, i que sumaven, segons les cròniques, prop de 14.000 homes. De primer, saquejaren algunes poblacions de la Vall d'Aran i dels Pallars, però l'any 1597 amenaçaven directament d'assetjar Perpinyà. En molts llocs no van voler fer presoners, sinó que degollaven la gent que hi trobaven. La capital del comtat del Rosselló va demanar ajut militar tant a la Generalitat de Catalunya com a les municipalitats properes. Girona va respondre amb un gran desplegament de mitjans. Es va aixecar una primera companyia de 200 homes el mes d'agost, i els botiguers i mercaders de la ciutat van emprar els seus contactes mercantils per fer venir armes (arcabussos i mosquets de Milà, sobretot) de fora. Jeroni Saconomina consigna puntualment la



Relació d'homes d'armes de la ciutat de Girona a la vigília de la guerra del Rosselló (1594).

Àliga bicèfala de la Casa d'Àustria a la façana de l'Estudi General de Girona (1570).



mobilització al seu dietari, en una anotació del 20 d'agost de 1597: aquest dia, escriu, «partí d'esta ciutat, per anar a donar socorro a la vila de Perpinyà, una companyia de 200 homes, tots molt ben armats, fills de la ciutat, so és, de arcabussos i piques. Que Nostro Senyor los dex ben tornar i amb salut [...] Nostro Senyor los do ventura i victòria». Aquest cop, aquests soldats no eren de broma ni anaven tan mudats com aquells altres dels grans espectacles urbans. A diferència d'aquells, també, la majoria eren menestrals de la ciutat.

Balanç: un segle d'or?

De vegades, cal una certa perspectiva. DO retrospectiva. Per mirar de ponderar la veritable significació d'aquest segle XVI «curt» (1519-1599) dins la trajectòria secular de la ciutat no n'hi ha prou amb un coneixement més o menys (in)complet de les principals fites d'aquell període, sinó que també resulta imprescindible inserir aquesta mena d'evidències en una seqüència cronològica de més abast o durada. Aleshores, les coses prenen tot un altre relleu, i la interpretació històrica de conjunt en pot resultar afavorida. No és pas un exercici insòlit. Els estudis de la Girona del segle XVI, sobretot

els de caràcter demogràfic i econòmic, sempre han tingut molt present l'evolució tardomedieval de la ciutat, en particular, aquell «apogeu» (com en diu Ch. Guilleré) assolit cap a mitjan segle XIV. D'aquesta comparació n'ha sortit, inevitablement, la idea d'un *redreçament* urbà o si més no d'una *recuperació* humana i material de l'urbs, un cop esmorteïdes les calamitats consecutives dels segles anteriors (pesta, guerra, crisi econòmica, caiguda demogràfica). El mateix exercici, però, es pot fer a la inversa, i amb un resultat lleugerament diferent.

Cap a la darrerria del segle XVIII, quantes i tantes viles i ciutats del Principat —o fins i tot de l'entorn gironí més o menys immediat— no paraven de créixer en termes tant absoluts com relatius, la població de la capital gironina romania més aviat estancada. En aquesta mateixa època, quan algunes viles i ciutats de segon ordre multiplicaven la seva activitat manufacturera, Girona amb prou feines conservava algun vestigi de la seva intensa activitat industrial d'un altre temps. I el mateix es pot dir pel que fa als intercanvis a llarga distància, atlàntics o medi-

terrànics. En part, potser, perquè Girona va acabar per restar al marge d'aquella productiva «corona territorial», d'acord amb la terminologia i l'argumentació d'A. Garcia Espuche, bastida pel capital mercantil barceloní entre 1550 i 1650. La conclusió, doncs, és que la Girona del set-cents no va conèixer l'«arrencada industrial» o econòmica d'altres latituds.

Però això, és clar, no va ser sempre així. Per contra: a mitjan segle XVI, justament, Girona era —per nombre de «focs» o habitants— la tercera capital del Principat català —només per sota de Barcelona i de Perpinyà. I va ser aleshores precisament quan la ciutat es va embrancar en l'especialització manufacturera de la draperia. Cap a la segona meitat del segle XVI, a més, el comerç a llarga distància, fins i tot amb la Mediterrània oriental, tornava a assolir el zenit. Recordem altres fites, encara. Va ser en aquell període també quan es van fundar la Taula de Canvi (1568) i l'anhelat Estudi General (1561/1572). Tot just acabat el segle XVI, i com a culminació —simbòlica i tot— del creixement de la ciutat, es van començar a treballar i ennoblir les façanes dels grans establiments religiosos: Sant Feliu (1601),

la catedral (iniciada el 1606) i Sant Martí Sacosta (1606-1610).

Dir-ne *segle d'or*, d'aquest cinc-cents gironí, tan i tan dinàmic, és probablement una exageració, si no un anacronisme. Però si es té en compte la davallada de mitjan segle XVII (vegeu el volum següent d'aquesta col·lecció) i, en general, l'aparent pèrdua d'empenta econòmica dels segles XVII i XVIII, les dècades del cinc-cents mostren una vitalitat que no sembla haver tingut parangó en èpoques ulteriors. Com en altres casos, la gradual consolidació d'una economia rendista i la inversió del capital mercantil en la terra i l'explotació de la terra van tenir com a conseqüència un estancament econòmic i demogràfic tendencial. Això pot fer pensar —també exageradament— en la fi del cicle manufacturer de moltes ciutats italianes al segle XVII. Salvades totes les distàncies, la trajectòria secular gironina s'adiu prou bé amb el patró general d'unes ciutats manufactureres mediterrànies que van perdre embranzida industrial i mercantil en el decurs de l'època moderna, encara que van saber conservar la seva capitalitat econòmica —i administrativa— regional.

Relleu en fusta de l'escut de la ciutat de Girona (finals del segle XVI - principis del segle XVII).



Matriu xilogràfica amb una vista de la ciutat de Girona al fons (segle XVII).



VOCABULARI

Bandositat: Guerra privada més o menys formalitzada (amb el preceptiu cartell de desafiament o no) entre grups de partidaris encapçalats tot sovint per membres de la noblesa i dels estaments benestants, però que arrossegava gent de tota condició.

Beneficiat: Persona que frueix d'un benefici eclesiàstic, és a dir, d'un ofici sagrat o eclesiàstic i les rendes que hi van annexes.

Bolla: Conjunt d'imposicions de la Diputació o Generalitat de Catalunya que gravava la producció i circulació de draps de llana.

Censal: Cessió d'un capital a canvi del pagament anual d'una pensió o un interès. Aquesta obligació podia allargar-se en el temps —i esdevenir hereditària, pel que fa al donador del capital— però també es podia cancel·lar mitjançant la devolució o «lluïció» de cop del capital manllevat.

Clavari: Oficial municipal encarregat de dur els comptes i autoritzar els pagaments.

Col·lecta: Demarcació fiscal de la Diputació o Generalitat de Catalunya.

Contraï: Tipus de drap fi o teixit de llana que es feia a (la manera de) la ciutat de Kortrijk (Flandes), Courtrai en francès.

Drap/draperia: Nom que es donava a una peça de teixit de llana, i per extensió, a la manufactura llanera de qualitat.

Emfiteusi: Cessió i explotació d'un bé que es basa en el desdoblament dels drets de propietat entre un (anomenat) senyor directe o eminent i un (anomenat) senyor útil, el qual en disposa a perpetuïtat a canvi del pagament anual d'un cens.

Estima: Cadastre urbà, amb la relació dels diferents propietaris (aloers o emfitèutics) del sòl urbà, i una estimació o capitalització del valor patrimonial de cadascuna de les propietats.

Familiar del Sant Ofici: Individu vinculat a la Inquisició. A canvi de cooperar amb les finalitats de la institució —la denúncia i repressió de la dissidència religiosa—, gaudia de diferents privilegis, com ara exempcions fiscals, dret a portar armes, i fur judicial específic.

Foc: Unitat fiscal catalana, sinònim de *cap de casa* o *llar contribuent*.

Jurat: Nom dels membres del govern municipal gironí.

Misser: Títol o tractament característic dels professionals del dret.

Mossèn: Títol o tractament de caire nobiliari o patrici.

Obreria parroquial: Conjunt d'individus seglars que col·laboren en la gestió del culte parroquial.

Pardillo: Drap de consum popular, de color terrós i sense tenyir, amb un ordit de setze o catorze centenars de fils.

Pastell: Colorant vegetal.

Ram: Mesura tèxtil de longitud.

Sant Ofici: Inquisició.

Sobreposat: Nom que reben els prohoms o representants d'alguns gremis i confraries d'ofici.

Senyor directe: Vegeu *Emfiteusi*.

Senyor útil: Vegeu *Emfiteusi*.

Talla: Imposició fiscal urbana de caràcter extraordinari. Per extensió, designa també el padró o la relació escrita de contribuents.

Vegueria: Demarcació territorial de caràcter i jurisdicció reials.

Vint-i-dosè: Tipologia de teixit de llana, l'ordit del qual constava de vint-i-dos centenars de fils.

BIBLIOGRAFIA

ALBERCH, R. [et al.]. «Girona a l'època moderna: demografia i economia». *Estudi General* (1982), núm. 2, p. 33-57.

ALBERCH, R. [et al.]. *Gremis i oficis a Girona: treball i societat a l'època pre-industrial*. Girona: Ajuntament de Girona, 1984.

ALBERCH, R.; CASTELLS, N. *La població de Girona (segles XIV-XX)*. Girona: Institut d'Estudis Gironins, 1985, p. 39 i 47.

BATLLE, L. «El viaje de Carlos V a Girona en 1538 y la pequeña tregua hasta junio antecedente de la de Niza». *Hispania*. (1949), núm. 34, p. 77-103.

BOSCH, Joan; GARRIGA, Joaquim. *De Flandes a Itàlia. El canvi de model en la pintura catalana del segle XVI: el bisbat de Girona*. Girona: Museu d'Art, 1998.

BUSQUETS, J. «Les ciutats catalanes de l'Antic Règim: la reforma del govern municipal de Girona el 1601». *Manuscrits*, (1992), núm. 10, p. 415-439.

CANAL, J.; CANAL, E.; NOLLA, J. M.; SAGRERA, J. *La ciutat de Girona l'any 1535*. Girona: Ajuntament de Girona, 1995.

CASTELLS, N. «Els moviments migratoris en la Catalunya moderna: el cas de la immigració envers la ciutat de Girona (1473-1576)». A: *Actes del I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Vol. 1. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1984, p. 65-74.

CASTELLS, N. «L'evolució de la població de la ciutat de Girona durant el segle XVI». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*. Vol. XXXIV (1994), p. 81-112.

CLARA, J. «La construcció del campanar de Sant Feliu durant el segle XVI». *Revista de Girona* (1983), núm. 104, p. 189-197.

CLARA, J. «La població activa de Girona l'any 1534». A: *Actas del Congreso Nacional Jerónimo Zurita. Su época y su escuela*. Saragossa: Diputació de Saragossa, 1986, p. 295-299.

CLARA, J. «Els jurats de Girona oferiren a Antic Roca la direcció de l'Estudi General (1569)». *Arxiu de Textos Catalans Antics* (1991), núm. 10, p. 339-341.

DOMÈNECH, G. «Artistes i artesans a Girona (segles XVI-XVII): Una aproximació sociològica». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*. Vol. XL (1999), p. 95-121.

DURAN, E. *Les Germanies als Països Catalans*. Barcelona: Curial, 1982, p. 224-265.

GIRONELLA, Anna. *Girona. Convents i monestirs, segles X-XIX*. Girona: Ajuntament de Girona, 2005.

IGLÉSIES, J. *El fogatge de 1553. Estudi i transcripció*. Vol. 1. Barcelona: Rafael Dalmau, 1979, p. 247-267.

JULIOL, G. «La Inquisició a la ciutat de Girona: la seva documentació a l'Arxiu Històric Provincial». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*. Vol. XXVII (1984), p. 229-247.

MARQUÈS, Ll. *Una històrica institució municipal de caràcter econòmic: La taula de canvis i comuns dipòsits de la ciutat de Girona*. Barcelona: Impremta S. Rosas, 1935.

MIRALPEIX, F.; TORRES, X. *Girona moderna (segles XVI-XVIII). De l'obrador al baluard*. Girona: Ajuntament de Girona, 2015.

PUBILL, A. «Festa, litúrgia i música a la Girona del barroc: la visió dels jurats». [Treball de màster.] Universitat de Girona, 2011.

RIQUER, M. de. *Quinze generacions d'una família catalana*. Barcelona: Planeta, 1979, p. 128-256.

SIERRA, E. «Documents notariais de la Inquisició a Girona (1572-1635)». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*. Vol. XLIX (2008), p. 481-518.

TORRES, X. «La ciutat de Girona a l'època moderna: de capital del drap a plaça forta». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*. Vol. XLII, p. 25-44.

TORRES, X. «De senyors del drap a senyors de la terra: draperia i masoveria en la regió de Girona als segles XVI i XVII». A: CONGOST, R.; TO, Ll. (ed.). *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-est (segles XI-XIX)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 229-268.

VALSALOBRE, P. «Mosques, sants i política a la Catalunya moderna. L'episodi del setge de 1653». *Revista de Girona* (2007), núm. 240, p. 13-20.

PROCEDÈNCIA DE LES FOTOGRAFIES

De l'Arxiu Municipal de Girona (AMGi), els documents de les pàgines 6, 18, 25, 36 dalt, 38, 39, 43 baix, 45, 53 dalt esquerra, 53 baix, 68 dalt, 69 dalt dreta, 71, 83, 85 baix esquerra i 89.

Del Centre de Recerca i Difusió de la Imatge de l'Ajuntament de Girona (CRDI), les imatges de les pàgines 17, 23 dalt, 23 baix (Valentí Fargnoli), 19 (Oriol), 24, 82, 87 baix esquerra (autoria desconeixuda), 34, 87 baix dreta (Jordi S. Carrera), 36 baix (Josep Jou Parés), 43 dalt (Josep Maria Oliveras), 56 i 75 baix (Carles Mitjà).

De Manel Carrera i Escudé, la fotografia de la pàgina 79 (Arxiu festes.org).

De la Fundació Institut Amatller d'Art Hispànic, la imatge de la pàgina 41 (Arxiu Mas).

Del Capítol de la Catedral de Girona, les imatges de les pàgines 21, 71 (Pere Duran), 32 i 87 dalt.

De l'Arxiu Diocesà i l'Arxiu Capitular de Girona, les imatges de les pàgines 16 i 35.

De la Biblioteca de Catalunya, les imatges de les pàgines 29, 50 i 80.

Del Museu Etnogràfic de Ripoll, la imatge de la pàgina 31.

De l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa, la imatge de la pàgina 49 (Fons Josep M. Melció Pujol).

De l'Arxiu Històric de Girona, les imatges de les pàgines 55, 66 (Pere Duran) i 85 baix dreta.

Del Museu d'Arqueologia de Catalunya - Girona, la imatge de la pàgina 70.

Del Museu d'Història de Girona, les imatges de les pàgines 73 dalt, 75 dalt esquerra (Pere Duran), 27 i 69 esquerra.

Del Museu d'Art de Girona, les imatges de les pàgines 47, 67, 77, 81, 86 (Pere Duran), 46, 67, 77, 81 dalt, 86 i 91.

A més de les citades anteriorment, són de Pere Duran la fotografia de la portada i les de les pàgines següents: 12, 20, 26, 35, 36 baix, 43 dalt, 44, 45, 55, 62, 65, 66, 68 baix, 70, 73, 75 dalt dreta i baix, 84, 88 i 90.

Del *Libro de armas y blasones de diversos linajes y retratos*, manuscrit circa 1501-1600, les imatges de les pàgines 59, 60 i 61.

Del llibre *Girona moderna (segles XVI-XVIII). De l'obrador al baluard*, de F. Miralpeix i X. Torres (Ajuntament de Girona, 2015), els mapes de les pàgines 58 i 63.

De Martí Artalejo, la fotografia de la pàgina 13, publicada en el llibre de Xavier Alberch i Josep Burch *Els masos fortificats del Pla de Salt* (Ajuntament de Salt, 1991).

Del llibre *Història de Girona*, fascicle núm.6 (ADAC, 1995), el dibuix de la pàgina 40.

Jordi Sagrera és l'autor del plànol de la pàgina 46.

AGRAÏMENTS

Voldria agrair a Joan Boadas el seu interès per la publicació d'aquest llibre, i a Francesc Miralpeix, Antoni Monturiol i Miquel Àngel Pérez-De-Gregorio la seva col·laboració en la tria i localització d'algunes de les seves il·lustracions. Alguns estudiants d'història de la Universitat de Girona també m'han ajudat amb la seva recerca incipient: Arnau Barquer, sobre la immigració francesa a la diòcesi de Girona, i Albert Martínez i Yvette Roig, que han començat a treballar en el buidat sistemàtic de l'estima de 1535.

TÍTOLS PUBLICATS

Girona abans de Girona. Prehistòria

CARBONELL i ROURA, Eudald;
PONS i BRUN, Enriqueta

Girona romana.

De la fundació a la fi del món antic
NOLLA i BRUFAU, Josep M.

Girona goda i sarraïna. 476-785

AMICH i RAURICH, Narcís M.;
NOLLA i BRUFAU, Josep M.

Girona carolíngia. Del 785 a l'any 1000

ROURA i GUÍBAS, Gabriel

Girona comtal i feudal (1000-1190)

NOLLA i BRUFAU, Josep M.;
CANAL DE DIEGO, Eduard;
SAGRERA i ARADILLA, Jordi;
CANAL i ROQUET, Josep

La Girona del segle XIII.

L'embranzida de la burgesia (1190-1285)

CANAL i ROQUET, Josep;
SAGRERA i ARADILLA, Jordi;
CANAL DE DIEGO, Eduard;
NOLLA i BRUFAU, Josep M.

Girona medieval.

L'etapa d'apogeu. 1285-1360

GUILLERÉ, Christian

Girona medieval.

Crisis i desenvolupament (1360-1460)

GUILLERÉ, Christian

La Girona medieval.

Canvis i ruptures (1460-1519)

VICTOR, Sandrine

Girona al segle XVI (1519-1599)

Cavallers y menestrals
TORRES, Xavier

Girona al segle XVII

BUSQUETS i DALMAU, Joan;
SIMON i TARRES, Antoni

La Girona del set-cents. Els límits d'una transformació (1700-1792)

ALBERCH i FUGUERAS, Ramon;
QUER i CARBONELL, Josep

Girona, guerra i absolutisme.

Resistència al francès i defensa de l'antic règim (1793-1833)

PUIG, Lluís Maria de

Girona, 1833-1874

Una ciutat en transformació

BARNOSELL, Genís

La Girona de la Restauració.

Girona, 1874-1923

PUIGBERT i BUSQUETS, Joan

La Girona convulsa.

Entre la il·lusió i el desencís (1923-1939)

MAYMÍ i RICH, Josep

Girona sota el franquisme. 1939-1976

CLARA i RESPLANDIS, Josep

«Quaderns d'Història de Girona» és una col·lecció de llibres que posen a l'abast d'un públic ampli, de manera ordenada i rigorosa, tota la informació existent sobre el passat de la ciutat. Els millors especialistes de cada període hi ofereixen el resultat de noves investigacions i obren nous camins a la interpretació sobre els orígens de l'àrea urbana de Girona. La col·lecció aplega una valuosa informació gràfica, en bona part poc coneguda.



